

1
E.L.I

DOS HOMES DE PAU EN TEMPS DE GUERRA

EPISTOLARI CARLES CARDÓ - RAMON SUGRANYES

(1936 - 1942)

Aquest treball ha estat possible sobretot gràcies a l'honradesa i el desprendiment de Ramon Sugranyes de Franch per testimoniar la seva vivència interior de la guerra civil i la immediata post-guerra, sofertes junt amb el seu íntim amic, el Dr. Carles Cardó. Durant anys ha atresorat pacientment aquest llegat de correspondència conscient que no li pertanyia només a ell, com un record de família, sinó que ens pertany sobretot a nosaltres que no hem patit la guerra i que la coneixem només pels relats.

També dec un profund agraïment a la Fundació Jaume Bofill que ha tingut l'amabilitat de concedir-me una Beca d'investigació, la qual cosa m'ha permès de dedicar-hi el temps que es mereixia.

I finalment, gràcies als meus fills Tomàs i Max, i a la meva esposa Pepa, que han estat prou generosos com per a no fer-me culpable de les moltes estones de companyia i de jocs que els he hagut de robar. Dedico aquestes llargues hores de treball, a voltes incòmode, als meus fills, convençut que quan siguin grans podran compredre una mica millor la nostra història interior, com a catalans i com a cristians. Espero i confio que podran també fer-la seva i estimar-la, prenent el testimoni de dos homes que ho van voler ser de pau en temps funestos de guerra.

Barcelona, dia dels Sants Innocents de 1999.

Índex

ÍNDEX.....	p. 1
INTRODUCCIÓ.....	p. 4
CRITERIS D'AQUESTA EDICIÓ.....	p. 13
RETALL BIOGRÀFIC DELS AMICS.....	p. 15

Bloc I:

Catalunya en mans de la FAI

Correspondència entre Ramon Sugranyes, a Ginebra i Carles Cardó, a Torino: octubre 1936 - març 1937

Introducció.....	p. 23
1ª Sugranyes - Cardó. Ginebra, 23 oct. 1936.....	p. 25
2ª Cardó - Sugranyes. Torino, 26 oct. 1936.....	p. 28
3ª Sugranyes - Cardó. Gienève, 1 nov. 1936.....	p. 32
4ª Cardó - Sugranyes. Torino, 3 nov. 1936.....	p. 35
5ª Sugranyes - Cardó. Ginebra, 28 nov. 1936.....	p. 37
6ª Cardó - Sugranyes. Torino, 7 des. 1936.....	p. 41
7ª Sugranyes - Cardó. Genève, 16 des. 1936.....	p. 43
8ª Cardó - Sugranyes. Torino, 19 des. 1936.....	p. 47
9ª Sugranyes - Cardó. Genève, 2 gen. 1937.....	p. 49
10ª Cardó - Sugranyes. Torino, 12 gen. 1937.....	p. 53
11ª Sugranyes - Cardó. Genève, 30 gen. 1937.....	p. 56
12ª Cardó - Sugranyes. Torino, 11 feb. 1937.....	p. 58
13ª Sugranyes - Cardó. Ginebra, 22 feb. 1937.....	p. 60
14ª Cardó - Sugranyes. Torino, 16 mar. 1937.....	p. 63
15ª Cardó - Sugranyes. Torino, 20 mar. 1937.....	p. 65

Bloc II:

Esperances -fallides- de pau

Els Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya.

Correspondència entre Ramon Sugranyes, a Ginebra i Carles Cardó, a Torino: març 1937 - febrer 1938

Introducció.....	p. 68
16ª Sugranyes - Cardó. Genève, 28 mar. 1937.....	p. 71
17ª Sugranyes - Cardó. P.S. 28 mar. 1937 (continuació)....	p. 75
18ª Cardó - Sugranyes. Torino, 9 abr. 1937.....	p. 77
19ª Sugranyes - Cardó. Genève, 9 abr. 1937.....	p. 81
20ª Cardó - Sugranyes. Torino, 19 abr. 1937.....	p. 83
21ª Sugranyes - Cardó. Genève, 20 abr. 1937.....	p. 87
22ª Sugranyes - Cardó. Genève, 22 abr. 1937.....	p. 90
23ª Cardó - Sugranyes. Torino, 8 maig 1937.....	p. 97
24ª Sugranyes - Cardó. Genève, 12 maig 1937.....	p. 100
25ª Cardó - Sugranyes. Torino, 24 maig 1937.....	p. 106
26ª Sugranyes - Cardó. Genève, 6 juny 1937.....	p. 109
27ª Cardó - Sugranyes. Torino, 17 juny 1937.....	p. 112
28ª Sugranyes - Cardó. La Châtaigneraie, 18 jul. 1937.....	p. 116

29 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	6 ago.	1937.....	p.	120
30 ^a	Sugranyes - Cardó.	Genève,	25 set.	1937.....	p.	123
31 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	27 set.	1937.....	p.	128
32 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	30 set.	1937.....	p.	132
33 ^a	Sugranyes - Cardó.	Genève,	8 oct.	1937.....	p.	137
34 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	22 oct.	1937.....	p.	141
35 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	4 des.	1937.....	p.	144
36 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	20 gen.	1938.....	p.	148
37 ^a	Cardó - Sugranyes.	Torino,	(sense data)	p.	150

Bloc III:

El final de la Guerra Civil
i l'exili republicà

Cartes de C. Cardó des de Lausanne:
juliol del 1938 - agost del 1939

Introducció.....	p.	155			
38 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	16 jul.	1938.....	p.	157
39 ^a Cardó - Sugranyes.	Gstaad,	19 ago.	1938.....	p.	159
40 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	5 nov.	1938.....	p.	160
41 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	14 gen.	1939.....	p.	164
42 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	16 gen.	1939.....	p.	166
43 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	13 feb.	1939.....	p.	167
44 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	15 mar.	1939.....	p.	169
45 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	11 abr.	1939.....	p.	173
46 ^a Cardó - Lletre circular.....	p.	174			
47 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	12 abr.	1939.....	p.	177
48 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	6 maig	1939.....	p.	178
49 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	12 jun.	1939.....	p.	179
50 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	21 jun.	1939.....	p.	182
51 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	10 jul.	1939.....	p.	184
52 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	2 ago.	1939.....	p.	186
53 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	28 ago.	1939.....	p.	190

Bloc IV:

La Segona Guerra Mundial

Cartes de C. Cardó des de Lausanne:
setembre del 1939 - març 1941
i des de Fribourg:
maig de 1941 - maig de 1942

Introducció.....	p.	194			
54 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	18 set.	1939.....	p.	197
55 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	6 oct.	1939.....	p.	198
56 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	30 nov.	1939.....	p.	201
57 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	28 des.	1939.....	p.	204
58 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	19 feb.	1940.....	p.	205
59 ^a Cardó - Mendizábal.	Lausanne,	19 feb.	1940.....	p.	208
60 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	20 mar.	1940.....	p.	209
61 ^a Cardó - Mendizábal.	Lausanne,	20 mar.	1940.....	p.	212
62 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	15 maig	1940.....	p.	213
63 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	23 ago.	1940.....	p.	216
64 ^a Cardó - Sugranyes.	Lausanne,	9 oct.	1940.....	p.	218

65 ^a	Cardó - Sugranyes.	Lausanne, 25 nov. 1940.....	p. 220
66 ^a	Sugranyes - Cardó.	Auche, 30 nov. 1940.....	p. 223
67 ^a	Cardó - Sugranyes.	Lausanne, 28 des. 1940.....	p. 226
68 ^a	Cardó - Sugranyes.	Lausanne, 5 feb. 1941.....	p. 229
69 ^a	Cardó - Sugranyes.	Lausanne, 21 mar. 1941.....	p. 232
70 ^a	Cardó - Sugranyes.	Fribourg, 8 maig 1941.....	p. 235
71 ^a	Cardó - Sugranyes.	Fribourg, 27 jun. 1941.....	p. 238
72 ^a	Cardó - Sugranyes.	Fribourg, 4 set. 1941.....	p. 241
73 ^a	Cardó - Sugranyes.	Leysin-Feyday, 6 maig 1942.....	p. 243

DOS HOMES DE PAU EN TEMPS DE GUERRA

INTRODUCCIÓ

Aquest recull de cartes que tinc l'honor de publicar no pretén ésser una aportació documental a la història objectiva de la nostra guerra civil. És el testimoni eminentment subjectiu de les angoixes, dels dubtes i de les il·lusions de dues persones, força diferents en edat i formació, però totes dues de mena intel·lectual, isolades en llurs exilis respectius i unides tanmateix per un idèntic esperit humanista i cristià. En aquest sentit, sí que constitueixen un document històric: el que mostra amb plena espontaneïtat -àdhuc amb massa espontaneïtat, de vegades.- els sentiments que desvetllaven en els dos interlocutors els tristos esdeveniments d'una realitat que vivien de lluny, però 'apassionadament.

El Dr. Carles Cardó, canonge de Barcelona, l'any 1936 era ja una figura eminent de l'Església i de les lletres a Catalunya. A les primeries d'agost, al cap de quinze dies del sollevament militar, va haver de fugir de Barcelona, menaçat per la fúria anticlerical de la FAI i fou Ventura Gassol, en persona, qui l'acompanyà al vaixell italià que se l'endugué a l'exili, entre un grup de clergues i altres persones igualment en perill. A Itàlia, s'establí a Torí, en una parròquia de barri popular, on passà dos anys.

En Ramon Sugranyes era llavors un jove de 25 anys, llicenciat en dret i en lletres, que durant els seus estudis havia estat militant de la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics i des de 1933 era secretari executiu del Patronat de la Universitat autònoma de Barcelona. El secretari titular n'era el Dr. Joaquim Balcells, que també va haver de fugir a primeries d'agost, menaçat per la FAI. Partí igualment amb l'ajuda del conseller Gassol, en un vaixell francès. I en Sugranyes, fidel amic seu, el seguí, el 24 d'agost, per tal de compartir el seu exili a Ginebra.

És en Sugranyes qui, des de la seva solitud, cerca el primer el diàleg. I d'antuvi en les cartes esclata la indignació contra la destrucció furiosa de Catalunya que executa la FAI i el rebuig dels militars sollevats, en bona part contra Catalunya, que han provocat la catàstrofe. Davant de l'enfrontament despietat, tot seguit sorgeixen els dilemes angoixants pel que fa a l'actitud a prendre personalment de cara al futur, amb l'esperança final de tornar a Catalunya per tal de fer-hi una tasca de reconstrucció cristiana i patriòtica. I per a fer-ho possible, en l'immediat, l'aspiració a una pau civil, que no fos el triomf total de cap dels contendents.

Les cartes manifesten llurs estats d'ànim successius, del pessimisme a la il·lusió. Llegides amb els ulls actuals, les cartes traeixen una clara tendència dels autors a prendre els seus desitjos com realitats i a considerar, abusivament, des de llurs solituds, que les seves opinions eren les de la majoria del poble català. I així aquest epistolari esdevé el catàleg de les

il·lusions perdudes, fins a trobar la realitat, tot al llarg d'un camí zigzaguejant.

Començant pel somni d'en Sugranyes d'un desembarcament a la costa catalana, destinat a deslliurar el país, en el qual els nostres corresponsals mateixos no acabaven de creure i que s'esvairà al cap de poques setmanes (cartes 1 a 5). Seguint per l'acceptació dolorosa del fet de la guerra, amb alguns gests destinats a alleugerir-ne els sofriments -com les gestions prop del Comitè Internacional de la Creu Roja per tal de facilitar l'evacuació de persones en perill, a una banda i a l'altra (carta 9). I els dubtes insidiosos sobre el comportament personal a adoptar, sense posar mai en qüestió el rebuig dels dos bàndols.

La desanimació dels nostres corresponsals sembla deixar pas a una certa esperança amb la descoberta de tot un moviment de catòlics europeus en favor de la pau i sobretot en contra de la guerra civil: a partir del maig de 1937, la sensació d'éssers sols a no voler prendre partit en la nostra guerra cessa davant la constatació d'una consciència solidària de cristians que no poden acceptar la "guerra santa" ni la "croada" com mitjans per a resoldre els problemes socials i polítics d'un país europeu en ple segle XX. És el període de la constitució dels Comitès per la Pau civil i religiosa a Espanya (cartes 24 i segs., notes 53 i 90). Els noms de Don Sturzo, de Jacques Maritain, d'Alfredo Mendizábal surten cada cop més en la correspondència, mentre es crea un clima d'amistat intel·lectual i de comunió religiosa entre els nostres dos corresponsals i el bo i millor de la intel·lectualitat catòlica europea. I entre els catalans exiliats

-amb figures com en Joan B. Roca i Caball i altres- una profunda comunió espiritual, presidida des del seu exili silenciós per la figura venerable del Cardenal de la Pau, Francesc Vidal i Barraquer.

Un cop acabada la guerra civil, en mig de l'exili massiu de totes les personalitats polítiques i culturals de Catalunya, els nostres corresponsals centren llurs esforços i llurs ideals en la reconstrucció d'una Catalunya pacificada i democràtica. Llavors sorgeix el seu projecte d'una revista, *La paraula catalana*, que l'esclat de la guerra europea i el ràpid esfondrament de França malferiren abans de néixer (carta 45 i segs.).

Descrit així el rerafons d'aquest epistolari, cal fer unes quantes remarques prèvies per a la seva comprensió. El lector actual, al cap de més de seixanta anys dels fets i de tots els tómbos de la història, tindrà dificultats evidents per a entrar en la manera de pensar i d'escriure dels nostres corresponsals, tan allunyada dels mites que s'han forjat entorn de la guerra.

La primera -i la més visible- és de constatar les il·lusions que ells es feien sobre la situació real del món europeu i sobre l'acolliment que els problemes de Catalunya -i en general d'Espanya- podien trobar més enllà de les nostres fronteres. Àdhuc deixant de banda "el meravellós desembarcament dels catalans a Empúries", que no va tenir mai realitat de cap mena, els nostres amics, durant la guerra, no van abandonar mai del tot l'esperança en una intervenció de les potències democràtiques -França i Anglaterra- en favor d'una acció diplomàtica per tal de posar fi al conflicte. I quan tota possibilitat política de

negociació ja semblava exhaurida, encara creien que el Comitè "de no-intervenció" de Londres, exercint un control rigorós de l'entrada de tropes i armes a Espanya, podia abreuçar la guerra. Quan, de fet, el susdit Comitè era una simple superxeria diplomàtica per tal d'encobrir la por d'Anglaterra i de França en front de la intervenció massiva dels nazis alemanys, dels feixistes italians i dels comunistes russos.

L'altra remarca important és la de fer veure els prejudicis, potser caldria dir de les obsessions, que arriben fins a obnubilar els criteris dels nostres corresponsals. En primer lloc la FAI, la Federació Anarquista Ibèrica, que tant va ajudar a vèncer el sollevament militar a Barcelona i tot seguit es feu amo dels carrers a la Ciutat i a tots els pobles de Catalunya i va desencadenar la persecució antireligiosa, tant o més que anti-burguesa, que el govern de Catalunya no va saber o no va poder controlar. Sota la impressió de la violència destructora de la FAI, que els havia obligat a fugir, i davant de la impotència del govern de la Generalitat, els nostres corresponsals cauen en una excessiva simplificació de la realitat, com si els anarquistes i el Govern de la Generalitat tinguessin totes les culpes, i semblen oblidar les causes profundes, socials i polítiques, del conflicte. Unes causes, llunyanes i pròximes, que l'un i l'altre coneixien prou bé i que el Dr. Cardó denunciava adeleradament en els seus articles des de feia anys.

Segurament, els aspectes que costaran més de comprendre als lectors actuals són les acusacions contra el President Companys i els insults amb què el blasma la prosa mordaç de Mossèn Cardó. No

es tracta de justificar-los sinó de fer-nos càrrec de les sofrances de l'exiliat davant l'esfondrament de la Catalunya del seu ideal, del qual feia responsable el govern i el partit d'Esquerra Republicana. Pensem a més que aquestes cartes són escrites en mig de la brega i ben abans de que les tropes de Franco infringissin a Companys el sacrifici de la vida i a tall de redempció li atorguessin l'aurèola de President Màrtir.

Quant a Cambó i als homes de la Lliga, els nostres corresponsals no poden admetre llur abandó total en mans del règim de Franco. De fet, Cambó i Companys representen simbòlicament per a Cardó les dues posicions arquetípiques dels catalans durant la guerra civil, sotmesos a una banda i altra a unes forces forasteres que no arriben a controlar. Cambó apareix com el símbol de l'home de dreta benestant que votava la Lliga; un burgès decorativament cristià, reaci a qualsevol plantejament de justícia social i preocupat només per l'ordre públic i per assegurar les seves rendes. Companys, en canvi, representa l'esquerrà que practica un "separatisme d'expressió verbal", o sigui poc realista, a qui li agrada d'esbombar proposicions grandiloqüents i romàntiques, sense tenir en compte les conseqüències pràctiques de les seves prèdiques. És el tipus d'inconscient que juga amb foc, per exemple aliant-se políticament amb l'extremisme anarquista o marxista, però incapaç de fer prevaler el seu parer moderat en front dels extrems, tot plegat amanit amb un tarannà groller i anticlerical.

Cal tenir en compte també que en la perspectiva de Mossèn Cardó -i en menor grau en la d'en Sugranyes- la guerra civil era

un conflicte que interessos i homes forans havien imposat a Catalunya. Els roigs són sovint els "murcians" en el llenguatge cardonià, sempre prompte a posar mals noms als personatges de qui parla, i els blancs són els "sorges", però també els "marroquins" i àdhuc els "musulmans". Uns i altres perseguien finalitats totalment alienes a Catalunya.

Afegim-hi que, per a Cardó, la posició geogràfica de Catalunya en el Mediterrani és massa important per que les potències es desentenguin del seu futur. Mai, segons el seu parer, França ni Anglaterra no permetran que tot el Mediterrani occidental esdevingui un "llac feixista". I, finalment, la seva confiança en que la sagacitat política d'Anglaterra li farà jugar sempre les cartes que li permetin d'evitar l'accessió al poder d'un règim enemic a Espanya.

Però no tot són lamentacions i judicis negatius en aquesta correspondència. D'una banda, hi veiem reflectida i millor dit viscuda la *Tercera España* de Paul Preston, la dels homes i les dones que no van voler la guerra incivil i que s'hi van trobar involucrats a desgrat seu. Molt oportunament, el Pare Hilari Raguer en la presentació de les Memòries d'en Ramon Sugranyes, titulades *Militant per la Justícia*¹, afirma que la veritable tercera espanya es trobà gairebé només a Catalunya, representada per les accions en favor de la pau d'alguns il·lustres personatges, com el Cardenal Vidal i Barraquer o el polític demòcrata-cristià Carrasco i Formiguera. Hi podem afegir els

¹ SUGRANYES, Ramon: *Militant per la justícia*. Barcelona: Proa, 1998.

homes que ens ocupen ací, Cardó i Sugranyes. Aquesta veritable "tercera posició", ni a favor dels uns ni a favor dels altres, no es va limitar a l'acceptació passiva del curs dels esdeveniments, lamentant de veure-s'hi embolicats, sinó que s'implicà molt a fons en el conflicte, però d'una manera totalment altra que els qui feien la guerra: militant en favor de la pau.

Finalment, un dels punts més importants d'aquestes cartes és la trobada amb el sector més obert i més evangèlic del catolicisme europeu, amb les figures més preclares que s'esforçaren per tal d'adaptar-se, dolorosament, al món modern, sense renunciar a la seva pròpia fe i a la seva tradició: ells són els veritables precursors del Concili Vaticà II, ben lluny de l'Església tancada i bel·ligerant que els "sorges" imposaren a Espanya.

He parlat prou dels somnis i de les il·lusions en el terreny polític dels nostres corresponsals, però no puc acabar aquesta presentació sense posar de relleu la lucidesa mental que els va fer veure molt aviat que la guerra civil espanyola no era solament un fenomen local, sinó que esdevingué ràpidament un assaig de la futura guerra mundial, un plet ideològic que abastava tota la civilització occidental: l'enfrontament a mort dels totalitarismes d'estat feixista i comunista entre ells i amb la democràcia. Per això no comprenien la ceguesa dels països democràtics, que deixaven fer els preparatius d'una conflagració que s'havia de retornar contra ells.

La visió de l'abast europeu, per no dir mundial, de la nostra guerra esdevé més clara després dels fets del maig de

1937. quan els comunistes prengueren el poder en la zona republicana. La reforçà encara el criteri de Maritain, que va fer del perill de guerra mundial una de les tesis fonamentals de la seva posició en favor de la pau a Espanya. A part de que, per a ell, com per als nostres corresponsals, la guerra civil en si és un malastre que destrueix l'harmonia de la creació i afegeix uns nous problemes als qui l'han provocada, sense resoldre'n cap. I que per tant és un deure elemental de tots els cristians de treballar en favor d'una pau que protegeixi la justícia i el bé comú.

CRITERIS D'AQUESTA EDICIÓ

El present epistolari comprèn pràcticament totes les cartes que intercanviaren el Canonge Carles Cardó i el senyor Ramon Sugranyes de Franch durant la nostra guerra civil i la immediata postguerra, o sigui des del dia 23 d'octubre de 1936 fins al moment en què en Sugranyes va anar a residir a Fribourg de Suïssa, on ja es trobava el Dr. Cardó.

D'aquest període es conserven totes les lletres originals del Dr. Cardó. I fins al 8 d'octubre de 1937 també les còpies, pacientment manuscrites, que en Ramon Sugranyes feia de les seves. A partir d'aquesta data, ens resten només les cartes del Dr. Cardó, amb l'excepció d'una que en Sugranyes va copiar encara el 30 de novembre de 1940 (carta 66). De les que publiquem, d'acord amb el senyor Sugranyes, n'hem suprimit per raons de discreció alguns passatges referents a persones privades, indicats entre claudàtors.

Tota aquesta documentació forma part del llegat que el Dr. Cardó confià a en Sugranyes quan va deixar definitivament Fribourg per tornar a Barcelona i que en Sugranyes diposità a l'arxiu del Monestir de Montserrat.

En les notes a peu de pàgina hem pensat en fornir al lector d'avui, no familiaritzat amb els detalls dels esdeveniments dels temps de guerra, les informacions necessàries per tal de fer entenedor el text de les cartes. I hem cercat d'identificar les persones que hi són esmentades.

Una vegada més, caldrà recordar i acceptar de bell antuvi que aquesta correspondència no va ser escrita amb criteris d'historiadors equànimes i distants dels esdeveniments, sinó que revela la interpretació apassionada que dels fets ens han llegat, en mig de la història convulsa del nostre segle, uns il·lustres homes cristians que els visqueren i els sofriren en la pròpia carn.

RETALL BIOGRÀFIC DELS AMICS

* CARLES CARDÓ i SANJUAN: (Valls 1884 - Barcelona 1959) Sacerdot humanista, escriptor apologista i pensador neotomista, cèlebre sobre tot pels seus assaigs i articles periodístics que presenten una excepcional vàlua tant per la seva forma literària com pel seu contingut doctrinal. Després d'ingressar al Seminari de Tarragona l'any 1900, completà els seus estudis a Roma on es doctorà el 1910 en teologia i dret canònic per la Pontifícia Universitat Gregoriana i en filosofia a l'Acadèmia de Sant Tomàs. De 1910 a 1918 visqué a Tarragona on començà a escriure per la premsa local al diari *La Cruz* (1910-1917) i al setmanari de Valls *Pàtria* (1912-1925). Després de ser nomenat canonge de la catedral de Barcelona el 1919, es traslladà a aquesta ciutat en la qual visqué fins el 1936. Durant aquests anys, que són els de més activitat del Dr. Cardó, col·laborà en la fundació i direcció de les revistes catòliques *La Paraula Cristiana* (1925-1936) i *El Bon Pastor* (1927-1936), i escrigué habitualment en diaris nacionals, com *El Matí* (1929-1931) o *La Veu de Catalunya* (1929-1936). L'any 1936, esclatada la guerra civil espanyola, s'exilià primer a Torí fins el 1938, i d'allí fugí cap a Fribourg (Suïssa) on fixà la seva residència fins el 1954, data en la qual retornà a Barcelona on moriria el 1958.

Una part dels articles del Dr. Cardó han sigut recopilats en antologies i publicats diverses vegades: *El diàleg interior*

(1934, 1936): *La nit transparent* (1935, 1957, 1989); *L'Evangelí d'avui* (1954); *La moral de la derrota i altres assaigs* (1936, 1959). En ells hi podem apreciar a bastament el mestratge en l'ús literari de la llengua catalana i la lucidesa d'un pensament cristià que vol restar obert al món modern sense acabar-ho d'aconseguir. Podriem afirmar que allò més característic de la seva obra escrita és la pregonada intenció de posar la llengua al servei de les idees, i de tal manera que en ella hi resplendeixi la sòbria bellesa de la veritat. Aquesta preocupació del prosista per unir indissociablement el contingut amb la forma i la bellesa amb la veritat del cristianisme ens ha donat algunes peces artístiques d'ineludible lectura com són, per exemple, el pròleg al recull d'articles *La nit transparent*; o anàlisis clarividents de la situació social i política dels anys trenta, com per exemple l'article *La moral de la derrota*.

A més dels articles escrigué un llibre de poemes religiosos titulat *El càntic nou* (1951) i un estudi cristològic titulat *Emmanuel* (1955, 1962). Una altra faceta per la qual l'obra de Cardó passarà a la història és la seva labor de constructor de la llengua catalana a través de les traduccions. En elles destaca la versió catalana de l'obra de Sèneca per a la col·lecció d'Escriptors Llatins de la Fundació Bernat Metge, realitzada entre 1924 i 1959, i la seva col·laboració amb la Fundació Bíblica Catalana, de la qual hem de citar obligadament la traducció en vers del llibre dels *Salms*.

Finalment, cal destacar el pensament social i polític del Dr. Cardó, l'obra més reeixida del qual és el llibre *Les dues tradicions* (1977), publicat per primera vegada en francès a Paris amb el títol *Histoire spirituelle des Espagnes* (1946). En aquest llibre Cardó intentà defensar la posició ideològica del Cardenal Vidal i Barraquer i de l'Església catalana que no va aliar-se al bàndol nacional durant la guerra civil de 1936-1939. La primera part del llibre repassa les vicissituds històriques que portaren Espanya a la conflagració civil i n'analitza les causes amb la intenció de mostrar una interpretació diferent de la història oficial. L'originalitat d'aquest testimoni i de la lectura històrica de Cardó rau a presentar alguns sectors de l'Església com a responsables de l'esclat de la guerra civil i a mostrar la il·licitud de l'alçament nacional estrictament a partir de la tradició catòlica del respecte a l'autoritat. La segona part analitza els conceptes d'Estat, nacionalitat i nació, per tal de presentar les bases d'un nacionalisme cultural i lingüístic inspirat en el cristianisme, que defensa la constitució d'estats plurinacionals com a millor solució als problemes dels territoris de cultura no homogènia administrats per una mateixa organització estatal.

Bibliografia:

Existeix una selecció dels millors escrits de Cardó a la Col·lecció Ariel: *Obres de Carles Cardó*. Aquesta col·lecció recull les obres: *El diàleg interior*, 1956; *La nit transparent*, 1957; *El càntic nou*, 1951; *L'Evangelí d'avui*, 2 vol., 1954;

Emmanuel, 1962; *La moral de la derrota i altres assaigs*, 1959. Altres obres: *Les dues tradicions*, Ed. Claret, Barcelona, 1977; *El gran Refús*, Ed. Claret, Barcelona, 1994; *Meditació catalana*, Ed. Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1995. (Edició comentada per diverses personalitats catalanes). Sobre la significació i la importància de la vida i l'obra escrita de Cardó podeu consultar: AAVV: *Miscel·lània Carles Cardó*, Ed. Ariel, Barcelona, 1963 (inclou un estudi de Pere Cisa amb la bibliografia completa); CARRASCO, S.: *El Dr. Cardó i la qüestió social*, ICESB, Barcelona, 1985; *Quaderns de Vilaniu* núm. 5, 1984 Revista de l'Institut d'Estudis Vallencs; GIRÓ, J.: *El pensament polític de Carles Cardó i Jacques Maritain*, IEC, Barcelona, 1995. (inclou un annex amb articles de Cardó que versen sobre temàtica política i la reproducció ajornada de l'estudi bibliogràfic de Pere Cisa)

* RAMON SUGRANYES DE FRANCH: (Capellades 1911) Militant cristià, professor de literatura hispànica de la Universitat de Fribourg i pensador personalista. Conegut sobretot pel seu activisme incansable que ha fet possible, amb la seva presència i la seva dedicació, l'existència de moltes associacions, institucions, i iniciatives al si de l'Església, les quals han col·laborat decididament a l'extensió de la justícia durant aquest segle. Sobre els primers anys de la vida d'en Ramon Sugranyes cal destacar l'empremta cultural i artística del seu pare, - Domènec Sugranyes, arquitecte ajudant de Gaudí a la Sagrada Família -, i el seu pas per la Universitat (1927-1936), on participà en la vida acadèmica com a membre de la Federació Catalana d'Estudiants

Catòlics i de la Federació Universitària i Escolar (FUE) i, després, al Patronat de la Universitat Autònoma (1932-1936), sempre col·laborant fidelment amb el Dr. Balcells en la renovació de la vida acadèmica i cultural del nostre país. Però, el gran esdeveniment que hauria de marcar pregonament la vida de Ramon Sugranyes i que en descriuria la posterior evolució fou, sens dubte, la Guerra Civil espanyola. Aprofitant una delegació oficial per assistir a un congrés de joventut a Ginebra va deixar Catalunya l'agost de 1936 i es va encaminar a l'exili. Des de Suïssa va col·laborar amb la Creu Roja, amb els Comitès per la Pau Civil i Religiosa a Espanya i amb eximis exiliats catalans. Per mor de la seva presa de posició davant de la Guerra Civil, ni a favor dels uns ni a favor dels altres, va contreure una profunda amistat amb el Dr. Carles Cardó -de la qual n'és testimoni aquest epistolari-, amb Charles Journet, que després seria Cardenal, i va establir relació amb el filòsof Jacques Maritain. Segellar relacions d'amistat i de mestratge amb el millor de la intel·lectualitat catòlica europea del moment ha sigut uns dels atractius fonamentals de la trajectòria vital d'en Ramon Sugranyes que l'han fet un testimoni privilegiat de bona part dels grans reptes del segle.

A conseqüència de la Guerra Civil i de l'exili, i després de moltes peripècies relatades en l'epistolari, anà a viure l'any 1941 a Fribourg, que ha estat, i és encara, la seva ciutat d'adopció. Allí va doctorar-se l'any 1943 amb una tesi que versà sobre el dret en els escrits evangèlics. Des de la Universitat de

Fribourg ha desenvolupat la seva labor d'investigador i de docent com a especialista en literatura catalana i hispànica. Entre d'altres, ha estudiat Ramon Llull, autor del qual n'és un dels millors especialistes. Com una extensió natural del seu compromís cristià intel·lectual, va esdevenir secretari general i després president de l'associació Pax Romana-MIIC (Moviment Internacional d'Intel·lectuals Catòlics) (1947-1965) i de la Conferència de les Organitzacions Catòliques Internacionals (1961-1965), la qual cosa li va permetre de conèixer l'univers catòlic dels laics i de rodar el món. Per causa de la seva implicació eclesial va participar com a auditor seglar al Concili Vaticà II. Aquest gran esdeveniment eclesial, el més important sens dubte per a l'Església de les darreres centúries, ha exercit una pregona influència en ell i en les seves activitats posteriors. Durant molts anys fou president de l'Institut International Jacques Maritain (1979-1998), i pel que fa a la nostra guerra, cal destacar la seva participació en l'organització de la Fundació Internacional d'Estudis Històrics i Socials sobre la guerra civil d'Espanya (1972-1982), organisme que aplegà un importantíssim llegat històric que ens ha permès de reconstruir bona part de la memòria sobre aquest conflicte.

Entrant en el capítol de la vida familiar i íntima, els dos matrimonis d'en Ramon, primer amb Liselotte (1944-1973) i, després de la mort d'aquesta, amb Katrin (des 1977), són testimoni de la missió del laicat que el Concili Vaticà II instituí solemnement: ser ferment evangèlic des del món, a través

d'una vocació d'amor conjugal que arrela en una vida familiar oberta al compromís social per la justícia. Cal destacar, per últim, l'empremta que el tracte amb tants eminents personatges ha deixat en la intimitat de la llar d'en Ramon. Freqüentà la major part dels Papes del segle, i en especial Pau VI; els eximis exiliats Cambó, Patxot, el cardenal Vidal i Barraquer, Ventura Gassol, Tarradellas i Pijoan, i sobretot el Dr. Carles Cardó; i altres personatges il·lustres com el teòleg i cardenal Charles Journet, el Pare Loew, i Vittorino Veronese.

Bibliografia:

La bibliografia completa dels escrits de Ramon Sugranyes es troba en un capítol annex de les seves memòries, *Militant per la justícia* (1998). A més d'aquestes memòries, sobre la seva vida i l'obra escrita podeu consultar el número especial de la Revista que publica l'Institut International Jacques Maritain: *Notes et Documents*, dedicat a la seva figura: núm. 53, sep./dec. 1998.

Bloc I:

Catalunya en mans de la FAI

*Correspondència entre
Ramon Sugranyes, a Ginebra i Carles Cardó, a Torino:
octubre 1936 - març 1937*

Introducció

Aquesta correspondència s'inicia tres mesos després de l'alçament militar del 18 de juliol de 1936. Recordem ràpidament els fets, per tal de situar moralment i històrica els nostres corresponents.

Al febrer de 1936, el Front Popular -coalició de totes les forces polítiques d'esquerra- va guanyar les eleccions parlamentàries espanyoles amb majoria absoluta, gràcies a la qual Manuel Azaña va ésser elegit president de la República. Fortes tensions socials, acompanyades d'un clima de violència que provocà aldarulls i desordres públics, van ser el detonant final d'una conspiració de l'exèrcit, que es preparava per a enderrocar la República. El 18 de juliol del mateix 1936, s'inicià la rebel·lió militar a Ceuta i Melilla, dirigida pel general Franco, que prengué el comandament de l'exèrcit i els militars el nomenaren Generalíssim i Cap de l'Estat el primer d'octubre. En poques setmanes, els insurgents havien aconseguit dominar un terç del territori espanyol i s'havien deturat a les portes de Madrid.

Mentrestant, a Catalunya, la sublevació va ésser continguda des del primer moment pel poble en armes, però el govern de la Generalitat es trobà mancat de forces per tal de restablir l'ordre; els anarquistes de la FAI es feren amos del país i desencadenaren una persecució antireligiosa, tant o més que antiburgesa, de la qual hagueren de fugir els nostres

corresponsals. Una mostra de la impotència i de la bona voluntat del govern de la Generalitat fou l'acció coratjosa del conseller de cultura, Ventura Gassol: no podent protegir eficaçment les personalitats en perill, ell en persona, en cotxe oficial, els acompanyava fins als vaixells francesos o italians que se'ls havien d'endur a l'exili, com va ésser el cas del Dr. Carles Cardó, del Cardenal Vidal i Barraquer i de molts altres. En aquest gest de Gassol hi havia perill de la vida i, efectivament, denunciat per la FAI, ell mateix va haver de prendre el camí de l'exili el 23 d'octubre d'aquell mateix any.

Lletra núm. 1.

Mn. Carles Cardó

Torino

Ginebra, 23 octubre 1936

Reverend senyor:

Suposo que el meu nom no li serà desconegut. El meu pare² és l'arquitecte de la Sagrada Família i jo mateix havia tingut ocasió de visitar-lo a vostè per afers de la Universitat, on jo era col·laborador assidu del Dr. Balcells al Patronat i a la càtedra³.

Perdoni'm aquests mots d'auto-presentació. Els he considerat essencials en una carta que no té més objecte que oferir-li, amb la meva amistat sincera, les meves inquietuds i cercar el seu ajut.

Com tants altres, jo vaig sortir de Catalunya cap a les darreries d'agost. Vaig sortir-ne per assistir a un Congrés Universitari Internacional⁴... Però l'excusa tant se val. Vaig

² El pare d'en Ramon Sugranyes era l'arquitecte Domènec Sugranyes i Gras, fill de Reus, amic i fidel col·laborador d'Antoni Gaudí, d'ençà que era estudiant, i continuador de l'obra de la Sagrada Família després de la mort del seu creador (1926), fins a la destrucció dels plànols i les maquetes de l'obra, el dia 21 de juliol del 1936.

³ El Dr. Joaquim Balcells era catedràtic de llatí a la facultat de Filosofia i Lletres i secretari del Patronat, presidit per Pompeu Fabra, que organitzà l'autonomia de la Universitat de Barcelona entre 1933 i 1936. En Sugranyes era el seu ajudant de càtedra i va fer de secretari executiu del Patronat, juntament amb Joan Rubert.

⁴ Un Congrés de la Unió mundial d'estudiants, que tingué lloc a Montreux (Suïssa) a finals d'agost i primers de setembre de 1936. La delegació oficial a aquest Congrés permeté a Sugranyes de sortir legalment de Catalunya, amb un passaport en regla.

sortir-ne per no tornar-hi de moment, amb l'esperit desolat. Jo no volia moure'm. Va ésser la meva promesa qui va obligar-me, gairebé, a aprofitar la primera avinentesa per a salvar-me d'una possible mobilització. Ara li agraeixo immensament la seva exigència. Crec que només els que som fora hem pogut conservar la claredat de les nostres idees sobre la situació de Catalunya.

La meravellosa previsió i l'alliçonament del seu article *La moral de la derrota*⁵ m'empenyia des del primer moment a cercar la relació amb vostè i a oferir-li la meva amistat i la meva devota col·laboració. Ho faig ara que el Dr. Berenguer, prior de Sant Jordi⁶, m'ha donat la seva adreça. Vull donar a les meves paraules el valor d'un "engagement" formal. Tant per ara com per després que sigui possible retornar a Catalunya i treballar-hi.

⁵ Assaig realment profètic publicat a la revista *La Paraula Cristiana*, núm. 135, març de 1936, arran de les eleccions que donaren la victòria al Front popular. Reprès en el volum *La moral de la derrota i altres assaigs*. Barcelona: Ariel, 1959, p. 11-37. Es tracta d'una anàlisi pregona de les causes principals (quatre segons el nostre autor: el problema social, el problema català, l'amnistia i el problema de la forma de govern) de la derrota dels programes dels partits de dreta, que no van ser capaços d'afrontar veritables reformes socials i polítiques inspirades en el catolicisme social. Cardó ho formula en aquests termes: "Nosaltres creiem que les coses vénen de més lluny i tindran en l'avenir un abast més llarg i més pregon i que en pocs moments de la història la miopia pot reportar efectes més desastrosos que en l'actual. Per això ens hem cregut en el cas -la por a la petulància ens priva de dir *el deure* - d'estudiar les causes remotes (i les pròximes que hi tinguin connexió) i els remeis d'aquesta vera erupció volcànica, si no volem que abans de no gaire es reproduïxi en forma de terratrèmol destructor dels fonaments més sòlids i més respectables de la societat actual". Opus cit. p. 11. Sobre la concepció del catolicisme social del Dr. Cardó que Sugranyes admira i a la qual s'adhereix, vegeu l'article de COLL i ALENTORN, Miquel: "El pensament social del Dr. Cardó". Dins *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1963, p. 215-230.

⁶ El Prior de Sant Jordi és el capellà del Palau de la Generalitat, que té el seu càrrec a la capella gòtica de Sant Jordi, al pati del Palau.

Només en una acció profundament, retadorament cristiana hi haurà salvació per la nostra terra. Estic disposat a lliurar-me de ple a aquesta obra.

Desgraciadament, no cal fer-se il·lusions. L'hora d'emprendre una acció semblant és molt lluny encara. Estem abocats a problemes molt més immediats i urgents. També d'aquests voldria parlar-li'n una mica.

Sento com un neguit grandíssim la necessitat de salvar Catalunya de la invasió militar coincident amb la destrucció furiosa de la FAI en els darrers moments. Vostè sap si hi ha alguns treballs iniciats en aquest sentit? Per assolir aquest fi caldria que tothom fes tots els possibles: negociar amb el govern de Burgos, provocar una contra revolució dins a Catalunya que n'obris el camí als militars, sense necessitat de lluita, etc. Sé de bona font que a Burgos seria molt ben rebuda qualsevol temptativa en aquest sentit. Caldria no desaprofitar-ho. Vostè està en relació amb algun alt personatge, eclesiàstic o polític (el Cardenal⁷ o en Cambó, per exemple) que pugui tenir iniciatives? Per tot el que calgui, baldament per agafar un fusell, jo faig un, si es fa en nom de Catalunya. I crec que alguns amics em seguirien.

D'altra banda tinc una por terrible per la meva família⁸. No en sé res des de fa dies. I si hom els reté com ostatges en ésser

⁷ El Cardenal Francesc Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, llavors exiliat a Itàlia, com el Dr. Cardó. El conseller de Cultura de la Generalitat Ventura Gassol havia organitzat la partença de l'un i de l'altre per tal de salvar-los de la persecució de la FAI.

⁸ La família d'en Sugranyes que restava llavors a Barcelona eren els pares, les dues germanes, més els avis Franch.

jo mobilitzat? Hi tinc els meus pares -el meu pare significat com arquitecte d'un Temple- les meves germanes, la meva promesa: tots em fan estar amb una enorme angunia⁹.

Sobre tot això li prego uns mots de resposta. Són moments terribles i el que cal és no perdre el contacte entre els qui coincideixen en la manera de pensar. I jo amb vostè m'hi he sentit fins ara sempre d'acord.

Ben seu,

Ramon Sugranyes.

* * * * *

Lletra núm. 2

+ Torino 26 octubre 1936

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Ginebra

Benvolgut amic:

Recordo perfectament la vostra visita a l'ex-casa meva i us agraeixo profundament la confiança que em mostreu en la vostra lletra.

.....
especialment exposats perquè eren propietaris rurals, a Cardona i a Capellades.

⁹ Nota històrica: entre juliol i octubre sorgeixen per tot arreu moviments incontrolats de tendència anarquista i llibertària, en especial la FAI, que assassinen nombrosos sacerdots i coneguts laics catòlics. Sobre la persecució religiosa a Catalunya vegeu l'estudi exhaustiu de SOLÉ, J.M. i VILLARROYA, J.: *Violència i repressió a la reraguarda catalana*. Montserrat: PAM, 1989, vol I; sobre Espanya vegeu: MONTERO, A.: *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*. Madrid: E. Católica, 1961, col. BAC núm. 204.

No cal dir que comparteixo del tot el vostre punt de vista i els vostres sentiments. Un alçament interior de Catalunya que brandés la doble bandera de Cristianisme i Catalanisme (dins la moderació que les circumstàncies imposen) fóra potser l'única solució humanament visible de la nostra situació, que els errors de tots -dretes i esquerres- han dut a termes de desventura i de vilipendi universal difícilment superables.

Però no us vull ocultar que ho veig quasi impossible. I no pas perquè no cregui que s'hi allistarien la major part de catalans, sinó pel desarmament absolut de tots ells i per la vigilància estretíssima dels murcians... i els catalans vermells, que sufocaria immediatament en sang tot inici de temptativa i àdhuc d'organització.

No estic en relació amb cap personalitat política ni eclesiàstica. Només sé que en Cambó (Hotel Eden, Abbazia, prov. de Fiume) es belluga moltíssim, ignoro per quins objectius. Igual fan alguns subordinats seus.

Crec que l'únic camí a temptar és el següent. Em consta de cert que a Pamplona s'organitza una columna catalana per anar a Catalunya tot d'una que hagi caigut Madrid¹⁰. Engruixir aquesta columna seria un bon mitjà. Però ensems seria altament convenient que Franco dotés aquesta columna d'una gran sobreabundància d'armaments i municions per anar armant els catalans de les ciutats conquistades i alhora noliegés un vaixell que fes en una

¹⁰ Aquesta columna, organitzada pels carlins, esdevingué el "Tercio de Nuestra Señora de Montserrat", actiu fins al final de la guerra. La bandera del "Tercio" és conservada en una vitrina tot pujant al cambril de la verge, a Montserrat.

platja catalana (Roses, Calafell, Salou, etc.) un desembarcament de voluntaris catalans i d'armes per provocar i facilitar l'alçament dels pobles, indignadíssims -em consta- del terror faïsta. Es podria proposar a Franco. Segurament que teniu mitjà de fer-li arribar la lletra. En tot cas, l'hi podria fer arribar jo. Però hauria d'ésser a base de fer-li una oferta temptadora. No hi veig cap més camí.

Us he donat l'adreça d'En Cambó per si voleu comunicar-li el projecte, però sense esmentar per res el meu nom¹¹. El meu caràcter eclesiàstic em veda d'intervenir directament en afers d'aquesta mena.

Si la salvació material de Catalunya es deixa en mans dels militars espanyols, no sols quedarà en la situació en què la va deixar Felip V, sinó que dintre pocs anys es repetirà la revolució en termes semblants als d'ara. Ja veig a Paris el Comitè revolucionari que, ajudat per Rússia i França, prepararà la nova revolta. Si jo no portés sotana, hi posaria la pell per impedir-ho¹².

No us puc ocultar que els vostres temors pels familiars que us resten a Barcelona no són injustificats. Però hem de creure en

¹¹ En les cartes següents són comentades les gestions ací esbossades.

¹² Aquesta preocupació per la "salvació material" de Catalunya, o sigui, per les accions militars destinades a restablir-hi l'ordre públic, que tant Cardó com Sugranyes consideren imprescindibles, explica la posició inicial que podríem dir-ne "bel·licista" que ambdós homes de pau van prendre per tal d'abreujar la guerra civil. El somni d'un desembarcament per part de catalans no franquistes respon a la premonició que si hom deixava la iniciativa militar només en mans foranes, i a més anticatalanes, el resultat seria la impossibilitat de realitzar els ideals que els movien: "la doble bandera de Catalunya i Cristianisme".

la Providència i pregar molt. També jo hi tinc parents i amics caríssims que estan en perill per causa meva, però ja he fet renúncia de tot en mans de Déu.

La tasca que preveieu de profunda recristianització és necessària, però si Catalunya esdevé país conquistat, serà impossible. Una llarga experiència m'ha ensenyat que el que més implacablement i més diabòlicament persegueix el dominador és l'esperit cristià del país, perquè sap o endevina el que li costaria. I per això fer, compta amb col·laboracions monstruoses. En aquest cas, jo no sé si tornaré a Catalunya. (Només la meva pobra mare m'hi podria fer tornar). I si hi torno, hauré de trencar la ploma i reduir-me a fer de vicari o de rector en castellà i amb la perspectiva de l'esterilitat com a fruit dels meus esforços.

Millor estic a Torí, on sóc vicari d'una parròquia forana, una deliciosa cristianitat naixent enmig d'una barriada de pobretalla, que dona consols exquisits i acerbes enyorances. La meva adreça actual és: Via Bernardino Luini, 85, Torino. Saludeu el Dr. Balcells, amb auguris de curació ràpida i total. Escriviu-me les vostres impressions. Amb la més íntima comunió en la dolor i en la pregària.

Carles Cardó

* * * * *

Genève 1-XI-36

Caríssim Mn. Cardó:

Per començar haig de donar-li una nova tristíssima: l'estimat Dr. Balcells és mort. Morí dimecres, a les cinc de la tarda. Poques hores després jo rebia la carta de vostè augurant-li una curació ràpida i total... Pobre Dr. Balcells! Ha estat una veritable tragèdia el que ha passat. En Gassol li preparà la fugida en un vaixell francès de guerra per salvar-lo de les amenaces de mort dels anarquistes, moguts per un vil catedràtic d'Institut que negociava amb els aprovats, que el Dr. Balcells desemmascarà anys enrera... però que continuà negociant. Tantost vaig ésser a Ginebra, vaig fer-lo venir ací per portar-lo a un ambient més respirable que l'immund racó de Port-Vendres on l'home es corfonia i on probablement contragué l'infecció que ha acabat amb la seva vida.

La seva malaltia ha estat llarga i pesada: trenta vuit dies al llit. Les primeres autoritats medicals de Ginebra, malgrat la profusió d'anàlisis de la sang i de tot el que és analitzable en un cos humà, no han pogut diagnosticar-la. Jo sí; ha mort d'enyorança, de tristesa i de dolor. Al microbi introbable, sigui el que sigui, li ha estat ben fàcil apoderar-se del seu organisme afeblit i treballat.

Per sort, econòmicament no ens han mancat recursos. En Cambó ha estat generós¹³ i la família del Dr. Balcells a Canàries, d'un despreniment exemplar.

A Barcelona, han quedat la pobra senyora i els seus sis fills!... Pregui per ells, li ho demano. És l'única cosa que podem fer.

Llegint la seva carta, m'he sentit en comunió profunda i infrangible amb vostè. Jo també li agraeixo -i amb més motiu que vostè a mi- la confiança que em mostra.

Fins avui, naturalment, no he pogut fer res respecte dels projectes de què parlàvem per l'alliberament de Catalunya. Ara mateix, així que hagi acabat aquesta, escriuré a en Cambó. Tinc entès que l'Estelrich¹⁴ coincidí per la seva banda en la idea d'un desembarc -jo en diria el meravellós desembarc dels catalans a Empúries. L'Estelrich era a Amèrica i arribarà el dia 9 a Villefranche. Vaig escriure-li per avió a Rio de Janeiro. Tornaré a escriure-li a Villefranche perquè tot seguit reunim els nostres esforços, si coincidim en la manera de pensar.

Altrament, els meus problemes personals es compliquen de dia en dia. Sobre tot per la meva situació militar: jo sóc oficial de

¹³ El Dr. Balcells era col·laborador eminent de la Fundació Bernat Metge, en la secció dels clàssics llatins, i en Cambó, patró de la Fundació, li tenia especial agraïment i estima.

¹⁴ Joan Esterlich i Artigues, col·laborador de Cambó en les seves empreses de mecenatge, especialment com director de la Fundació Bernat Metge. Aquell estiu havia fet un viatge a les Amèriques. Sobre la seva actuació a la guerra civil vegeu: MASSOT, J.: *Tres escriptors davant la guerra civil. Georges Bernanos, Joan Esterlich i Llorenç Villalonga*. Barcelona: PAM, 1998 i l'obra AAVV: *Miscel·lània Joan Esterlich*. Mallorca: 1997

complement d'Artilleria, de la quinta del 1932. Acabo de saber que he estat mobilitzat recentment de totes dues bandes.

La meva por de represàlies contra el meu pare és cada dia més aguda. En els diaris catalans apareixen cada dia llistes d'oficials de complement reclamats, amb llurs domicilis. Suposo que a hores d'ara deu haver sortit el meu nom. Què farà el meu pobre pare si compareixen uns armats a cercar-me a mi? Si el detenen com ostatge, la seva possible mort la sentiré sempre més al damunt de la meva consciència. Si jo no hagués fugit, ara fóra jo i no ell qui arriscaria la vida... i a ell cap perill no l'amenaçaria. Dec tornar corrents a Barcelona a presentar-me? Ara bé, si de debò fos detingut, el salvaria amb la meva presentació? En canvi, si no està detingut, no és ben inútil presentar-se?

Però també de l'altra banda els militars han mobilitzat la meva quinta. Si jo fos a Barcelona no hi hauria problema. Però jo sóc ací. Si, essent fora, no m'incorporo a la mobilització decretada, no em cal pensar en tornar mai més a Catalunya. I a l'estranger és tant difícil organitzar-se la vida!...

Si els nostres projectes anessin endavant, menys mal. Però si fracassen, em caldrà anar-me'n a Burgos, com un de tants, barrejat a la turba hostil dels catalanòfobs?¹⁵

I encara, tant si els nostres plans van endavant com si m'en vaig a Burgos, el perill en què poso el meu pare és cada vegada major...

¹⁵ Sugranyes es formula, com una hipòtesi, la possibilitat de "passar-se" a l'Espanya de Franco, és a dir d'incorporar-se a l'exèrcit "nacional", enemic de Catalunya. L'experiència d'altres que ho havien fet, no era gaire encoratjadora.

Tots aquests problemes, simultàniament amb la mort del Dr. Balcells, m'han vingut al damunt alhora. Pregui també una mica per mi! Crec que em fa falta. Vostè podria aconsellar-me quin camí haig de prendre?

Ramon Sugranyes

* * * * *

Lletra núm. 4

Sr. Ramon Sugranyes de Franch
Ginebra

Benvolgut amic:

Molt m'ha contristat la mort del Dr. Balcells. Un altre dels molts valors que perdem. I ara que ens faran tanta falta! No crec que mai cap poble hagi passat una tragèdia tan horrible com la que passa avui Catalunya, per obra dels seus mals fills, que, traïdorament, després de tractar de traïdor tothom, han fet servir la seva incipient llibertat d'arma enverinada per a matar-la. Caldrà ésser inexorable amb aquesta gent i posar-nos a substituir els innocents caiguts que, com l'enyorat Dr. Balcells, tant haurien pogut fer per la nova Pàtria. Al Cel sigui. Pregaré per ell i pels seus.

Després de meditar el vostre cas, crec que el millor que podeu fer és escriure tot seguit al Cap de l'Estat Major Central de Burgos exposant el vostre cas i posar-vos a les seves ordres.

Així, doneu temps a l'arribada de l'Estelrich i a la temptativa de desembarc. I si això s'esvaïa, com temo molt, anar a Burgos, mai a Barcelona. A les ordres de Moscou, mai!¹⁶

La vostra presentació a Barcelona en cap cas no podria millorar la situació del vostre pare. Amb aquella gent, no hi ha cap camí legal, ni just ni injust, seguint el qual un es pugui creure segur. Posats a destruir, els nostres esquerrans han estimbat Catalunya en un abisme pitjor que el de Rússia. Allí hi ha una llei, bona o dolenta; un govern, tirànic o no; a casa nostra, no hi ha res. El facinerós hi és l'únic sobirà, sense altra norma que el rampell instantani dels seus baixos instints. En això ha desembocat un segle d'admirable renaixença!

Molt m'alegraria que els vostres projectes reeixissin i que el nostre poble pogués presentar la seva cooperació a l'obra de salvació comuna.

¿No ha estat a Ginebra en Gassol¹⁷? Hi heu parlat? Torna a Barcelona? Ho dubto.

Jo vaig fent, relativament feliç, la meva petita tasca ací, esperant la gran que haurem de fer allà, i veient-ne arribar l'hora amb basarda.

Compteu amb l'assegurança de les oracions del vostre affm. amic i servidor en Crist.

¹⁶ Aquest crit del cor de Mossèn Cardó manifesta la profunda animadversió envers el comunisme soviètic que regnava en el món catòlic dels anys 30.

¹⁷ Es tracta, naturalment, d'en Ventura Gassol, el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que en els primers mesos de la guerra havia salvat tants homes d'Església i tants tresors d'art religiós. Finalment, la pressió dels anarquistes el va obligar a exiliar-se, el 23 d'octubre de 1936.

Carles Cardó, prevere

Torino (Bernardino Luini, 85)

3 novembre 1936

* * * * *

Lletra núm. 5

Mn. Carles Cardó

Torino

Ginebra 28 novembre 1936¹⁸

Caríssim Mn. Cardó:

Tal com vostè temia, les nostres il·lusions d'intervenció armada dels catalans a Catalunya, els nostres somnis d'oferir encara al nostre poble la possibilitat de redimir-se ell mateix, es poden donar per definitivament esvaïts. En Cambó -altrament cordialíssim envers mi en altres afers que hem hagut de resoldre amb ell aquests dies amb motiu de la mort del Dr. Balcells- no ha comprès, o no ha volgut comprendre potser, la veritable intenció del projecte de què jo li parlava. Em contesta què és molt delicat fer suggerències de caràcter estratègic als militars, que això seria pres potser com una impertinència. Evidentment, el que jo li proposava no era fer suggerències de caràcter estratègic: era canviar el sentit de la lluita: fer que d'una força aliena

¹⁸ Nota històrica: Els mesos de juliol, agost i setembre són tres mesos decisius per les tropes sublevades. Franco conquereix quasi tot el sud d'Espanya, arribant a les portes de Madrid, i acaparant una mica més de la meitat del territori peninsular. Durant el mes de novembre es produeix l'ofensiva sobre Madrid dels "nacionals" que és continguda per les defenses republicanes.

que lluita contra Catalunya, esdevingués Catalunya que lluita contra els dominadors a les ordres de Moscou; projecte molt, massa ambiciós, potser, però com vostè mateix em deia, l'únic que podria salvar Catalunya d'una nova etapa de dominació forastera. En Cambó afegeix que "militarment, cal deixar als militars tota la iniciativa i tota la responsabilitat". En aquesta frase s'enclou la vertadera posició actual a Catalunya: esperar que els militars li resolguin el seu problema interior. Probablement, cap altra cosa no deu ésser possible a hores d'ara.

Ara bé, si els militars han de conquerir d'aquesta manera Catalunya, és ben clar que finida la conquesta no ens la retornaran per als catalans com un present graciós. Seran ells els qui endegaran les coses al seu gust i no nosaltres. Qui pensi altrament és un il·lús!

Déu meu! És tan dolorós veure que hem perdut Catalunya per sempre! Potser d'ací a uns mesos s'haurà guanyat, per obra dels militars nacionalistes, la tranquil·litat material. Però a quin preu, Senyor! Esgarrifa pensar-hi¹⁹.

¹⁹ Cal remarcar la clarividència d'en Sugranyes respecte al que passaria si els militars conquerien Catalunya. Tot just iniciada la guerra ell ja endevina la postguerra. La posició de Francesc Cambó, tan revisada i utilitzada darrerament, confirma les temences de Sugranyes i de Cardó: hom desitja una pau imposada, des de fora, a qualsevol preu. Sobre la posició de Cambó podeu consultar el darrer treball de RIQUER, B.: *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la guerra civil i el primer franquisme*. Vic: Eumo, 1997. Vegem-ne aquest fragment: "... colpits per les primeres impressions sobre la revolució i la persecució, Cambó i la direcció de la Lliga van prioritzar els interessos socials que sempre havien defensat i van considerar que allò era, per damunt de tot, una guerra de classes.

La contradicció d'aquesta opció es farà evident en el fet de no voler renunciar a ser i a dir-se catalanistes i, alhora, creure que era coherent donar suport a l'opció dels militars rebels, que significaven clarament el nacionalisme espanyol més

L'Estelrich havia pensat com nosaltres abans i durant el seu viatge a Amèrica. D'ençà que ha tornat, s'ha hagut de convèncer de la inutilitat d'esforçar-se en aquest sentit. Ell també està pres pel fatalisme que pesa damunt Catalunya. La guerra ha de continuar fins a la fi. Tal com ha començat i Catalunya ha d'ésser barnejada com la resta de les províncies espanyoles. No està a la nostra mà de canviar el curs dels esdeveniments. Dins d'aquesta direcció és lògica la seva darrera conseqüència: cap català ha de lluitar a Catalunya. Qui ho faci que sigui com a simple soldat de l'exercit espanyol. Si realment l'única cosa que fem els catalans és no fer res, jo també crec que son absolutament balderes les columnes catalanes. Mantenir-les sota els militars, és anar a fer de policia indígena. Batejar-les de Batallón de la Virgen de Montserrat o cosa semblant és sacríleg i ridícul. Pitjor: és mostrar des d'ara quin serà el darrer capítol de la tragèdia del nostre poble: la imposició religiosa d'una religiositat forçada i artificial, amb mantells de Capità General per les imatges... Em sembla que no és pas aquest el camí ideal de la recristianització del nostre poble...

L'exemple paorós del que passa ara a Madrid ens assenyala un altre camí d'actuació: aconseguir per tots els mitjans possibles que s'autoritzi l'evacuació de la gent pacífica de Barcelona. D'acord amb en Cambó i l'Estelrich, el Comitè de la Creu Roja internacional, ací a Ginebra, treballa activament en aquest sentit. Els hem ofert tota l'ajuda possible de part dels catalans

agressiu. Els lliguers postulaven que davant la situació dramàtica que vivia Catalunya, l'única opció que tenien era donar suport a l'opció d'ordre representada pels militars." p. 266.

notables ja refugiats a l'estranger. Però la resistència dels pseudogovernos i dels comitès faïstes és ferotge. Caldrà aconseguir una pressió diplomàtica de part de la gent que els poden fer impressió: França o Anglaterra.

Amb quin profund dolor, però, es disposa un hom a treballar per aquesta evacuació: una llar evacuada vol dir una llar destruïda. No hi haurà cap respecte per als béns dels fugitius!... Però si no s'evacua, la destrucció no haurà de venir igualment amb la lluita, acompanyada de tots els horrors i de tots els sofriments en les persones? És l'ensorrament total de la vida de cadascú de nosaltres i del nostre poble col·lectivament. Déu meu! Si ens deixessin al menys reconstruir-lo després amb unció cristiana i patriòtica!

Jo, per al meu cas personal, he seguit el consell de vostè. He escrit al cap d'E. M. Central, oferint-me i dient que estic mancat de recursos econòmics per anar a incorporar-me. Que digués què cal fer. Ningú naturalment no ha contestat. Quant a la possibilitat de retornar a Catalunya, un cop finida la lluita, ja veurem què passa. La carta enviada pot ésser un justificant. Els treballs fets ara ací amb la Creu Roja, etc. per a l'evacuació podrien potser també servir un dia de justificació. En fi, no ens poden pas condemnar a exili etern tants catalans com hi ha ara a fora! Em fa patir enormement en respecte de tot això la meua família. Per ara vaig rebent cartes i postals de tant en tant, forçadament tranquil·litzadores. Però temo molt per ells. Especialment per la meua promesa! La seva situació d'esperit deu

ser horrible a jutjar per les poques coses que em diu en l'escassa correspondència.

Ramon Sugranyes.

* * * * *

Lletra núm. 6

Sr. Ramon Sugranyes

Ginebra

Benvolgut amic:

M'hauria fet una gran estranyesa que m'haguéssiu dit altra cosa que el que em dieu. Jo no vaig voler decebre-us de bell antuvi, però veia el projecte absolutament irrealitzable. Sospito que sota els escrúpols professionalistes d'en Cambó s'amaga aquesta convicció, amarga de confessar.

Altrament, jo no sabia ésser tan francament pessimista com vós referent a la situació de Catalunya després de la invasió militar. Vull ésser un xic il·lús. Els nostres homes representatius de dreta (de Lliga) col·laboren eficaçment amb els insurgents i Espanya quedarà massa malmesa perquè pugui dedicar-se a anul·lar valors i crear enemics al nou Estat. És cert que no ens podem fer gaires il·lusions (gran part de culpa la tenim nosaltres mateixos), però una nova Primariverada, la crec absolutament improbable.

Després de la vostra carta a l'E. M. C., crec que podeu estar tranquil. Pertanyent a un territori ocupat pels rojos, no podrien comptar amb vós i, en tot cas, sempre podreu fer constar que us heu ofert.

Tinc la confiança que, si cau Madrid, les coses es precipitaran de tal manera, que molts horrors seran estalviats a Catalunya.

¿Teniu notícia d'una sublevació d'Estat Català i Esquerra contra la Fai i els russos? Us agrairia que me n'informéssiu tot al detalladament possible²⁰. Podria tenir una gran importància per demà.

La sort d'en Gassol és superior a la que es mereix. És cert que a darrera hora va salvar molta gent pobra -això li ha estat tingut en compte- però primer va provocar la catàstrofe amb la seva abominable demagògia. Ha estat un bomber que no ha pogut apagar l'incendi que ell mateix havia encès²¹. Déu en tingui

²⁰ Es tracta de l'anomenat "complot Casanovas" denunciat pel PSUC i la CNT el mes de novembre de 1936 i que provocà la primera crisi del govern de concentració de la Generalitat. Malgrat que aquest episodi no ha estat mai del tot aclarit, hom va acusar el President del Parlament, Joan Casanovas i Maristany -proper al sector d'Estat Català integrat a Esquerra Republicana de Catalunya- d'instigar un complot antianarquista i separatista amb la intenció de derrocar el govern amb ajut internacional i proclamar una República Catalana independent. Segons Manuel Cruells, Casanovas discrepava de la política seguida per Companys en relació als grups anarquistes, però aquest suposat complot mai va existir realment; fou una estratagema per desprestigiar Casanovas i impedir així la seva influència al sí del govern català. Sobre el detalls d'aquesta suposada operació inexistent vegeu CRUELLES, M.: *El separatisme català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Dopesa, 1975, p. 115-135; i també del mateix *La societat catalana durant la guerra civil*. Barcelona: Edhasa, 1978.

²¹ Durant tot l'epistolari el Dr. Cardó denuncia el mal que ha fet a Catalunya la demagògia del partit d'Esquerra Republicana de Catalunya, i fins i tot en Gassol, estimulant l'anticlericalisme

misericòrdia i l'il·lumini. Després de tot, ja sabeu i ja sap ell, que l'estimo molt.

No passeu massa angúnia pels vostres cars. No hem pas de creure que ho hagin de matar tot. Per ells i per la Pàtria, avui no tenim altra arma que pregar molt i purificar el cor.

Auguro un bon èxit als vostres treballs davant la Creu Roja, però auguro encara més que la seva intervenció sigui innecessària.

Amb la més ferma devoció en Crist i a Catalunya.

Carles Cardó

Torino 7 desembre 1936

(Via Bernardino Luini, 85)

Lletra núm. 7

Genève 16 desembre 1936

Caríssim Mn. Cardó:

Jo també voldria com vostè ésser optimista -o més ben dit, no ésser pessimista- i tenir confiança en l'esdevenidor de Catalunya. A estones faig veritables esforços per a arribar-hi, però no ho aconsegueixo. Es passen doloroses alternatives en aquesta tràgica espera a què estem obligats. Però des de fa un

tradicional de les masses obreres. En mig de la tempesta de l'estiu del 1936, Gassol va fer molt per salvar persones i béns; però Cardó recorda que ell mateix havia contribuït a encendre el foc de la persecució, que el govern de la Generalitat no va poder apagar.

temps, les hores pessimistes són en mi molt més freqüents i més llargues que les estones joioses. No desespero, és clar. L'esperança està en Déu i en els seus supremes designis. Però em temo que l'expiació que hem de sofrir serà encara molt més llarga.

Un exemple -que confio a la seva absoluta discreció: els homes de la Lliga que treballen a París i a Brusel·les han ideat un servei d'informació internacional reservada,- comunicació al govern de Franco de tots els fets polítics d'interès i difusió pel món de notícies, fets, comentaris capaços de crear un ambient cada dia més dens favorable a Franco. Tot seguit, el vell servei diplomàtic espanyol, ara a les ordres de Burgos, ha volgut apropiat-se la idea. A Ginebra, el bon amic Parpal²² i jo teníem l'encàrrec de part dels nostres homes de muntar l'oficina. Un emissari de Burgos, antic cònsol ací, ha comparegut al·legant que és a ell a qui li corresponia fer-ho. -"Ya estoy harto de que todo lo quieran hacer los catalanes. Esta gente creen que van a mandar eternamente en España. Hay que acabar con ellos de una vez"... En lloc d'organitzar, ha vingut a sabotejar el bureau. Si no venen de París ordres més noves, el projecte per part nostra haurà d'ésser abandonat...²³

Li conto això -malgrat la reserva que m'és imposada- per què vegi quin és l'ambient que es respira. Amb una mentalitat així's

²² Cosme Parpal i Marquès, amic polític de Cambó i personal d'en Sugranyes.

²³ Sobre les activitats d'aquesta oficina de propaganda profranquista i el paper que hi va jugar Esterlich vegeu l'obra de MASSOT, J.: *Tres escriptors davant la guerra civil*. Opus cit. p. 65-217 i la de RIQUER, B.: *L'últim Cambó (1936-1947)*. Opus cit. p. 91-156.

és impossible, de part dels catalans, la col·laboració. Altrament... tampoc no ens hi volen!... En tot cas, l'actitud provocativa d'aquesta gent contra els catalans que desitgen ajudar-los és una nota a retenir pels polítics catalans que sovint es fan massa il·lusions. Aquest senyor amb qui jo he topat no és pas un personatge isolat que actui pel seu compte...

I Madrid, desgraciadament, no cau per ara... No sé si ha vist el clam que aixeca Unamuno contra la inèrcia i la brutalitat falangista. Unamuno s'ha adherit al moviment de Franco; ara li anuncia de manera patètica els perills que corre. És clar que no es pot donar ara a Unamuno un crèdit major del que li hem atorgat tota la vida. Però és un símptoma importantíssim²⁴.

No vull seguir-lo turmentant amb el meu pessimisme. Sovint m'adono de que les cartes que escric -i no crec que aquesta remarca em sigui aplicable només a mi- no expressen en el moment actual tota la complexitat del meu pensament. Les reaccions que determina una crisi tan enorme i tan caòtica com la del nostre país són tan diverses i tan contradictòries que apareixen sovint inextricables davant d'un mateix. Em demana detalls de la sublevació d'Estat català. No en tinc gaires. Puc dir-li només que no va arribar a esclatar. Sembla que la Guàrdia Civil s'havia compromès juntament amb l'Estat Català! No crec que l'Esquerra, oficialment, hi participés. Els manca decisió per fer-ho i són massa presoners. En tot cas, el complot avortà. 300 xicots d'E.

²⁴ Don Miguel de Unamuno, rector de la Universitat de Salamanca, va posar-se al costat dels militars el 18 de juliol. Però, en obrir-se el curs 1936-37, ja va tenir una topada amb Millán Astray i va denunciar les tendències totalitàries de la Falange, la qual cosa va ocasionar la seva destitució.

C. Foren detinguts (la xifra em sembla exagerada) i en Xammar²⁵, l'advocat, i algú més foren afusellats²⁶. Malaguanyats! Aquests s'han vindicat de la vergonya roja amb el seu gest! Algú de l'Esquerra devia, no obstant, participar-hi. En Joan Casanovas²⁷ va fugir a París i algú va donar erradament la notícia que havia estat també afusellat. La crisi actual de la Generalitat és encara un reflex d'aquestes convulsions, barrejat amb la lluita dels soviets i els trotskistes. Totes les passions del món han escollit la nostra terra per camp de batalla! Li adjunto un retall de Le Temps amb unes manifestacions d'en Comorera²⁸ que il·lustren molt el conflicte actual.

Les gestions amb la Creu Roja duen molt bon camí. Aviat, em penso, s'arribarà a l'acord de caràcter general de permetre

²⁵ Josep M. Xammar fou la figura política més rellevant del Partit Nacionalista Català, fundat el 1932 i fusionat orgànicament amb Estat Català després del 18 de juliol. Tanmateix no va ser afusellat, com comenta Ramon Sugranyes, sinó que morí a l'exili a Mèxic posteriorment.

²⁶ Els detalls que al voltant de l'afer Casanoves comenten tant Cardó com Sugranyes estan deformats erròniament degut a les informacions que la premsa francesa va escampar. El 27 de novembre el *Diari de Barcelona*, llavors l'òrgan d'Estat Català, va ser assaltat i incautat per forces de seguretat, dirigides pels anarquistes Dionís Eroles i Artemi Aiguader, i van ser fets presoners tots els redactors del rotatori. Cruells ens comenta el següent: "... la premsa de fora, particularment la francesa, féu un gran plat del que es deia que havia passat a Catalunya. Es parlava de l'afusellament de Casanovas, de Xammar, de Torres i Picart, de Revertés i fins i tot algun diari parlava de Dencàs. Tota la premsa atribuïa a aquest complot la intenció d'apoderar-se del poder per a desplaçar els anarquistes." Opus cit. p. 133.

²⁷ Estigués o no implicat en l'assumpte, la delicada situació creada forçà Casanovas a exiliar-se a París.

²⁸ Joan Comorera i Soler, polític comunista que fou secretari general del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i que ocupà la conselleria d'agricultura i economia de la Generalitat en el primer govern de Companys (1934). Durant la guerra civil ocupà diversos càrrecs dins del govern de la Generalitat.

sortir d'Espanya -de tota Espanya- les dones i els infants menors de 18 anys i els vells de més de 60 que ho demanin. A la Creu Roja, ací i a les delegacions a diverses ciutats d'Espanya, es preparen llistes dels qui desitgen sortir i s'organitzen per a molt aviat expedicions. Si vostè té algú que li interessi fer sortir de Barcelona, pot donar-me a mi el nom i l'adreça i àdhuc, si vol, una carta per explicar-ho als interessats, amb la sola condició de no dir ni un mot de política ni sobre la marxa de la guerra. Ells mateixos la fan arribar, sense censura, és clar.

Ramon Sugranyes.

Lletra núm. 8

Amic Sugranyes:

Contesto immediatament la vostra interessantíssima lletra rebuda avui per recomanar-vos tres famílies a les salvadores gestions de la C. R.²⁹

Del complot d'Estat Català, sé que també és afusellat en Torres Picart, i en Revertés i que en Casanoves³⁰ hi estava complicat i també havia de caure al plom de la FAI, però fou

²⁹ La del Sr. Gustau Gili, la del Sr. Carles Vallín, i la del Sr. Enric Serra.

³⁰ Com ja hem comentat abans (nota 26) les informacions de què disposaven els nostres corresponsals no són certes, excepte en el cas d'Andreu Revertés, l'única víctima cruenta de l'afer. Revertés, comissari general d'Ordre Públic per ERC, fou obligat a dimitir per Aiguader i Eroles i, simplement, "desparegué". Joan Torres i Picart, secretari general d'Estat Català no fou mort, sinó que pagà amb el cessament del seu càrrec i marxà a l'exili.

salvat per en Companys, a condició d'exiliar-lo. I que en Tarradelles perilla.

Crec que tot el que passa és profundament i intencionadament providencial i per això no acabo de decidir-me a ésser del tot pessimista, a desgrat de les aparences. El que obligarà a no ferir massa Catalunya serà, al meu parer, la necessitat, i no el bon afecte de la gent d'allà, que són com han estat i seran sempre. Permeteu-me aquesta ingenuïtat enmig de la tribulació.

Crec que si el plet s'ha de resoldre per les armes, serà llarg i que el triomf no és segur per a cap dels dos bàndols. No fóra gens estrany que a l'últim haguessin d'acceptar la mediació que ara refusen.

Si no fos Rússia, a Barcelona ni enlloc de Catalunya no trobarien massa resistència. I com més trigarà, menys, perquè l'angoixa econòmica es presentarà aviat en forma de fam. Potser convé i tot.

Potser les famílies que jo recomano n'indicaran d'altres: no cal dir que m'interesso per tots els qui recomanin elles.

Preguem molt a Déu que salvi la nostra Pàtria, més dissortada del que sembla merèixer.

Maneu al vostre amic i servidor en Crist.

Carles Cardó, pr.

Torino (Via Bern. Luini, 85) 19, desembre 1936

Genève 2 gener 1937

Caríssim Mn. Cardó:

Oportunament vaig rebre la vostra carta del 19 i immediatament foren fetes a la Creu Roja les indicacions que em demanàveu per a les famílies Gili, Vallín i Serra. No us havia contestat abans perquè he tingut la sort de passar aquests dies de festa en un poblet de muntanya, gentilment invitat. Ara en tornar em diuen a la Creu Roja -i us ho dic a vós confidencialment i per si podeu fer-hi alguna cosa- que l'acord amb la Creu Roja per a l'evacuació de no combatents està signat per en Companys des de fa setmanes i també per Aguirre a Bascònia i pel govern de València. Però no pot entrar en vigor perquè és fet a condició de reciprocitat, i el govern de Franco posa encara dificultats a signar-lo. A la C. R. estan desolats i no comprenen -com jo mateix- aquesta actitud. Caldria fer comprendre a Burgos que l'acord d'evacuació a qui afavoreix més és a ells, car és de les ciutats dominades pels rojos d'on tothom voldria fugir (és que ells es temen potser el contrari?) I que les seves dilacions poden ésser causa de greus perjudicis, car ja diuen a Barcelona que si no vé aviat l'aquiescència de Burgos, ells denunciaran l'acord signat amb la C. R.

La meva nit de Nadal, en un poblet de muntanya blanc de neu i de claror de lluna, ha estat una de les més dolces emocions de

tota aquesta època d'exili³¹. Contrast tràgic amb la tristor del Nadal dels nostres encara presoners a Barcelona... Amb en Jaume Ruíz Manent³² i alguns altres refugiats ací hem organitzat una missa setmanal, en la qual es llegeix la Visita Espiritual a la Mare de Déu de Montserrat. Quina terrible profunditat adquireixen les sublims deprecacions del gran Bisbe³³ en els moments actuals! La pau cristiana i perpètua! Jo sento de dia en dia més fort l'estímul de lliurar-me plenament a treballar per donar a Catalunya aquesta pau cristiana; l'estímul en nom del qual vaig iniciar la meua correspondència amb vós. Aquest és evidentment l'únic camí de salvació per Catalunya.

M'agradaria saber què en pensen del que passa actualment a Espanya gent de la posició, en religió i en política, de Don Luigi Sturzo... Jo tinc la seva adreça. Que us sembla si li escrivís?³⁴

³¹ El poblet de muntanya és Saint-Cergue, al Jura del cantó de Vaud. Qui el va convidar era un oncle seu, Ramon Franch, periodista de gran classe, corresponsal de *La Prensa* de Buenos Aires a Ginebra.

³² Jaume Ruíz Manent era l'antic director del diari *El Matí*, llavors també refugiat a Ginebra. Ben aviat, però, es va manifestar partidari decidit dels militars sublevats i se n'anà a l'Espanya nacional.

³³ El bisbe Josep Torras i Bages.

³⁴ Don Luigi Sturzo era un sacerdot sicilià, escriptor, sociòleg important i fundador del *Partito Popolare Italiano*, avantpassat de la Democràcia Cristiana. Mussolini l'havia obligat a exiliar-se a Londres, des d'on col·laborava assíduament al diari català *El Matí*. Les seves idees eren molt pròximes de les de Mossèn Cardó. Tingué molta influència en els fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya, partit d'inspiració democràtica i cristiana, sense posar-se públicament l'etiqueta de cristià. Els articles de Don Sturzo a *El Matí* estan recollits per CAMPS i VALLEJO, F. i PARELLADA i ROSELL, C.: *Luigi Sturzo: articles a "El Matí" (1929-1936)*. Barcelona: Partit Popular Europeu, 1992, 381 p. Sobre la posició de Sturzo enfront de la guerra vegeu l'article de MORELLI, A.: "Don Sturzo face à la guerre d'Espagne et spécialement au problème de la Catalogne et du Pays Basque"

Personalment, em sento cada dia més desinteressat de la cosa concreta de la guerra a Espanya. La partida que es juga actualment ultrapassa de molt els problemes nacionals que la determinaren. Per als esdeveniments futurs té molta més importància el moviment diplomàtic de Londres, Roma i Berlin que les operacions militars del front. Segueixo pensant que la veritable actitud a prendre davant del conflicte actual és d'abstenir-se de participar concretament en cap dels dos bàndols i d'elevant-se al damunt de tots. Potser només així's podrem pensar en reconstruir veritablement la nova Espanya del futur. Però aquesta actitud de superació és personalment difícilíssima de mantenir i ho esdevé més de dia en dia, a mesura que la mobilització per part del govern nacionalista s'estén més i es fa més severa.

Aqueixa posició de superació i d'elevació és la que un sincer nacionalista hauria desitjat per a tota Catalunya en el conflicte actual. He parlat amb gent sortida recentment de Barcelona -suïssos repatriats, sobretot- i observo que una massa creixent de catalans s'adona de que era aquesta l'actitud a prendre, àdhuc per la violència. Crec, pel que hom em diu, que el meu vell somni d'un desembarc de catalans brandint la doble bandera del Cristianisme i de Catalunya hauria pogut ésser un triomf esclatant. Els barcelonins l'han esperada, i l'esperen

en *Anuari de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*, 1987, p. 133-156. Sobre la influència de Sturzo i Cardó en la ideologia de UDC vegeu també, com a contrapunt, la recent biografia de Miquel Coll i Alentorn, per BALCELLS, A.: *Miquel Coll i Alentorn. Historiografia i democràcia (1904-1990)*. Barcelona: Proa, 1999, p. 89-95.

encara, una empresa semblant com el seu deslliurament. En certs moments, per exemple quan va caure Toledo i va escampar-se entre els rojos el pànic de l'avanç sobre Madrid, ningú no comprenia com no s'havia fet aquest desembarc. Catalunya estava desguarnida; la Guàrdia Civil desitjava ardentment sublevar-se i els d'Estat Català també. Quan va parlar-se d'un simulacre d'atac a Roses, els comitès forans llançaven els fusells al mar i desitjaven fondre's de por que tenien... Tot això no fou possible malauradament, però jo crec que potser hauria calgut que ho fos!

Desitjo cordialment que l'any nou sigui millor que el que ignominiosament s'ha escolat i més venturós per a vós i per a la resta dels catalans.

Pregueu a Déu que ens aclareixi l'intel·lecte per a comprendre el més clarament possible les situacions i em doni coratge per a mantenir amb fermesa les nostres actituds.

Devotament vostre,

Ramon Sugranyes

Lletra núm. 10

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Ginebra

Benvolgut amic:

Perdoneu-me la meva trigança a contestar la vostra del 2. Aquestes festes són per a nosaltres dies de més feina i per a mi ho han estat especialment³⁵.

L'actitud de Burgos és incomprendible. Potser sospiten algun llaç parat, però tractant-se de la C.R.I., seria una sospita absurda.

Idea inspirada la de la Missa setmanera amb la Visita Espiritual. Jo no la tinc. ¿No me'n podrien enviar una còpia per afegir-m'hi d'ací estant i fer-n'hi afegir d'altres? L'oració és l'únic mitjà que ens resta i pot ésser molt eficaç.

Em sembla bé que escriviu a Don Sturzo. Digueu-li que jo estic salvat a Torino i que també desitjo saber la seva opinió, que preveig coincident amb la nostra.

Comparteixo en absolut la vostra visió actual del conflicte. Crec que qui dirà la darrera paraula és Anglaterra, i això em dóna certa esperança, perquè és el poble de més seny i de més sentit polític que hi ha avui al món. L'antipatia que senten contra ella els feixistes de pertot i la poca simpatia dels comunistes és una prova de la justesa del seu punt de vista.

³⁵ Les "festes" a què es refereix són senzillament les de Nadal i Cap d'any, dies de feina per als capellans en les parròquies.

Opino que esperarà que els dos bàndols de la barreja immunda, isolats, es dessagnin i s'exhaureixin, per imposar llavors un arbitratge equànim. Crec que és el millor que podria passar, perquè tota altra solució seria la preparació d'una nova guerra. Déu faci -i la M. de Déu de Montserrat- que això s'esdevingui abans que la guerra arribi a Catalunya!

En conseqüència, opino que no heu d'anar a lluitar ni pels uns ni pels altres.

Fou una vera desgràcia que no es pogués efectuar el somniat desembarc en aquell moment tan favorable. Catalunya va confirmant la seva tradició de perdre totes les aventures de la seva salvació. Ara ja és impossible, però pot arribar un moment, quan es produeixi aquell esgotament dels dos bàndols, en què torni a ésser possible. Però és una empresa de milions, i no veig d'on els poden treure. En en Cambó no cal pensar-hi, perquè està compromès amb en Franco. Però podria arribar un moment en què, davant la desfeta general, ho cregués oportú. No ho deixeu de petja³⁶. Però no esmenteu mai el meu nom en aquests afers.

Ara escolteu una pena que em puny. Fa un mes que no he sabut res de la meva mare ni de la meva germana. I tinc por que una imprudència meva m'ha sortit caríssima. La mare guarda una maleta

³⁶ Per contra, Riquer diu al respecte que lluny d'imaginar un trencament amb Franco, l'aliança amb els nacionals era una tàctica per a poder influir posteriorment en la política espanyola: "...la decisió política de Francesc Cambó fou presa a l'estiu de 1936 basant-se en la creença, força generalitzada llavors, que la guerra duraria pocs mesos i que la feblesa política i la inexperiència dels militars triomfants farien que el seu règim fos molt provisional i amb poques possibilitats de consolidar-se, si no practicaven una obertura a la participació de les forces polítiques conservadores" Riquer, B.: *L'últim Cambó (1936-1947)*. Opus cit. p. 267.

on tinc la meva traducció dels *Salms* en vers i altres treballs, a més de documents delicats. A mig desembre vaig escriure demanant que copiessin a màquina aquelles poesies i me les enviessin, per anar-les corregint³⁷. Des de llavors, la correspondència s'ha estrocat. I ja em teniu imaginant-me la censura actuant i registres i la crema del contingut de la maleta i potser estralls pitjors. Potser no hi ha res, però jo pateixo. ¿Seria possible que la Creu Roja Internacional esbrinés com està la meva mare i la família que la té recollida, com també la meva germana?

No cal dir amb quina ànsia esperaré la vostra contesta sobre aquest cas.

Demaneu a Déu el seny i la caritat cristiana per a tots els catalans i per a tots els espanyols. Aquesta hora pot ésser decisiva per a uns i altres.

Accepteu, car amic, l'abraçada espiritual de l'íntima comunió en Crist i la Pàtria.

Carles Cardó
Torino 12 gener 1937

³⁷ A part del seu ingent treball de periodista d'alta volada, especialment a les planes de la revista *La Paraula cristiana* o en tantes altres publicacions periòdiques, l'activitat literària del Dr. Cardó s'esmerçà en nombroses traduccions, per exemple, de diversos llibres de la Bíblia per a la Fundació Bíblica Catalana. En aquesta carta es tracta de la traducció dels *Salms*, que fou publicada, amb introducció i notes, finalment el 1948 en el volum VII de la Bíblia catalana.

Genève 30 de gener 1937

Caríssim Mossèn Cardó:

A la Creu Roja no s'ha rebut encara la resposta de Barcelona amb les desitjades noves de la vostra mare i la vostra germana. Tantost arribi se us farà saber.

Incloc la còpia de la Visita Espiritual a la Mare de Déu de Montserrat, pregària immensament consoladora en mig del desastre actual. Per cert que ha estat bandejada de la Missa setmanera dels catalans d'ací, perquè hom la trobava massa catalanista.... I això que -i no és humorisme- el pobre capellà català infeliç, que la recitava per a no ferir la susceptibilitat de les senyores que opinen que la salvació actual d'Espanya depèn dels moros regulars, suprimia ingènuament la frase "un lloc de defensa dels cristians contra els moros"... !!

[...] ³⁸

Els obsessionants problemes polítics, i als dubtes sobre les actituds personals a prendre en front d'ells -que en el fons determinen tota la conducta de cadascú-, reapareixen ara davant

³⁸ Ometem ací un llarg fragment d'aquesta carta, on és qüestió de la promesa d'en Sugranyes i del seu pare. En Sugranyes va anar a trobar pare i filla a Perpinyà i prengué comiat d'ells quan se n'anaven a San Sebastián, fugint de la persecució i de la incautació dels seus béns a Catalunya. Sobre aquest episodi del prometatge de Ramon Sugranyes vegeu les seves memòries: *Militant per la justícia*. Barcelona: Proa, 1998, p. 58-59.

meu reavivats per les informacions d'horrors faïstes que he après ara de nou. I en conèixer la reacció venjativa i brutalment militarista que s'està produint actualment en les classes mitjanes de Catalunya. Amb tot això cal comptar-hi per al futur. "De primer acabar amb l'estat actual de coses, exterminar tot el terrorisme faïsta i els seus còmplices de la Generalitat pels mitjans que siguin, que vingui qui sigui a acabar-ho" -exclamen a hores d'ara un nombre creixent de catalans, de bona fe, amb aquest tràgic abandó de la nostra missió col·lectiva que tenim els catalans en les hores greus de la història moderna. I coincidentment amb això -és clar- una exacerbació del sentiment anti-català a l'altra banda...

Si afegiu a tot això l'angoixa econòmica personal³⁹ i la fretura creixent que tinc de poder oferir com més aviat millor a la meua promesa el refugi i la pau del matrimoni, tindreu un índex de quines són les inquietuds que em turmenten, incessants.

Compto sempre amb l'ajuda eficaç de la vostra oració. Ben devotament vostre,

Ramon Sugranyes.

³⁹ En Sugranyes, durant el curs 1936-37, va estar allotjat gratuïtament en el col·legi dels Pares Missioners de Sant Francesc de Sales, "Florimont", a les afores de Ginebra, però no percebia cap sou.

Benvolgut amic:

Crec que podeu acceptar en tota consciència l'oferta de n'Estelrich⁴⁰. Si els franquistes no tenen raó, és evident que els vermells no en tenen gens més que ells, i en cert sentit, en tenen menys. Es pot, doncs, treballar contra els vermells sense traïr la consciència cristiana. A més, podrà ésser útil per a saber ben bé com estan les coses i potser per alguna intervenció a fer o iniciativa a apuntar. Ja m'escriureu des d'allí el carés que prenen els fets, sobretot en el referent a la futura sort de Catalunya. I si, essent allí, veieu possibilitat d'encabir-hi un altre refugiat, aviseu-me: Es tracta d'un cosí meu advocat, Joan Vidal i Jové⁴¹, que fins fa dos mesos va ésser Secretari general d'Ordre públic de la Generalitat, des del qual lloc va salvar molta gent, entre ells tota la Comunitat de frares de Montserrat i el qui us escriu. Es pot dir que jo li dec la vida. Efecte

⁴⁰ En Joan Estelrich, amic de feia anys d'en Ramon Sugranyes, li proposava d'anar a treballar amb ell a París en una oficina de propaganda franquista, més o menys dissimulada, d'on sortí la revista *Occident*. Vegeu les notes 14 i 23.

⁴¹ Joan Vidal i Jové s'atreví a organitzar diversos viatges amb cotxes de policia cap al port de Barcelona, amb la finalitat de dissimular una comitiva tan nombrosa i escapolir-se d'una quasi segura retenció per part de grups anarquistes incontrolats. D'aquesta manera va fer possible que els 42 monjos i el seu cosí, el Dr. Cardó, pugessin al vaixell *Tevere* que salpà camí de l'exili el 2 d'agost de 1936. En aquells moments ningú podia garantir la seguretat de les persones que disposaven de passaports o permisos atorgats per la Generalitat. El P. Massot recull un testimoni de primera mà d'aquesta peripècia a MASSOT, J.: *La guerra civil a Montserrat*. Montserrat: P.A.M., 1984, p. 103, en nota 40.

d'aquesta activitat humanitària, va haver de fugir amb la dona i dues nenes, amenaçat de mort per la FAI. I els senyors lliga-franquistes l'han abandonat, mentre acaba els recursos.

No em faig cap il·lusió sobre els intents de falanges i carlinada sobre Catalunya. Veig perfectament el perill que vós insinueu, bé que no veig fàcil de matar l'esperit d'un poble. Estic segur que no apreciaran per res l'actitud equivocadament generosa d'En Cambó i que es produirà altra vegada la clàssica ensarronada d'aquest home, que és una barreja incomprendible de pragmàtic oportunista i d'ingenu idealista⁴². Només una intervenció miraculosa de La Providència ens pot salvar de la malícia dels uns i de la manca de malícia dels altres. La sang de tants màrtirs ens dóna cert dret a esperar-ho.

Records als amics de per aquí i maneu al vostre aft. En Crist.

Carles Cardó

Torino 11 febrer 1937

⁴² Sobre les il·lusòries expectatives que Cambó es feia de la seva col·laboració amb Franco, Riquer comenta que privadament "no sols va justificar l'opció que havia pres, perquè serviria per aturar o apaivagar el càstig que cauria sobre Catalunya al final de la guerra, sinó que, a més, va defensar la tesi que la victòria de Franco acabaria beneficiant Catalunya, ja que la repressió anticatalana prendria el caràcter d'agressió a tota la col·lectivitat, la qual cosa permetria refer la unitat social del país i de reconstruir una acció catalanista unitària" Riquer, B.: *L'últim Cambó (1936-1947)*. Opus cit. p. 268.

Ginebra 22 febrer 1937

Caríssim Mn. Cardó:

De la Creu Roja no n'he obtingut encara les notícies de la vostra Mare, que vaig demanar el 15 de gener. En canvi, tinc les respostes de llurs representants a Barcelona sobre la situació de les famílies Gili i Vallín, que encarregarem molt abans. Les trameto adjuntes.

Oportunament vaig rebre la vostra carta de l'11. Però fins ara, com veieu, em vaig quedant a Ginebra. Ni l'Estelrich i en Cambó no m'han dit ni una paraula més respecte de tot el que havíem parlat⁴³. Què hi farem! Per a mi, ja no sé què és millor. De la meva promesa en tinc poquíssimes notícies. Sé només que no ha rebut ni una de les nombroses lletres i postals que li he escrit -en francès i amb nom suposat- a San Sebastián per tots els mitjans imaginables. Com que ella no sap si jo rebo les seves, no gosa escriure'm i la nostra comunicació és completa. Ignoro per tant si el seu projecte primitiu d'anar-se'n a Bèlgica segueix endavant. Aquesta segona època d'incomunicació per mor del terror blanc m'és molt més dolorosa que la primera quan era a Barcelona. El temps passa i l'incertitud pel nostre pervindre esdevé cada dia més pregona. Sovint sento que el cap em dóna voltes. Què faré jo, perdut per l'estranger inòspit, si la victòria dels blancs m'impedeix tornar a Espanya per uns anys? I què farà ella, Déu meu? I què deu pensar ara i quines deuen ésser

⁴³ Vegeu la nota 40.

les seves reaccions en l'horrible comunicació a què està condemnada? N'hi ha per embogir de pensar tot això. No podem fer altra cosa que resoldre problemes molt immediats i concrets. Les previsions necessàries per a pensar en els llunyans son per ara impossibles encara. Només el predomini brutal dels elements blancs extremistes sembla accentuar-se i amb ell les nostres futures dificultats.

Una altra llarguíssima carta molt satisfactòria vaig rebre ahir: del vostre amic⁴⁴, actualment londinenc, a qui vaig escriure tal com havíem parlat. M'encarrega molt que us enviï -en aquesta forma que ho faig- les seves salutacions més cordials. Resumeixo els punts essencials del seu pensament: ell no creu que la victòria d'una part o l'altra pugui portar la pau i fer superar la crisi actual. Massa misèries, massa discòrdia, massa divisions, massa odis. L'Església d'Espanya, que hauria pogut fer obra de pau, ha declarat en canvi una Creuada o Guerra Santa al costat de tots aquells qui en el fons són responsables de l'abandó de les classes obreres en mans subversives, per l'incompliment del programa social de les Encíclicues. El fons de la guerra civil és social, no religiós. Ara bé, a la fi de la guerra qui serà capaç d'estructurar el país? Ell creu que potser només els catòlics que hagin restat fora del conflicte, podran fer obra de pacificació. Els catòlics no haurien d'ésser ni amb uns ni amb altres. Si l'Església s'hagués declarat neutral hores d'ara la guerra hauria acabat per un compromís. La no

⁴⁴ Es tracta evidentment de Don Sturzo, el nom del qual no podia ésser esmentat en una carta adreçada a Itàlia, sotmesa a l'eventual censura governativa.

intervenció, el control dels ports i fronteres i finalment la mediació li semblen les etapes teòricament desitjables d'una solució diplomàtica, però no se'n fa cap il·lusió pràctica. Per a després, l'organització federal. En tres punts resumeix la conducta pràctica que recomana als seus amics: 1r) no comprometre l'Església, 2n) no participar personalment, 3r) preparar un pla de reformes socials i polítiques⁴⁵.

En aquesta lletra s'inclou tot un programa, que és amb admirable coincidència el que sovint havia estat objecte de la nostra correspondència. On trobar però els mitjans necessaris per a restar-hi fidel i per a portar-lo a compliment un dia?... Cars amics, com en Ruiz Manent⁴⁶, per exemple, el rebutgen totalment; creuen també en la missió providencial de Creuats, dels militars espanyols i n'accepten cegament totes les conseqüències. Àdhuc justifiquen els afusellaments en massa... Hom se sent més isolat cada dia.

No oblidaré el vostre cosí Vidal i Jové, però em temo que poca cosa podré fer-hi. Ja veieu jo mateix que poc animós em sento. En íntima comunió amb vós, sóc ben vostre,

Ramon Sugranyes

⁴⁵ El resum de la carta reflecteix clarament les posicions preses per Don Sturzo sobre el conflicte espanyol, fidels als principis que sempre havia defensats (vegeu la nota 34) i que inspiraren, uns mesos més tard, l'acció dels Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya (vegeu les notes 53 i 90). El text íntegre de la carta de Don Sturzo està publicat en els seus *Scritti inediti*, vol. 2: 1924-1940, Roma: Editrice Cinque Lune, 1975, p. 449 i segs. La traducció catalana la podeu trobar a les memòries de R. Sugranyes: *Militant per la Justícia*. Opus cit. p. 61-63.

⁴⁶ Vegeu la nota 32.

Benvolgut amic:

Perdoneu la meua triga. M'he carregat de feina estratègicament, i n'he fet massa. Cal tenir paciència i esperança en La Providència. Encara no veig clar i indubtable que els franquistes, àdhuc guanyant del tot, facin tot el que voldrien a Catalunya. No són sols a lluitar, i la pau interna d'Espanya i de Catalunya, davant el carés que ha pres aquesta guerra, és un interès internacional. Ah, si ara tinguéssim un parell d'homes ben preparats i ben situats en el món de la diplomàcia europea! Quin tall podríem treure! Però la imprevisió, en aquest com en tants altres ordres, ha estat absoluta.

Em va donar una gran alegria conèixer l'opinió de l'amic de Londres, i constatar la seva absoluta (prevista, recordeu?) coincidència amb la meua. L'he feta conèixer a molta gent d'ací. Molts, els deixa atarantats, però molts comprenen i comparteixen, perquè la gent d'ací, ni a dreta ni a esquerra, no són el que fa semblar la premsa. Estic segur que, malgrat totes les beòcies burgeses, la nostra visió cristiana del problema triomfarà. Podrà sofrir una derrota momentània, però a llarga data, és l'únic que pot imposar-se. Els més desenganyats dels fruits de la victòria seran els vencedors, perquè la pau d'Espanya és impossible mentre no es resolguin els problemes nacionalistes i el problema social. I ells, ço és el fanatisme, la crueltat, la falsificació del

Crist (un Crist amb el fusell al coll i el punyal a la faixa), són incapaços de resoldre cap problema que demani una comprensió de la dignitat humana i del dret natural a la llibertat.

És molt probable que a nosaltres ens tocarà patir molt, potser més que als màrtirs caiguts, però entenc que estem en l'obligació, contra tot i contra tothom, de tenir dreta la nostra doctrina, la del Crist i la Santa Seu, que demà serà la salvadora del món.

Si sabeu cap nova del moviment diplomàtic que interessi la nostra pàtria, us agrairé que, si la discreció ho permet, me la comuniqueu, perquè crec que la diplomàcia internacional tindrà una intervenció decisiva en l'afer d'Espanya. Des del moment que el Mediterrani esdevé el punt neuràlgic del planeta, la qüestió d'Espanya i la de Catalunya esdevenen automàticament internacionals. No ho creieu així?

La meva salut segueix perfecte, gr. a Déu, com espero que sigui la vostra.

Maneu al vostre affm. Amic i servidor en Crist.

Carles Cardó

Torino 16 març 1937

Lletra núm. 15

Amic Sugranyes:

Us incloc un projecte de manifest a l'opinió universal, redactat pel meu cosí Joan Vidal i Jové, de qui us vaig parlar una vegada.

Caldria trobar una dotzena de firmes de gent notable, si pogués ésser, coneguda a l'estranger, com p. ex. Puig i Cadafalch, Dr. Pi i Sunyer (August), Joaquim Mir, Joan Manén, Patxot, etc⁴⁷. Aquest és el pla de mon cosí.

Jo no hi crec gaire, per dues raons: perquè no veig possible de recollir ara aquestes firmes, i perquè sé el poc cas que fan les potències dels clams sentimentals.

Si vós, però, ho creieu oportú i convenient, i veieu possible de trobar les firmes, com que esteu ben situat per conèixer adreces, preneu l'assumpte al vostre càrrec. Sempre amb complet silenci del meu nom, perquè la meva qualitat d'eclesiàstic em veda absolutament d'intervenir -almenys obertament- en afers polítics.

⁴⁷ Són tots ells personalitats ben conegudes de la vida catalana: Josep Puig i Cadafalch, arquitecte i president de la Mancomunitat (el primer assaig de govern autonòmic de Catalunya que fundà Enric Prat de la Riba el 1913) destituït per la Dictadura de Primo de Rivera en 1923; el Dr. August Pi i Sunyer, catedràtic de fisiologia i membre del Patronat de la Universitat durant la seva autonomia; Joaquim Mir, il·lustre pintor; Joan Manén, violinista i compositor; Rafael Patxot i Jubert, patrici i mecenes de la cultura catalana. Tots ells estaven llavors exiliats. Malauradament, el text del manifest proposat per Vidal i Jové no es conserva junt amb la correspondència.

Tinc bones noves dels meus; per això les informacions de la C.R.I.⁴⁸ no urgeixen.

Maneu al vostre aff. amic en Crist.

Carles Cardó

Torino 20 març 1937

⁴⁸ Creu Roja Internacional.

Bloc II:

Esperances -fallides- de pau.
*Els Comitès per la pau civil i
religiosa a Espanya.*

*Correspondència entre
Ramon Sugranyes, a Ginebra i Carles Cardó, a Torino:
març 1937 - febrer 1938*

Introducció

A la primavera del 1937, la situació militar en els fronts de guerra i la confusió política que regnava en ambdós bàndols permetien unes llurs d'esperança en la possibilitat d'un final negociat de la contesa. Les tropes de Franco restaven estacionades a les portes de Madrid: ni la gran ofensiva de l'hivern ni la batalla del Jarama el mes de febrer havien pogut rendir la capital -per bé que el govern de la República, per raons de seguretat, havia hagut de traslladar-se a València. I pel març els "voluntaris" italians havien sofert una veritable derrota al nord de Guadalajara. Fos per aquesta raó o per una altra, el Comitè de no-intervenció, que la diplomàcia anglesa havia constituït a Londres, des del setembre del 36, va intentar altra vegada d'establir un control sobre l'entrada de tropes i de material de guerra estrangers a Espanya. Però l'acceptació del pla de control per part dels italians, dels alemanys i dels russos no fou més que una apariència. I el mateix es pot dir d'una proposta d'acció diplomàtica de les potències en favor de la pau, que França i Anglaterra havien llançat ja el desembre del 36 i que Winston Churchill, llavors a l'oposició, va renovar en un debat al parlament britànic, el 14 d'abril.

Durant aquests mesos, a Salamanca, l'oposició era cada cop més dura entre falangistes, carlins (o tradicionalistes) i monàrquics, sobre tot d'ençà de l'entrada en escena de Ramon Serrano Suñer, el "cuñadísimo" de Franco, que conseguí fer caure el cap de la Falange, Manuel Hedilla. Franco ho aprofità per a

reforçar el seu poder omnímode i creà, el 24 d'abril, el partit únic "Falange Española Tradicionalista y de las JONS", a la qual es sotmeteren, de grat o per força, tots els sectors nacionalistes.

A la banda republicana els esdeveniments es precipitaren. A Catalunya, el president Companys, amb un gest enèrgic, que no li era habitual, el 16 d'abril nomenà Josep Tarradellas conseller en cap, amb la clara missió de restablir l'ordre. El conflicte obert amb els anarquistes de la FAI esclatà els dies 3 al 7 de maig amb tota la violència pels carrers de Barcelona. El resultat fou l'eliminació de la FAI com element de disturbis, sobre tot gràcies a l'arribada 4.000 guardies d'assalt enviats pel govern de la República des de València per carretera.

De València, on el govern de la República travessava també una crisi política que portà al poder al Dr. Juan Negrín, el 16 de maig, i consagrà el triomf dels comunistes.

Una nova etapa de la guerra començava i les lleus esperances de pau negociada s'esvaïren ben aviat. L'esforç de guerra dels franquistes es traslladà a les regions del Nord; l'ofensiva contra el País Basc s'inicià el 23 de març; el 26 d'abril Guernica fou destruïda pels avions alemanys i Bilbao caigué el 19 de juny. Seguí Santander el 27 d'agost i Gijón el 21 d'octubre. A partir d'aquest moment, militarment, Franco tenia guanyada la guerra.

Els actes de pirateria dels "submarins inconneguts" -italians!- contra els vaixells que podien anar a Espanya pel

Mediterrani va esverar els anglesos i provocaren una conferència a Nyon, prop de Ginebra, on Anglaterra i França intentaren de psar-hi fi, sense aconseguir que italians i alemanys deixessin d'ajudar massivament les forces de Franco. La política de no-intervenció es podia donar per fracassada, fins al punt que després de cap d'any de 1938, el representant d'Alemanya al Comitè de Londres pogué declarar obertament que el Comitè de no-intervenció no era sinó una ficció purament artificial.

Mentrestant, en les ciutats i els camps de Catalunya es vivia una certa tranquil·litat, a desgrat de les dificultats econòmiques (totes les fàbriques estaven incautades pels comitès de treballadors) i de la penúria de productes alimentaris. Un bon nombre de sacerdots i religiosos que s'havien salvat de la persecució, amagant-se, celebraven clandestinament el culte en les cases particulars, en una mena d'Església de les catacombes. Finalment, "in extremis", quan ja estava tot perdut per a la República, el govern -refugiat a Barcelona- va voler fer un gest d'apivagament i va nomenar un Comissari de cultes, amb la intenció d'obrir al culte públic alguna de les esglésies tancades.

Als nostres corresponents no els restava més que seguir de lluny els esdeveniments. Però l'existència dels Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya -francès, anglès i espanyol- els encoratjava en llur posició de neutralitat en el conflicte bèl·lic, en sentir-se solidaris d'uns grups de cristians actius i disposats a treballar, a desgrat de tot, en favor de la pau.

Benvolgut Mn. Cardó:

Que la guerra civil espanyola es decidirà més en el camp diplomàtic que en els camps de batalla, com vós veniu dient des del mes de novembre ençà, ja no és a hores d'ara un secret per ningú. Els darrers esdeveniments del front de Guadalajara i les repercussions que han tingut en són la prova esclatant. Si s'ha de decidir en camps de batalla, no serà pas a Espanya sol sinó a tota Europa i potser al món sencer on es lluitarà.

La importància de les dues darreres Encícliques papals contra els dos grans elements de pertorbació del nostre món, comunisme i III Reich, és enorme⁴⁹. I jo crec que poden tenir una real influència sobre la pau del món.

De moment, es curiós de remarcar una certa tendència de part dels defensors exteriors de bona fe del moviment de Franco a trobar-li més analogies amb el règim catòlico-social d'Àustria i Portugal⁵⁰ que amb els règims italo-germànics (cito el testimoni

⁴⁹ Es tracta de les encícliques de Pius XI: *Mit brennender Sorge*, contra el nacionalsocialisme hitlerià i de *Divini redemptoris*, contra el comunisme stalinista. (Vegeu la nota 59)

⁵⁰ Fa referència al règim anomenat "corporatiu", basat en les corporacions o sindicats (obrers i patronals) i en els col·legis professionals que havia implantat a Àustria el canceller social-cristià Engelbert Dollfus. Assassinat pel nazis el juliol de 1933, trobà un continuador de la seva doctrina corporativista en el portuguès Antonio de Oliveira Salazar, que instaurà un règim dictatorial, teòricament basat en aquesta doctrina, entre 1933 i 1968. El Papa Pius XI, en l'encíclica *Quadragesimo anno*, de 1931, afavoria el corporativisme com un mitjà per a resoldre

d'en J. Mª Tallada⁵¹, per exemple, d'en Ruiz Manent, i d'altres). A mi, però, afirmacions semblants em fan somriure una mica. La bona fe de tota aquesta gent no contribuirà en res allunyar d'Espanya el predomini decidit d'italians i alemanys i la cridòria falangista. El primer que ens cal per a treballar per a un règim catòlic i social, és que el país no estigui dominat per bandes armades.

En canvi és cert que el moment actual és d'intensa crisi diplomàtica (causada en bona part per la crisi militar). I, per tant, és adequadíssim per a una intervenció en nom de Catalunya tal com vós preconitzeu. Irrealitzable el nostre vell projecte d'organitzar a Catalunya una contra-revolució interna que li donés la possibilitat de fer sentir el seu pes en el joc de forces que lluiten contra el caos anarco-comunista, crec que a hores d'ara els catalans tenim encara una oportunitat de fer sentir el nostre pes i d'arribar a resultats aprofitables. Caldria per a això que totes les forces del catalanisme exiliat s'unissin i es presentessin coratjosament davant Franco i davant el món. La força política i financera dels Cambó, Ventosa, etc. és essencial. Així ho he escrit a l'Estelrich. No tinc, però, gaire més confiança en l'èxit aquesta vegada. La gent que podrien realitzar eficaçment aquesta acció no ho farà. No ho faran, perquè prefereixen rendir-se incondicionalment als

els problemes socials. El Dr. Cardó havia analitzat molt acuradament la situació a Alemanya i a Àustria en una sèrie d'articles titulats "Del punt neuràlgic d'Europa", apareguts al diari *La Veu de Catalunya*, entre el 31 d'agost i el 20 d'octubre de 1934.

⁵¹ Josep Maria Tallada, economista, prohoms de la Lliga i amic de Cambó i d'Estelrich.

militars, que ells creuen que defensen llurs milions, i s'embadaleixen ingènuament davant els herois falangistes de la guerra incivil. Mentrestant, en nom de Catalunya parla només el Baró de Viver⁵² -qui els omple a tots ells de sutzura en els diaris nacionalistes i els reclama l'abjuració de llur catalanisme culpable de tot.

Tinc una nova lletra de l'amic londinenc que és una vibrant apologia de la visió cristiana del problema i un encoratjament a mantenir-s'hi fidel, àdhuc al preu dels majors sacrificis. Com notícia important em diu només que el prof. Mendizábal, de la facultat de Dret d'Oviedo⁵³, amb un petit nucli d'espanyols dins d'aqueixa tendència (al volt dels grups d'Esprit i de l'Aube) vol llançar una crida per la pacificació, invocant la mediació de les potències. M'anuncia que el mateix Prof. Mendizábal

⁵² El Senyor Darius Rumeu, baró de Viver, fou president de la Diputació provincial de Barcelona durant la Dictadura de Primo de Rivera. Fou ell qui va destituir una bona part dels professors de l'Escola del treball, destruint així una de les creacions culturals més importants de la Mancomunitat.

⁵³ La iniciativa del professor Alfredo Mendizábal Villalba, catedràtic de filosofia del dret a la Universitat d'Oviedo, llavors refugiat a París, coincidint amb la de Jacques Maritain a França i la de Don Luigi Sturzo a Anglaterra, són l'origen dels tres Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya -espanyol, francès i anglès- que treballaren per la pau i la mediació internacional, pràcticament fins al final de la guerra civil. (vegeu la nota 90). Sobre aquesta iniciativa i la seva repercussió internacional podeu consultar el dossier: *Les catholiques et la guerre civile espagnole*, de la revista *Notes et Documents*, publicació periòdica de l'Institut International Jacques Maritain, núm. 24/25 janvier-aout 1989, pp. 16-77; i les obres de RAGUER, H.: *La espada y la cruz. La Iglesia 1936-1939*, Barcelona: Bruguera, 1977, pp. 91-146; LABOA, J.M.: *Iglesia e intolerancias: La guerra civil*, Madrid: Sociedad de Educación Atenas, 1987, pp. 167-219; TUSELL, J. i GARCIA, G.: *El catolicismo mundial y la guerra de España*, Madrid: BAC, 1993; PALA, L.: *I catolici francesi e la guerra di Spagna*, Urbino: 1974.

m'escruiurà, però malgrat els quinze dies transcorreguts, no ho ha fet fins ara. El coneixeu vós aquest grup?

Si vingués el cas, potser es podria combinar l'iniciativa de Mendizábal amb la del vostre cosí Vidal Jover. Car tanmateix l'idea d'en Vidal Jover és bona encara que el document, en la redacció actual sigui poc afortunat -em sembla. Jo, però, el faré circular, esmentant només el nom d'ell. Ja veurem com la gent reacciona.

Els meus problemes personals, complicadíssims. El meu futur sogre no vol abandonar San Sebastián. La meva promesa, allunyada de mi, hi pateix moltíssim, car sotmesa a l'ambient d'allí no compren bé la meva actitud i li dol que jo resti en la situació que allí s'anomena de cobarde traïdor⁵⁴.

Tingueu-nos sempre presents davant el Senyor. "Han dies quam fecit Dominus...", no ens deixem desencoratjar! Ben vostre,

Ramon Sugranyes

⁵⁴ Com tants catalans rics, fugitius de la "zona roja" el futur sogre devia viure de crèdits atorgats pels bancs que coneixien la seva fortuna. L'ambient, entre ells, era d'exaltació nacionalista i de menyspreu envers tots els qui no volien ésser els herois de la "croada".

P. S. (28 març 1937)

Escrita la carta anterior he obtingut diverses notícies importantíssimes: En primer lloc, sembla ja un fet l'acord de totes les forces nacionals espanyoles de procedir a la restauració monàrquica tot seguit de finida la guerra i àdhuc l'acord sobre la persona a entronitzar: Joan III, el fill menor d'Alfons XIII.

Des d'un punt de vista em sembla sobretot interessantíssima la notícia: l'apoi que Anglaterra donaria a aquesta candidatura, amb tot el que això comporta. Les guerres civils del s. XIXè acabaren per la vinguda d'un pacificador Alfons XII, protegit per Anglaterra; les lluites civils de Grècia han acabat no fa gaire per la restauració d'un rei, protegit per Anglaterra. En tots dos casos, restauració ha significat amnistia, pacificació, etc. i intent de resoldre -potser més aparentment que real- els problemes vitals del país. I el de Catalunya n'és evidentment un.

Des d'aquest punt de vista de l'intervenció britànica (Anglaterra per mitjà de Portugal i del comitè de Londres⁵⁵ no ha perdut mai els fils del problema espanyol) em sembla més important que mai que Catalunya intenti fer sentir la seva veu i fer que el seu problema figuri entre els elements essencials de la pacificació...

⁵⁵ Pel que fa al Comitè de Londres que Sugranyes esmenta ací, vegeu la nota 80.

Altres notícies: la crisi del Govern de la Generalitat, senyal evident d'impotència, coincideix amb rumors fonamentats de crisi al Govern de València. Si aquesta s'arribés a produir, podria donar per resultat la formació d'un Govern presidit per Prieto amb la missió concreta de liquidar la guerra i de capitular, si els altres atorguen una capitulació honorable i l'amnistia general⁵⁶. Combineu aquests rumors amb la notícia anterior i tindreu potser noves proves de l'intervenció diplomàtica anglesa que vol liquidar depressa el vesper espanyol, per tal com esdevé ja un perill massa greu per a la pau d'Europa. L'aplicació veritable del control podria ben donar aquest resultat!

Alguna cosa em fa pressentir que els esdeveniments poden precipitar-se. Déu ho faci! En tot cas, és evident que caldria actuar i a tota pressa.

⁵⁶ Nota històrica: La crisi de la Generalitat fa referència als creixents enfrontaments entre anarquistes i comunistes que desembocarien en els "fets de maig". Durant el mes de març el Govern de la Generalitat va dissoldre el Consell de Seguretat Interior, les patrulles de control i de fronteres, sotmetent totes les funcions policials a la Direcció de Seguretat de Catalunya, creada per decret el dia 3 del mateix mes. També en aquesta lletra Sugranyes es fa ressò de la possible substitució de Largo Caballero, polític de l'ala extremista del Partido Socialista Obrero Español (PSOE), que llavors era el cap del Govern republicà de València, per Indalecio Prieto Tuero, que fou cap de l'ala moderada del mateix partit i ministre de Defensa entre 1936 i 1938. Després de la victòria del Front popular a les eleccions de 1936 va presidir inicialment el govern espanyol José Giral, de la Izquierda Republicana (19 de juliol - 4 de setembre); Largo Caballero substituï directament Giral a la presidència del Consell i va fer entrar els comunistes al govern. A la inestabilitat que ja arrossegava el govern de Largo Caballero s'hi sumarien, poc després, les conseqüències polítiques dels "fets de maig" del 37, obligant-lo a dimitir. Tanmateix, no va ser succeït per Prieto, com imaginem Sugranyes i Cardó en les lletres 17 i 18, sinó pel Dr. Juan Negrín el 17 de maig de 1937 (vegeu més endavant les notes 57 i 79).

Lletra núm. 18

Torino 9 abril 1937

Benvolgut amic:

Perdoneu la meva trigança. He volgut acabar una feina que us farà pler que hagi fet: una versió italiana de mitja dotzena de Pastorals triades del nostre Doctor nacional Torras i Bages. Les publicarà una editorial catòlica d'ací: la SEI (Soc. Editrice Internaz.) dels PP. Salesians.

No confio que es trobin firmes per al document que us vaig trametre, al qual podeu fer totes les esmenes que vulgueu, o fer-ne un altre. És incomprendible la ceguesa d'En Cambó i el seu sistema planetari, i més ara que la victòria absoluta dels italo-falangistes es pot quasi dir impossible i la solució de l'amic londinenc guanya probabilitat. Podran prendre Bilbao, però Madrid opino que no el prendran⁵⁷. I davant aquest fracàs,

⁵⁷ Cardó comenta les dificultats que les tropes blanques tenien per avançar en el front de la capital i les vicissituds de la "Campanya del Nord", cosa que el reafirma en la idea que, a la fi, s'imposarà un arranjanent pactat al conflicte.

Nota històrica: ja el dia 7 de novembre de 1936 començà l'atac de les tropes franquistes per conquerir Madrid. A causa de la gran resistència presentada per les forces republicanes els nacionals van iniciar, a partir del 23 de novembre, una operació d'encerclament de la capital, que va ser també abandonada pel mateix motiu. A finals del març de 1937 Franco va canviar d'estratègia i va projectar una ofensiva cap al nord d'Espanya, que tenia per finalitat ocupar Biscaia, Santander i Astúries. Fou l'anomenada "Campanya del Nord", campanya en la qual cal destacar episodis tan tristament cèlebres com el bombardeig de Guernica, el dia 26 d'abril, poc després d'haver estat escrita aquesta

s'imposarà la mediació. Caldria guardar el prestigi íntegre per a aquell moment. ¿No sabeu com van els preparatius de la revolta contra la FAI que tinc entès que es conjura a París? És un punt essencial del problema⁵⁸.

Vós que podeu parlar d'aquests assumptes, hauríeu d'avisar l'Estelrich de la necessitat d'iniciar un canvi de posició, altrament Catalunya quasi independent restarà en mans de les esquerres, i tornarem a la ferventíssima demagògia.

La fredor amb què ací i allà s'ha pres l'Encíclica contra el hitlerisme, contrastant amb l'entusiasme amb què és celebrada l'altra contra el comunisme, és una nova prova de la manca de sinceritat catòlica de molta gent de dreta. Una veritable falla de cristianisme que costarà molt cara⁵⁹.

Comuniqueu-me tot el que rebeu de l'amic londinenc i quan li escriviu -jo no puc- saludeu-lo en nom meu. He tingut alguna correspondència -fa anys- amb el prof. Mendizábal. N'heu sabut res més? Combinar la seva iniciativa amb la del meu cosí, només ho trobaria factible si ells admetien una solució federativa, amb una autonomia molt més ample que la de l'Estatut. Ho dubto.

carta. Bilbao fou ocupada el 19 de juny, Santander el 26 d'agost i Gijón el 21 de setembre del 37.

⁵⁸ Es tracta dels preparatius als anomenats "fets de maig" del 37, vegeu més endavant les notes 79, 86 i 88.

⁵⁹ La primavera del 1937 el papa Pius XI va publicar, a pocs dies de distància, dues encícliques de gran abast polític: *Mit brennender Sorge* (Amb ardent preocupació) el 14 de març, contra la ideologia nazista a Alemanya, i *Divini Redemptoris*, el 19 de març, contra el comunisme marxista (amb un paràgraf en el que atribuïa al comunisme els excessos de la revolució a Espanya). Ja abans, el 29 de juny de 1931, n'havia publicat una altra, *Non abbiamo bisogno*, defensant l'Acció Catòlica Italiana dels atacs del totalitarisme feixista.

El projecte anglès d'entronitzar el brivall Joan és d'estil perfectament britànic: mentre Itàlia, Alemanya, França i Rússia desprenen a Espanya milions i vides, Anglaterra s'emportaria el pollastre completament de franc. Però dubto molt que els surti bé. L'anglofòbia, sentiment bàsic de l'espanyol central, ha crescut enormement durant el darrer regnat i més encara durant aquesta guerra. Anglaterra es podria trobar amb un Juan Español girat d'esquena a ella per coacció de militars i falangistes. I com que, altrament, a Espanya no hi pot haver cap situació estable sota la bota de muntar dels sorges (sobretot si no resolien la qüestió catalana, cosa que serà impossible) l'èxit britànic seria efímer. D'altra banda, la sobirania italiana de fet sobre el Mediterrani occidental obligaria Anglaterra a desfer-ho a canonades, i la guerra general seria inevitable. No es pot ni concebre que l'Imperi Britànic es deixi tallar aquesta jugular per l'ambició i un xic ridícul imperi naixent del feix.

Per això crec que, ben treballat, no seria gaire difícil interessar Anglaterra a favor de Catalunya, ço és a favor d'ella mateixa. Opino que avui tota la nostra activitat hauria de prendre aquesta direcció. Ho facilita el fet que -ho sé certament- Anglaterra es preocupa i s'informa diligentment del nostre problema, per especular-hi quan li convingui. No sobraria que donéssiu també aquesta veu d'alerta.

La dimissió de Largo Caballero i la seva substitució per Prieto amb programa d'armistici la creuré quan la situació dels vermells serà desesperada. N'és molt lluny. Asseguren que amb els fabulosos forniments enviats, Madrid és inexpugnable. El cert és

que els faïstes de la dreta no hi avancin un pas, ans reculen. I mentre no tinguin Madrid, no poden confiar en la victòria final⁶⁰.

La pena més gran en tot això és que Catalunya encara no s'hagi desfet de la FAI. Crec que és una cosa fatal, que a l'últim, poble i govern s'hi trobaran llançats quasi sense adonar-se'n, però crec també que és urgent. Hi ha símptomes greus (la crisi irresolta) de proximitat d'aquest dia venturós. No poder-hi fer res, Déu meu! Perquè aquell dia, la posició de Catalunya presentant-se al món com enemiga del feixisme i del comunisme, coincidiria amb el veritable interès d'Europa, i el seu èxit com a nació estaria assegurat.

Preguem molt i confiïm molt. Jo faig cada vespre la Visita espiritual a la Mare de Déu de Montserrat, i en rebo una infusió de consol i d'esperança. Malgrat tot i tothom, Catalunya reeixirà.

La meua salut és perfecta i talment us la desitjo a vós.

Maneu al vostre aff. Amic i servidor en Crist.

Carles Cardó

⁶⁰ vegeu la nota 57.

Caríssim Mn. Cardó:

La primera resposta rebuda sobre el document d'en Vidal Jové és la d'En Patxot⁶¹. Transcric la part essencial de la seva lletra: "El document en qüestió està molt bé sentimentalment i moralment l'aprovo; però és un document de premsa i no de cancelleria. Us el retorno, per tant, i no hi vegeu pas cap desconsideració. La premsa sempre fa fressa, però el moment actual no és de fressa, com tan fàcilment creu la major part de la gent nostra, al cap i a la fi meridionals. El moment actual és de diplomàcia, els efectes de la qual rares vegades són immediats, sinó a llarg termini"... El seu judici, doncs, coincideix del tot amb el vostre. Ja veurem què diran les altres persones consultades.

Us escrivia fa uns dies parlant-vos de la necessitat de què els catalanistes exiliats s'unissin en una acció política, realista, nacional, en el terreny diplomàtic. Això concorda admirablement també amb el que diu En Patxot. He seguit pensant en això i crec que s'hauria d'arribar a constituir una mena de Comitè -amb tota la reserva i la discreció imposada a aquest tipus d'actuació- que dirigís i donés unitat a les actuacions. Un

⁶¹ El Senyor Rafael Patxot va ajudar, a través del mecenatge, molts catalans exiliats durant la guerra civil i, sobre tot, en els anys que seguiren la seva fi. Hi ha una excel·lent biografia d'en Patxot escrita per Joaquim Maluquer i Sostres, titulada: *Rafael Patxot i Jubert: mecenes i científic*. Barcelona: Pòrtic, 1994.

gran nombre de catalans sofreixen actualment pel món de la manca de relació i de direcció política nacional i viuen entregats a llurs reaccions personals davant els diferents aspectes de la catàstrofe. A aquests s'hauria d'adreçar també una part de l'activitat del Comitè, donant-los normes -o, si voleu, recomanacions- de conducta política.

Però per ara no veig enlloc que es tendeixi a organitzar res en aquest sentit. Els catalans estem isolats cadascú davant la seva consciència i restarem isolats l'endemà de la fi de la guerra, a l'arbitri del triomfador.

Amb singular coincidència amb la desil·lusió d'aquesta dispersió antinacional, he rebut una carta dels meus amics de Barcelona, que m'ha trasbalsat profundament. Gent de la nostra actitud religiosa i política en temps normal, m'escriuen ara -en un estil deliciós per burlar la censura- fent-me retrets perquè sóc encara ací i no he anat al front blanc a lluitar. M'ha fet impressió perquè ve d'uns amics cordialíssims, que han hagut de sofrir la tirania faïsta de prop. En això rau, naturalment, l'explicació de llur reacció. Però la reacció és un fet i cal comptar-hi, com és un fet la dominació dels faïstes i els emissaris de Moscou⁶².

⁶² Sobre el canvi progressiu d'actitud que varen prendre molts catòlics com a reacció a les persecucions i als assassinats, Cadró escriurà més tard, l'any 1947 aquesta reflexió que posa de manifest la gosadia, la soledat i la incomprensió que despertà la posició d'ambdós enfront de la guerra. "... l'un dels partits bel·ligerants ens mata, l'altre ens defensa. Tal era la impressió d'aquell moment, impressió excessivament simplificada, ben cert, però l'error que pogué amagar dins la seva simplicitat era llavors copsable? Qui s'estranyarà que els vots d'aquells perseguits, que s'escaparen tot just de la mort, anessin a l'altra banda? El contrari hauria estat un miracle d'aquells que

Ramon Sugranyes

Lletra núm. 20

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Caríssim amic:

La resposta de Patxot era per mi cosa descomptada. Ens hem escrit i fins hem parlat molt i conec bé el seu criteri, que crec encertat. Veïam què diran els altres.

El mateix, si fa no fa, opino del vostre projecte de Comitè orientador del criteri i l'activitat de la diàspora catalana.

Ja veurem. És evident, avui, que cal descartar una victòria absoluta de Franco. Anglaterra no ho vol. Menys probable és encara una victòria dels altres. Fora de Rússia, avui en crisi interior pregona, no crec que la vulgui ningú. França no fa més que esforçar-e a evitar que el Mediterrani occidental esdevingui un Mar llagrimós del feixisme. Sembla que Anglaterra i el Vaticà

no es fan, que, en un cas invers, molts homes d'esquerra no haurien fet.

Tanmateix hi hagué qui el feu, i no un de sol. Em compto entre aquests taumaturgs (i tothom sap que n'hi hagué de més elevats), però aquest honor, si honor hi ha, comporta el dret de demanar que tothom s'expliqui l'actitud dels que no feren aquell miracle, que tothom es faci càrrec del tremp d'esperit que calia per fer-lo, i entengui que anar més enllà, passar de la difícil reacció autènticament cristiana i patriòtica contra tan voluminoses aparences, a l'absolució dels culpables, ho fossin directament o indirecta, hauria estat més que un miracle, una injustícia, una impossibilitat, un impossible." CARDÓ, C.: *Història interna d'una història espiritual*. Rev. Quaderns d'estudis polítics econòmics i socials, maig-juny 1947, p. 9.

(representat pel Dr. Gomà) treballen activament per arribar a una solució pacífica a Bilbao⁶³. Si reïxen, estarà marcat el camí per sostreure Catalunya de la brega. En un i altre cas, a base de respectar la particularitat nacional (regional, com vulgueu) d'ambdós països. A Catalunya es pot exigir més, perquè el problema és més madur, perquè les dretes catalanes poden inspirar a Franco més confiança que les basques i perquè els interessos d'Anglaterra a Barcelona són molt més quantiosos que els que pugui tenir a Bilbao. Però, en canvi, hi ha el problema de la FAI, de l'extermini de la qual caldria encarregar o els exèrcits de Franco, ajudats de la població indígena, o una acció de policia internacional. Eliminades així Catalunya i Bascònia de la lluita la facció de València no tindria més remei que blincar-se i la guerra es podria acabar en dos o tres mesos. Altrament, la seva degeneració en guerra europea mundial és quasi inevitable.

Però ni que les coses no anessin exactament així, ni que a Bilbao no s'entenguessin, crec evident que la guerra, si es vol

⁶³ Es tracta del Cardenal Isidro Gomá y Tomás, primat de Toledo i el principal inspirador del suport oficial de l'Església espanyola al bàndol nacional. És molt interessant la descripció que Cardó farà de la posició del Cardenal Gomà i de la del seu antípoda, el Cardenal Vidal i Barraquer, en el Capítol VIII de l'obra *Les dues tradicions*. Barcelona: Ed. Claret, 1977. (Aquest capítol està publicat per separat de la resta de l'obra, perquè Cardó el va deixar inèdit durant cinquanta anys. S'ha editat amb el títol *El gran refús*. Barcelona: Ed. Claret, 1994. Sobre aquest capítol vegeu l'estudi GIRÓ, J.: "El gran refús i la catàstrofe prèvia", article dins la revista *Quaderns de Pastoral*, núm. 148-149, juliol de 1995) Vegeu també les obres: COMAS, R.: *Gomà - Vidal i Barraquer: dues visions antagòniques de l'Església del 1939*. Barcelona: Laia, 1975; GRANADOS, A.: *El Cardenal Gomà, Primado de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1969 i RODRÍGUEZ, M.L.: *El Cardenal Gomá y la guerra de España. Aspectos de la gestión pública del Primado, 1936-1939*. Madrid: CSIC, 1981.

evitar la seva propagació ultra Pirineus, s'acabarà per mediació estrangera i transacció, un dels punts més importants de la qual serà la qüestió catalana⁶⁴.

Posades les coses així, tota la feina d'ara és diplomàtica. Penseu que el Vaticà, Anglaterra, Bèlgica (o sigui el magníficament victoriós Van Zeeland⁶⁵), els Estats Units, l'Amèrica meridional, etc. es mouen tots en direcció convergent envers la mediació pacificadora. No trigaran a trobar-se, i quan els combatents de la immunda barreja es trobaran exhaurits a causa del control, no tindran més remei que acceptar i deixar-se fer la llei des de fora.

El que cal doncs, és que els catalans es moguin amb sabates de simolsa⁶⁶ per fer entrar ben endins dels mitjancers la necessitat d'una solució generosa de la qüestió catalana, fent veure que ha estat la causa principal de la caiguda de la Monarquia i de la guerra, i que ho serà d'altres desastres, si es deixa en peu.

Ara bé, l'opinió i l'activitat particular dels catalans exiliats no comptarà per res en aquestes negociacions. Són quantitats negligibles, inexistents. Crec encara més. Tota actuació conjunta podria perjudicar enormement les gestions. Ja

⁶⁴ Es remarcable la intuïció que tenia el Dr. Cardó -com també Don Sturzo- de què si no es podia obtenir una "pau civil" a Espanya, la guerra mundial era pràcticament inevitable. Al costat d'això, la seva il·lusió de que la nostra guerra s'acabaria per una mediació estrangera i una transacció...

⁶⁵ Paul van Zeeland era el líder del partit demòcrata-cristià de Bèlgica, que aquell any va guanyar brillantment les eleccions.

⁶⁶ "Simolsa" per "molsa", mot emprat ací per a indicar la manera d'actuar discreta i silenciosa d'unes sabates amb sola blana, com si fos molsa.

sabeu que els catalans no tenim seny ni discreció en política. Els esgarips, les pensades pintoresques, les febrades de radicalisme, d'una banda, i les veus de renúncia que s'hi ajuntarien de l'altra, enterbolirien o pertorbarien els treballs delicadíssims dels responsables. Aquesta Comissió que somnieu, o diria el que passaria en les esferes diplomàtiques, i seria una esquinqada imperdonable, fatal; o no en diria res, i l'orientació que podria donar seria ineficient. I aquest dilema no es resol amb reticències i al·lusions velades (estigueu tranquils, hi ha qui hi pensa i treballa...) que en les esferes diplomàtiques equivalen a revelacions, o es cotitzen pitjor, perquè originen interpretacions i reaccions exagerades, encara més pertorbadores. A més, l'enemic vigilaria i prendria notes i organitzaria la defensiva.

Aquest plantejament del problema ajuda també a resoldre la vostra qüestió personal, la qual -com a conflicte de consciència i fins com a problema pel futur- perd molta importància. Havent-se d'acabar la guerra per transacció -i això ho tinc per evident, si no passen coses molt grosses- l'actitud observada pels sengles individus no serà tinguda en compte. La pau serà per a tots els no delinqüents (penso en delictes comuns). Altrament, resulta clar que el fet que molts catalans lluitin amb en Franco serà beneficiós. Seran un dret a al·legar a l'hora del regateig. Si a l'altra banda no hi havia catalans, l'avinença seria molt més difícil. Com més millor, doncs. I que n'hi hagi d'Estat

Català, és una cosa senzillament adorable. Veiam si ara aprendran aquests brivalls.

En resum, crec que, en consciència, no esteu obligat a moure-us. I que, quant a les previsions sobre el futur que ara es poden tenir, és indiferent per a vós de restar on sou o d'anar a combatre amb el vencedor dictat i humiliat de demà. Podeu fer tant de bé, o més, a Catalunya a Ginebra com a Guadalajara o a Terol.

Aquest és el meu parer avui. Les coses poden canviar, i llavors ja tornarem a parlar-ne.

Maneu al vostre affm. amic en Crist.

Carles Cardó
Torino 19 abril 1937

Lletra núm. 21

Genève 20 abril 1937

Estimat Mn. Cardó:

Oportunament vaig rebre la vostra lletra del 9, que es va creuar amb la meva del mateix dia. Ja sé -ja em penso- què em respondreu als problemes que jo us posava en la meva darrera: el mateix que em responc jo en pensar en la brutalitat, l'egoisme i la incomprensió que ens ha portat on som. El problema me'l poso de cara a l'esdevenidor, en vista de les actituds dels nostres

conciutadans i fent un esforç per a oblidar causes i motivacions, com ells semblen haver-les oblidades...

Però, de moment, deixo tot això de banda -tot esperant la vostra resposta al problema fonamental. (He rebut una col·lecció de Pastorals de tots els Bisbes de l'Espanya blanca, prologada pel Cardenal Gomà, que acaba de fer rodar el cap)⁶⁷.

El camí de la pau per consumpció, sembla que es va ablanint una mica⁶⁸. Veus de fatiga es comencen a fer sentir de la banda franquista. El discurs d'ell mateix de divendres passat⁶⁹ va ésser un crit per l'unió sagrada dels combatents, que recorda d'aprop els crits anàlegs que hom llegeix en els diaris de Barcelona... Senyal inconfundible de baralles internes. Encara som lluny de veure'n la fi, però.

⁶⁷ És difícil de precisar exactament l'edició de l'esmentat "llibre de pastorals" i a quines d'elles va tenir accés en Sugranyes, atès que d'aquests documents se'n publicaren diverses edicions. Si més no, i tenint en compte la data de la carta, el cos central d'aquestes pastorals el devien formar alguns documents escrits pel Cardenal Gomà, en especial: *El caso de España* (23 de novembre de 1936) *La Carta abierta a Aguirre* (10 de gener de 1937), *La Cuaresma de España* (30 de gener de 1937) i *Las dos Ciudades* de Pla i Deniel, Bisbe de Salamanca (30 de setembre de 1936). Aquest recull no podia incloure el document més important, la *Carta Colectiva del episcopado español*, que és posterior (1 de juliol de 1937). Sobre aquesta Carta col·lectiva vegeu més endavant la nota 138. Hom pot trobar una antologia de les pastorals del Dr. Gomà titulada *Por Dios y por España*, que és un recull de les intervencions del Cardenal durant la guerra civil (1936-1939) en favor dels nacionals. Barcelona: Editorial Casulleras, 1940.

⁶⁸ La frase "El camí de la pau per la consumpció" és una al·lusió a l'esgotament de les dues bandes combatents, que en Sugranyes, com molts altres en aquells temps, esperava per tal d'accelerar el final de la guerra.

⁶⁹ El discurs de Franco al qual fa al·lusió en Sugranyes deu ésser el que va pronunciar en proclamar la unificació dels partits -Falange, carlins i monàrquics- en una sola "Falange Española Tradicionalista y de las JONS" el 19 d'abril de 1937. Vegeu la nota 75.

És molt important el que em dieu de les informacions que recull Anglaterra sobre el nostre problema. Sé que és indiscret demanar-vos qui de casa nostra porta aqueixes qüestions. Tanmateix, jo ho demano, per si teniu per oportú de dir-m'ho.

He anat donant consecutivament veus d'alerta a l'Estelrich en el sentit que he anat parlant amb vós. Començo a fatigar-me de no obtenir resposta o d'obtenir-la evasiva. Caldria parlar-hi personalment per a treure'n conclusions clares. És veritat que el pobre està força malalt d'un reuma que el fa sofrir molt i l'immobilitza al llit de temps en temps. Això li lleva la souplesse i l'activitat que li caldrien per a una actuació personal, en contraposició amb l'ambient que el volta.

De la revolta catalana contra la FAI de què em parreu n'havia tingut notícia fa un parell de mesos per en Roca Caball⁷⁰ i altres. Després, n'he perdut la pista. Per tant no us en puc dir res. Us agrairia, en canvi, si vós mateix podeu donar-me'n precisions.

Realment fa molt bonic que es publiquin en aquests moments les Pastorals del Dr. Torras i Bages. Oi que me'n fareu arribar un exemplar?⁷¹ Vós sabeu si els versos de Maragall han estat alguna vegada traduïts al francès?⁷² Jo n'he recitat sovint per

⁷⁰ Joan Baptista Roca i Caball, pare de Miquel Roca i Junyent, fundador d'Unió Democràtica de Catalunya. Consulteu la recent biografia de CAMPS, F. i MONCLÚS, J.: *Joan Baptista Roca i Caball (1898-1976). Impulsor de la Pau Civil*. Barcelona: Proa, 1998.

⁷¹ El Dr. Cardó com ja ha dit abans en la carta núm. 18, del 9 d'abril de 1937, havia traduït unes quantes pastorals del Dr. Torras i Bages per a una editorial italiana.

⁷² Sugranyes preparava llavors la traducció d'alguns poemes de Maragall, que va publicar uns mesos més tard a la revista *Nova et vetera* de Fribourg, núm. 12 de 1937, pp. 369-388, sota el títol "Un poète catalan: Joan Maragall", amb una nodrida

ací, a alguns amics, en traduccions orals improvisades, i a tothom han causat l'impressió profunda del descobriment d'un gran poeta. La revelació i la difusió dels valors de Catalunya al món és una tasca que està per fer i que ara hauria d'ésser un punt essencial d'aqueixa política nacional catalana que reclamem en va de la nostra gent.

Finalment han arribat a la Creu Roja les noves dels vostres familiars, que són, gràcies a Déu, excel·lents. Suposo que és el fet d'ésser la vostra mare lluny de Barcelona⁷³ el que les ha fetes trigar tant.

Ramon Sugranyes.

Lletra núm. 22

Genève 22 abril 1937

Estimat Mn. Cardó:

Poques hores després d'haver posat al correu la meva darrera lletra, he rebut la vostra del 19. La lògica perfecta del vostre raonament m'ha fet un bé infinit. Per les meves cartes us haureu pogut adonar que en el fons mai no he pensat altrament. El problema de consciència de si cal lluitar que us havia posat una primera vegada al mes de novembre i que us he repetit ara, ha introducció.

⁷³ La mare de Mn. Cardó havia anat a passar el temps de la guerra a Valls, la ciutat on va néixer Mn. Cardó, per tal de fugir dels perills de Barcelona.

existit en mi com a problema justament perquè el meu convenciment íntim contra la guerra actual topava contra el que un ambient social sembla exigir. Si me l'he posat, ha estat sempre a desgrat de mi i fent-me violència. Si voleu, per a convèncer-me de que en la meva actitud no hi havia res de conformisme ni de covarda abstenció. No us sobtarà, em penso, si us dic que en escriure-us no cercava altra cosa que la vostra confirmació autoritzada del meu pensament. En fer-ho, no crec haver estat més egoista del que és l'amic que cerca en la comunió de l'amistat la més completa expressió d'ell mateix.

Altrament, em faig càrrec de l'ingenuïtat del projecte d'un Comitè director de la política dels catalans. Ingenu sobretot en la forma en què us l'exposava. En el fons era la meva reacció contra la desídia lligaire que s'entesta a barrejar-se incondicionalment amb els falangistes, malgrat el pèssim acolliment que els fan. No sé si sabeu que un ban del governador de San Sebastián prohibeix l'ús del català, àdhuc en família. (La disposició sembla que és deguda a què els espies alemanys no saben el català i es desorientaven...) Altres detalls divertits: en Ventosa té pis a Burgos, però no hi viu perquè li fan esquellots; el nom d'en Cambó no es pot esmentar en les cartes per mor de la censura... etc. Davant aquesta culpable dimissió per un plat de llenties, jo reclamava de tota aquesta gent una política nacional intel·ligent. Meditant sobre això vaig arribar a escriure l'idea una mica absurda del Comitè⁷⁴.

⁷⁴ Un cop més queda perfectament matisada la diferència de criteri entre la posició de Cambó i la Lliga i la dels nostres corresponsals enfront de la guerra. Si al principi es proposaven

Estic doncs ben d'acord amb vós en què tota la feina d'ara és diplomàtica i que cal fer-la sigil·losament i també em convenceu dient-me que és un bé que hi hagi catalans a l'altra banda i especialment gent que eren d'Estat Català. Quant a la guerra, tant de bo s'acomplís la primera de les vostres previsions i s'arribés a un arranament amb Bascònia, preludi de l'altre amb Catalunya! L'intervenció vaticana és sempre una esperança i la seva mestria diplomàtica indiscutible.

Però no crec gaire en què això reïxi ara per ara. Crec més tost que cal encara una tongada d'exhauriment per l'aplicació del control; però que evidentment la guerra acabarà a la llarga per consumpció en una transacció. L'acord final de les potències per aplicar a fons el control sembla el preludi d'una futura mediació. Si realment Itàlia i Alemanya es fan enrera, com sembla, l'època en que hom es refiava de la victòria per l'ajut estranger, està ja superada. I per les pròpies forces ni uns ni altres faran res. Al discurs de Franco predicant unió, l'ha seguit la fusió de les milícies en una "Falange Espanyola Tradicionalista", amb el descontent consegüent de tots els que no

una acció bel·licista per evitar l'abandó de les accions militars en mans d'altri, el tombant de la guerra i la seva possible internacionalització i, en especial, les influències de Don Sturzo i altres intel·lectuals europeus, els conduiran progressivament vers una acció en el camp diplomàtic. No es tracta pas, ni al començament ni ara, d'una fugida còmoda sinó d'un altre tipus d'implicació en el conflicte: l'acció d'uns exiliats que se senten incompresos pels de casa i que, en canvi, trobaran, cada cop més, el recolzament incondicional dels grans pensadors cristians europeus del moment. No és d'estranyar, doncs, que sovint apareguin valoracions poc realistes o miratges il·lusoris que projecten més els desitjos que no pas afinen en la lectura dels esdeveniments, fruit del seu isolament i la manca de contacte real amb la situació espanyola.

són la vella Falange. Els alfonsins o joanistes es refien poquíssim a hores d'ara dels falangistes. Així ho digué clarament i indiscreta la Infantessa Eulàlia -tia del rei- a l'Evening Standard. Si l'interviu reportada no és falsa, l'Infantessa digué que el rei havia donat diners a Franco al començament, però que ara havia cessat de lliurar-n'hi i que s'adreçava a Anglaterra "el poble més just del món"...!⁷⁵

Ahir mateix vaig tenir de París notícies que us interessaran: en Roca Caball i altres d'Unió Democràtica que volten per París estan en relació amb el prof. Mendizábal de qui us havia parlat, i que aquest està ben disposat per a les coses de Catalunya. Sembla que el grup de Mendizábal vol organitzar un bureau a París per la pau d'Espanya i volen fer un manifest pacifista encapçalat per la firma del Card. Verdier⁷⁶. Més val així: tot són esforços coincidents. A part d'això, en Roca Caball es preocupa d'arribar a una mena de Pacte de París amb mires a organitzar la futura política catalana⁷⁷. Demà és Sant Jordi. La

⁷⁵ Nota històrica: el poder en l'Espanya blanca, de fet, fou assumit pels militars, mentre que els partits de dreta que van donar suport a l'alçament del 18 de juliol (Carlins, Renovación Española, alguns grups de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) i Falange Española y de las JONS) van ocupar un paper més aviat secundari. Per decret, el 19 d'abril de 1937, es procedí a la unificació de tots aquests partits en un de sol anomenat Falange Española Tradicionalista y de las JONS, el cap del qual era Franco, que era ja generalíssim i cap de l'estat.

⁷⁶ Aquest manifest va ésser la primera declaració pública del Comitè espanyol per la pau civil i religiosa. El van signar només persones de nacionalitat espanyola i paral·lelament va sortir el manifest del Comitè francès, presidit per Jacques Maritain (vegeu les notes 90 i 91). El Cardenal Jean Verdier, arquebisbe de París, emparava la iniciativa de Maritain, però, donada la seva alta qualitat eclesiàstica, no va voler signar cap manifest amb connotacions polítiques.

⁷⁷ Sobre les accions de Roca Caball a l'exili podeu consultar l'obra anteriorment citada a la nota 70.

secció de París de la Lliga Espiritual fa dir una missa a una capella del Sant. Jo a Ginebra celebraré la festa tot sol perquè els burgesos refugiats ací no poden sentir a parlar ni dels Sants que protegeixen Catalunya.

La carta dels meus amics ha estat un estímul per a fer-me replantejar novament de dalt a baix el problema de l'actitud a prendre. De sobres coneixeu la meva inquietud de sempre per a fer alguna cosa útil per Catalunya, per alliberar-la del caos anarco-esquerrista. Per això havíem bastit temps enrera els projectes d'intervenció armada, -que s'esvairen.

Evidentment el que no pot ésser és creuar-se de braços i restar indiferent davant del conflicte. Cal absolutament que tothom es consideri al servei de la pàtria i treballi amb els mitjans al seu abast per a alliberar-la.

Donat el carés que ha pres la guerra, ja estem d'acord que l'acció més convenient fora en el terreny polític i diplomàtic. Però això no depèn en absolut de mi el que es faci. En el meu isolament de Ginebra, tot això no passa de fantasia. I és evident que amb tota la meva fantasia més ben intencionada, els problemes nacionals no avançaran ni un mil·límetre i en canvi jo m'ofegaré en la solitud.

Si realment es empresa una acció política eficaç per a conduir a una solució pacífica, transaccional, que estalviï de vessar més sang i de continuar la destrucció, cal apoiar-la amb totes les forces. Els amics de Barcelona que m'escriuen no dubtarien tampoc en escollir aquest camí si el sabessin viable. Però si això no es fa o es fa sota directives que impedeixin la

col·laboració, restem abocats a un clar dilema: o abstenir-se en absolut, o participar en la guerra com un soldat en els rengles de Franco.

Ara bé, les possibilitats de treballar en una acció política eficaç, són tan remotes, que ens cal considerar el dilema anterior com la veritable realitat de la nostra posició actual.

Un nombre extraordinari de catalans s'ha decidit ja per la participació al costat de Franco incondicionalment. A part dels capitalistes lligaires que ho han fet per interès, moltíssims xicots, com els que ara m'escriuen, ho han fet d'absoluta bona fe i un gran nombre amb heroisme exemplar, travessant els Pirineus i entrant per l'altra banda. Jo em temo que aquest moviment ha estat ja massa fort a hores d'ara per a que una rectificació de caràcter nacional pugui ésser eficaç. Hem donat massa la sensació de desbandada. Us diré àdhuc que l'abstenció basada només en el nostre catalanisme risca actualment d'ésser molt mal interpretada per tothom i en conseqüència, contraproduent. L'actitud aquesta, presa de bona fe és clara: abans que tot cal lluitar; tota altra consideració ha d'ésser ajornada a la necessitat urgent de combatre per les armes els qui per les armes han terroritzat Catalunya. El mateix ve a dir-nos -i perdoneu l'al·lusió adreçada a un eclesiàstic -el Card. Gomà en la seva Pastoral i en la carta oberta a J. A. de Aguirre⁷⁸.

⁷⁸ La Pastoral, la primera que va escriure el Dr. Gomà sobre la guerra, porta per títol: *El Caso de España*, i va ser publicada el 23 de novembre de 1936. La *Respuesta obligada. Carta abierta al Sr. D. José Antonio Aguirre* és del dia 10 de gener de 1937, i és en resposta al discurs de J. A. Aguirre, President d'Euzkadi aleshores, del 22 de desembre de 1936. (Els tres documents es poden trobar en l'antologia de Gomà citada

En front d'això hi ha tots els arguments, que ens hem repetit sovint, contra la guerra actual, agreujats encara pel lleig carés internacional que va prenent. Hem de donar, doncs, preferència a aquestes qüestions prèvies -i no pas poc importants! O bé, com pensen els amics d'allí, restablir primer l'ordre, un ordre qualsevol, i després ja veurem? Aquest és el problema angoixós.

Per a mi, resta encara com un problema. Us el plantejo a vós com a amic i conseller íntim, a qui sovint m'he confiat. És una etapa més de les reaccions que la incertitud i la durada de la situació actual desvetllen en mi. Si jo veig obert davant meu un camí que porti a la pau, la major part de la meva inquietud s'esvairà. Jo tinc sempre esperances de que s'hi arribarà. Però els fets semblen contradir quotidianament la meva esperança. Ben vostre.

Ramon Sugranyes

anteriorment *Por Dios y por España*, la primera Parstoral pp. 17-46 i el discurs i la resposta pp. 47-69). La posició d'Aguirre és coincident amb la de Cardó i Sugranyes: el dirigent basc diu en el seu discurs que la guerra civil no és una guerra de religió, sinó una guerra econòmica i social, i posa de manifest que a un costat i a l'altre dels dos bàndols enfrontats en la guerra hi ha catòlics; cosa que invalidava inicialment l'argument de la "cruzada". Gomà desgrana arguments en contra d'aquesta versió de les causes de la guerra i la fa aparèixer bàsicament com un enfrontament entre la religió i l'ateisme. En paraules de Gomà: "...no creo que haya una docena de hombres que hayan tomado las armas para defender sus haciendas... Se cuentan, por fin, por docenas de millares los que se han alistado en la guerra sin más haber que el fusil que se ha puesto en sus manos, ni más ideal que su Dios y su patria... Es en el fondo, guerra de amor y de odio por la religión." p. 57-58. Cal observar que la solitud i la incomprensió dels seus en la posició presa es va fent cada cop més angoixosa.

Torino 8 maig 1937

Benvolgut amic:

Ja podeu comptar com em tenen les noves que arriben confusíssimes de Barcelona. La criminal tossuderia de Companys a no permetre cap alçament contra la FAI quan era possible de reduir-la ha tingut l'epíleg inevitable. Si us he de parlar franc, tot i desitjar una victòria de la Generalitat, no és això el que em preocupa més. El que em preocupa és el que farà la FAI si s'apodera del govern de Catalunya, com crec quasi inevitable⁷⁹. Quin monument restarà en peu? Quin català de bones idees amb vida? Fa estremir. Ja em costa llargues hores d'angoixa i d'insomni. Després em preocupa la solució. És evident que això abreujarà la guerra. Però com? Les potències fortes voldran fer-ho elles mateixes, d'eliminar aquest focus d'anarquia al Mediterrani, o ho encarregaran a Franco? En un i altre cas amb quina disposició d'esperit i amb quines intencions respecte a

⁷⁹ Nota històrica: Tant aquesta carta com la següent comenten els anomenats "fets de maig", enfrontament armat entre les forces d'ordre de la Generalitat i militants del PSUC, UGT i Estat Català per un costat i grups anarcosindicalistes, especialment CNT-FAI, i el POUM per l'altra. Aquesta confrontació s'inicià el dia 3 quan les forces de la Generalitat intentaren prendre a CNT el control de l'edifici de Telefònica de Barcelona. La resposta anarquista no es feu esperar i declararen una vaga general revolucionària que durà fins el dia 6. Es produïren lluites pels carrers, atemptats i diversos assassinats (es calcula que hi hagué uns cinc-cents morts i més de mil ferits). Els intents negociats per aturar la brega fracassaren i llavors el govern central de Largo Caballero, situat a València, decidí fer-se càrrec de la situació enviant forces de la guardia d'assalt, dirigides pel general Pozas, que van restablir l'ordre públic el mateix dia de la seva arribada a Barcelona, el 7 de maig.

Catalunya? Hi ha moments que desitjaria posseir la facultat d'oblidar per fer el conhort de quedar-me per sempre a Itàlia.

Us prego, doncs, que vós, que esteu més ben situat que jo (la premsa d'ací és fastigosament bel·ligerant i mentidera) em digueu el que sapigueu de com van les coses a Catalunya i fora. Hi ha forts indicis que el control no és observat⁸⁰, i això seria molt dolorós. Ens tiraria una altra il·lusió per terra.

Les negociacions de Bilbao, o no són certes, o han fracassat, però sembla que els sorges van molt lentament i que allí es prepara una resistència semblant a la de Madrid. Tot contribueix a allargar l'agonia.

Gràcies per les comunicacions de la Creu Roja referents a la meva família. També directament en rebo bones noves, gràcies a Déu.

Comprenc el vostre interès sobre l'actitud atenta i silenciosa d'Anglaterra en el problema català. Però, malauradament, no sé que cap català hi intervingui diplomàticament. No tenim personal apte. Anglaterra estudia i

⁸⁰ El dia 9 de setembre de 1936 havia quedat constituït a Londres el Comitè de no-intervenció en els afers d'Espanya. Tots els països d'Europa hi participaven, excepte Suïssa, per mor de la seva neutralitat permanent, i estaven representats pels seus ambaixadors a Londres. El "Foreign Office" n'exercia el secretariat. Però aviat va quedar ben palès que el Comitè no era sinó una superxeria diplomàtica per tal d'encobrir la por d'Anglaterra i de França en front de les intervencions dels italians, els alemanys i els russos. Cínicament, Ribbentrop, el ministre alemany d'affers estrangers, parlà del "Comitè d'intervenció". (Citats per THOMAS, H.: *La guerre d'Espagne*, opus cit. pp. 284 i ss.) Quant al control de trameses d'armes i de soldats, no va pràcticament existir mai -com ho sospitava e Dr. Cardó.

reflexiona espontàniament i solitària: la nova m'ha vingut per un anglès ben situat.

No coneixia les declaracions, summament interessants, de la Infantessa Eulàlia. M'agrada que Alfons s'allunyi de Franco: és un home funest. Però potser els fets de Barcelona i l'ofensiva contra Bilbao el faran canvia de parer.

Crec que ara el que convindrà seria persuadir França i Anglaterra de la necessitat que fossin elles les que esventessin el vesper anarquista de Catalunya, tant pel perill que representa per la seguretat interior i exterior dels altres Estats, com perquè si permeten que ho faci Franco ajudat d'Itàlia i Alemanya, després voldran cobrar-s'ho tots aquests allargant fins a Madrid l'eix Roma-Berlin. Un perill enorme per a la pau europea. Intervenint elles a Catalunya, en canvi, impediriem aquest temperi. És clar que també això fora un perill per a la pau general, però ara Itàlia i Alemanya no estan preparades i no costaria tant com sembla de fer-les junyir a un acord general de les potències per pacificar Catalunya i després, naturalment (podriem dir automàticament) Espanya.

Un diari d'ací publica avui una insídia indecent contra el nostre amic de Londres a base d'un manifest d'alguns catòlics a favor dels roigs. És aquell manifest de Mendizábal, Roca, etc. de què em parlàveu vós? S'ha publicat ja? Feu-me'l arribar, per favor⁸¹.

⁸¹ "L'amic de Londres" és sempre Don Sturzo. El manifest en qüestió deu ésser un dels que publicaren a Paris i a Londres els incipients Comitès per la pau civil (vegeu nota 90). Per a la premsa feixista, un manifest en favor de la pau és considerat en favor dels "roigs". El més bo del cas és que Don Sturzo, per

Podeu suposar que ara més que mai estic sedejant notícies i impressions. La meva salut és, gr. a Déu, perfecta i això em permet d'anar estudiant i fent els meus poemes religiosos, en preparació d'un llibre de poesia. L'amic Mn. Miquel Melendres ha escrit un dietari *El Martí de no ésser màrtir*, que és una pura delícia⁸². És a Montecassino, amb els benedictins.

Escriviu-me aviat i maneü al vostre affm. amic i servidor en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 24

Genève 12 maig 1937

Estimat Mn. Cardó:

Vaig rebre ahir la vostra carta del 8. En conjunt us mostreu pessimista. Ja sabeu que el meu pessimisme respecte de la situació immediata és molt gran i fa temps que dura. Però, en canvi, les impressions que em van arribant m'encoratgen a pensar amb més optimisme en un futur llunyà.

Un íntim amic meu acaba de tornar del país dels sorges⁸³, als quals tenia certa simpatia, i en torna profundament

escrúpol de refugiat italià, no va signar cap d'aquests manifestos. Però la premsa feixista tenia altres mitjans d'informació sobre els fets i gestos de Don Sturzo...

⁸² Mn. Miquel Melendres: *El martiri de no ser màrtir. Memòries íntimes de cinc setmanes sota la revolució espanyola*. 1938. Hi ha una edició posterior publicada a Barcelona: Casulleras, 1955.

⁸³ L'Espanya nacional.

desenganyat. Sembla que allí regnen: la camarilla en les esferes governamentals i pel carrer la Falange -la FAI nacionalista: el moviment es nostre, després de la guerra farem la nostra revolució, etc. son els seus slogans. (Tot això fora simpàtic des del punt de vista social, si no fos la tragèdia que tota aqueixa gentola han desfermat); en els quadres de comandament intermitjos la rivalitat entre el Requetè, darrer refugi de la burgesia, i la Falange i per tot un desfermament de passions brutal, digne de la Barcelona faístico-esquerrana. L'ús del català està rigorosament prohibit, àdhuc en família. Els catalans, que han tingut actuacions més o menys patriòtiques, són empresonats i sotmesos a judici. Així són a la presó, gent tan anodina com en Gasull de Reus, cunyat del milionari Vilella al qual no han servit de res tots els diners que ha després per congraciar-se⁸⁴. Per a salvar-se, la viltat dels nostres compatricis recorre a mitjans tan honorables com denunciar als altres tant com poden... Els catalans renegats es cotitzen especialment entre els falangistes. Tota aquesta pintura és potser exagerada pel desengany del meu amic, però tinc la impressió que el conglomerat burgeso-militar que armà la gresca actual està en lenta descomposició. Els Decrets no es compleixen: un que obliga a tots els exiliats a portar a Espanya tota llur fortuna, no ha estat complert per ningú. N'hi ha un altre, eximint de pagar els lloguers als sense feina que ha provocat un immens descontentament dels burgesos i una florida ubèrrima de sense feina a tot arreu. Hi ha hagut lluites, amb morts i

⁸⁴ Família adinerada de Reus.

ferits, entre falangistes i requetés. La camarilla governamental oscil·la contínuament entre els uns i els altres i els dóna alternativament la raó! El seu darrer cop de geni ha estat la destitució fulminant de Manuel Hedilla⁸⁵, el cap suprem de les Falanges.

De Barcelona, les notícies són sempre molt confoses. Sembla, però, que els vuit mil homes, guàrdia Civil i d'Assalt, que envià València sota el comandament del general Pozas, han restablert a trets i canonades l'ordre públic i que aquest general ha instaurat una repressió ferotge contra la FAI. Un carnet de FAI (no de CNT) és una sentència de mort. En l'entremig, però, durant els dies de domini faïsta sembla que pels pobles molta gent de l'Esquerra han pagat amb llurs vides...⁸⁶

Quin quadre, Déu meu! És esgarrifós. Però és tan enorme l'explosió de totes les pitjors passions d'un cap a l'altre de la Península, que no és possible que d'això no en surti a la llarga un sanejament moral i polític. Però de moment som enmig la més terrible subversió de tots els valors espirituals. Aquesta és la responsabilitat fonamental que res al món pot llevar als qui es llençaren per la via de la subversió. Aquest matí escoltant a la ràdio el coronament del rei d'Anglaterra em saltaven les

⁸⁵ En Manuel Hedilla, polític falangista, Jefe de la Junta provisional de mando de Falange Española, es va oposar a la reunificació de totes les forces nacionals en un sol partit l'abril de 1937 (vegeu la nota 75). Per aquest motiu va ser destituït, empresonat i condemnat a mort; sentència que li fou commutada per quatre anys de presó i sis de confinament a Mallorca.

⁸⁶ Nota històrica: el govern central de València nomenà delegat per fer-se càrrec de l'ordre públic el Coronel Arrondo i de la defensa el general Pozas, que comandà les forces de pacificació de la revolta (vegeu nota 79).

llàgrimes de pensar quin enorme valor espiritual té per a un poble, a desgrat de totes les injustícies, les cobejances i les aberracions humanes, el suport d'una autoritat tradicional, fermament establerta. És absurd predicar, com ho fan els bisbes espanyols, que la redempció d'Espanya ha de venir d'una subversió violenta, dictada per l'egoisme burgès! El menys que podien fer, era restar-ne al marge!⁸⁷

Ara bé, no crec que les potències tinguin el menor interès en fer una intervenció pacificadora a Catalunya en el sentit que vós dieu. El vesper espanyol fa una por terrible a tothom i ningú s'hi interposa sinó per a treure'n un profit immediat per al seu joc diplomàtic. De moment, totes les crides a la mediació venen d'iniciativa purament privada.

D'ací a uns dies podré donar-vos detalls concrets de l'acció dels grups d'Estat Català que actuen a l'estranger d'acord amb els bascs. En Xammar, que ens creïem que havia estat afusellat, és a França⁸⁸. Aquests grups intervenen també en la preparació d'un moviment nacional català, amb els d'Unió Democràtica i en Claudi Ametlla i altres d'Acció Catalana⁸⁹. De moment, tot això no

⁸⁷ La coincidència de pensament entre Sugranyes i Cardó es pot comprovar especialment comparant aquesta punyent acusació sobre "la més terrible subversió de tots els valors espirituals" i la responsabilitat de la jerarquia espanyola franquista en l'atiament i l'esclat de la guerra civil. Vegeu CARDÓ, C.: *El Gran refús*, Opus cit.

⁸⁸ Sobre la lluita d'Estat Català contra la FAI, vegeu les notes 20, 25 i 26.

⁸⁹ Claudi Ametlla fou el director de *La Publicitat* i de l'agència de notícies HAVAS. Pel que fa referència a l'actuació d'U.D.C. a l'exili i els intents d'un arranjament pacífic a la guerra civil vegeu RAGUER, H.: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1936)*. Montserrat: PAM, 1976, pp. 433-464; i la recent biografia de Miquel Coll i Alentorn de BALCELLS, A.: *Miquel Coll i Alentorn. Historiografia i democràcia (1904-1990)*.

són més que espurnes del que indefectiblement es produirà d'ací a un temps a tota Catalunya. He demanat l'adreça d'en Roca; quan la tingui us l'enviaré.

Entre els grups catòlics de París hi ha molta efervescència. Diversos manifestos s'han publicat o estan a punt de publicar-se per la pau d'Espanya. S'ha constituït un Comitè francès presidit per Jacques Maritain i un altre Comitè a Londres. El grup de Mendizábal, del qual hem parlat sovint, pensa llençar aviat el seu manifest en el mateix sentit, signat per espanyols. De mica en mica es va formant un estat d'opinió pública favorable⁹⁰.

Barcelona: Proa, 1999, p. 95-135.

⁹⁰ El mes de maig de 1937 van quedar definitivament constituïts els tres Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya. El Comitè espanyol, degut a la iniciativa de Mendizábal, tingué com president Salvador de Madariaga, ex-ambaixador i ex-ministre de la República, Mendizábal com secretari i entre els membres Joan B. Roca i Caball, Angel Morera i Ventalló, "Victor Montserrat", pseudònim de Mossèn J.M. Tarragó, i alguns joves com Sugranyes mateix i Carles E. Mascarenyes. Contemporàniament, fou constituït el Comitè francès "responent a la demanda d'un cert nombre d'espanyols residents a França" -diu la crida que redactà Jacques Maritain. De fet les coses no anaren ben bé així i fou Maritain mateix qui estimulà Mendizábal a crear el Comitè espanyol, per tal de no fer aparèixer el Comitè francès com una intromissió estrangera no desitjada en els afers d'Espanya. Amb Maritain, formaren part del Comitè francès personalitats com Mons. Beaupin, Georges Duhamel, Luis Le Fur, Jacques Madaule, Gabriel Marcel, Etienne Borne, Olivier Lacombe, François Mauriac, Emmanuel Mounier, Paul Vignaux i altres, Claude Bourdet n'era el secretari. I poc després a Londres, Don Sturzo va aconseguir constituir un Comitè britànic amb homes polítics de tarannà liberal, com Wickham Steed i Sir Gilbert Murray. Don Sturzo, essent refugiat italià, no figura en el Comitè anglès, però la seva secretària, Miss Barbara Barclay-Carter, fou també secretària del Comitè. Els tres Comitès tingueren a París, del 30 d'abril al 2 de maig del 1938 una *Conferència internacional per la pau civil i religiosa a Espanya*. La Conferència llançà una crida urgent als governs de França i d'Anglaterra estimulants-los a emprendre una acció diplomàtica decidida per tal d'arribar a establir negociacions directes entre els dos camps espanyols, amb mires a una pau de conciliació, precedida d'un armistici i de la suspensió de les hostilitats. Una altra crida dels tres Comitès en el mateix sentit porta la data del 20 de juliol del 1938.

Jo no sé a quin manifest es referia el diari que acusava l'amic de Londres de parlar en favor dels rojos. Però naturalment, totes aquestes actuacions, per bé que es fan per la pau, enclouen sempre un atac implícit o explícit contra els franquistes, que no deixa d'ésser immediatament aprofitat pels veritables rojos del món. Jo tinc fins ara notícia de dos manifestos, ja publicats, que poden interessar-vos: un de general, contra els promotors de la guerra civil, contra el bombardeig de Madrid, etc. publicat ja fa temps; el signen Maritain, Mounier i molts d'altres. L'altre, recentíssim, sobre el bombardejament de ciutats obertes, a propòsit del cas de Guernica, signat per més gent encara que l'anterior, remarco la signatura de François Mauriac⁹¹. Però en cap dels dos hi he vist la signatura del nostre amic⁹².

Ja us tindrè al corrent de tot el que sàpiga de nou d'uns i altres.

Felicitació pel treball personal.

segon aniversari de l'esclat de la guerra civil.

⁹¹ El primer d'aquests manifestos sortits del món catòlic de París porta la data del 5 de febrer de 1937, amb una vintena de signatures, s'intitula: *Un crit d'alarma de catòlics francesos en favor de l'Espanya màrtir* i protesta contra totes les atrocitats comeses en un costat com en l'altre. El Comitè francès va fer també una crida en favor dels bascs, que aparegué al diari *L'Aube* el 13 de maig. Aquests documents -i alguns altres- són reproduïts a les *Oeuvres complètes* de Jacques et Raïssa MARITAIN: vol. VII, Fribourg: Eds. Universitaires i Paris, Eds. Saint-Paul, 1984, pp. 1123 i segs., 1155 i 1176 i segs.

⁹² Per les raons susdites, el nom de Don Sturzo no apareix en cap document públic.

Torino 24 maig 1937

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Benvolgut amic:

La meva correspondència creix talment, que m'obliga a retardar les contestes més del compte.

No em fa cap estranyesa la pintura que fa el vostre amic del desori carca-falangista. Una gent que té la mentalitat atàvica de la guerra civil no pot donar altre resultat. No fa gaire, vaig dir a un partidari d'ells que si triomfaven, vindria una segona guerra civil entre ells i una de tercera, preparada a l'estranger pels vermells, ajudats de França i Rússia; i que en cas de victòria dels altres, les conseqüències serien iguals, de signe contrari.

Cada dia em sembla veure més clar que la nostra solució neutralista s'obre camí. Si arriba a efectuar-se la retirada dels combatents estrangers, la guerra quedarà tan estrangulada, que la mediació s'imposarà tota sola. D'altra banda, el refús a acceptar la mediació de part dels insurrectes no és tan categòric com abans: fa un dring nou que suscita l'idea d'un cansament, o d'una esquerda interna, o de totes dues coses. M'afalago jo mateix amb l'esperança, potser excessiva, que la barreja immunda no durarà mig any més, i que no s'acabarà amb la victòria de cap passió incivil.

I quant a Catalunya, no puc ésser tan pessimista com vós. No triomfant els sorges, no és possible que la nostra llibertat no sigui encara ampliada. Vós creieu que les esferes internacionals no es preocupen gens del nostre problema. No ho puc ni concebre. La posició delicadíssima que ocupa geogràficament Catalunya -més que més la Catalunya gran- no és possible que no preocupi les potències interessades en l'ordre al Mediterrani, que és tant com dir al món. Sota el silenci general, i potser a causa del mateix silenci, flairo alguna cosa. Arribo a sospitar que, ni en el cas d'una victòria franquista, les Potències no tolerarien -en benefici d'elles, no nostre, és clar!- un esclafament de Catalunya. La immediata repercussió internacional d'aquesta arbitrarietat -penseu en Rússia- és massa evident des d'ara perquè el feix s'exposi a deixar enterbolir la blavor del seu Mediterrani amb la sutzura soviètica. I el mateix penso d'Anglaterra, que segueix informant-se silenciosament, potser amb més zel que abans. Si en el lloc d'en Companys hi hagués un Prat de la Riba, us asseguraria l'èxit.

Per això trobo interessantíssim tot el que em dieu referent al moviment pacificador de grups intel·lectuals i a la formació d'una solidaritat patriòtica. Si en teniu ocasió, encoratgeu aquests moviments, però sobretot, recomaneu als nostres que s'esforcin a donar la sensació de seny, d'ordre, d'equidistància entre feixisme i comunisme; que inspirin confiança a tothom, que eliminin inexorablement tot element cridaner i pertorbador, tan abundant, per dissort, entre els nostres. Això és vitalíssim, essencialíssim. Sé per què parlo. Si ho sabem portar bé, a

l'endemà de la catàstrofe ens podem trobar una Catalunya desempallegada de traves seculars. L'eliminació de la FAI, sigui qui sigui que l'hagi feta, és d'una importància transcendental per ara i per després⁹³. Els nostres ex-esquerristes (Casanovas, Gassol, etc.) ¿s'han convençut de l'estupidesa de les seves campanyes de demagògia anticlerical baixa de sostre? Bastaria la por en la reincidència en aquests imbècils plebeïsmes perquè tot se n'anés en orris. Interveniu fortament, insistentment, empipadorament, en aquest sentit.

Amb això, no cal dir que trobo just el prec de Mendizábal. Tot el que sigui augmentar el gruix de la consciència d'Europa a favor d'una pau de transacció afavoreix el nostre punt de vista. Fins potser vindrà un dia en què caldrà publicar un manifest de catalans a la consciència civil del món, molt diferent del que projectava el meu cosí Vidal i Jover. Si arriba l'hora, jo us ho faré saber, i fins sóc capaç d'intentar jo mateix la redacció del document. Ara, encara és d'hora. En totes aquestes gestions, oculteu el meu nom.

Quan escriviu al Dr. Mendizábal, saludeu-lo en nom meu. Em coneix de nom i fins ens hem escrit alguna vegada.

Estic impacient per conèixer la marxa del moviment solidari català i el carès que presenta. Informeu-me'n aviat. No és solament curiositat personal. Si surt cap article interessant que

⁹³ La persecució antireligiosa desencadenada per la FAI i tolerada, a desgrat seu, pel govern de la Generalitat fou la causa de l'exili de tantes personalitats catalanes i, en definitiva, -pensa Cardó- del desgavell que va fer perdre la guerra al bàndol republicà. Per al Dr. Cardó, l'eliminació de la FAI era condició indispensable per a la reconstrucció de Catalunya.

il·lustri verídicament la situació espanyola, feu-me la caritat d'enviar-me'l, perquè ací vivim dins una atmosfera absolutament opaca.

Jo vaig treballant amb salut perfecte, gr. a Déu i amb bones noves dels meus. No fóra estrany que aquest estiu ens veiéssim alguna vegada a Suïssa. Pregueu pel vostre devot amic que prega per vós i pels vostres.

Carles Cardó

Lletra núm. 26

Genève 6 juny 1937

Estimat Mn. Cardó:

Jo també vaig pensant, com vós, quan la nostra solució neutralista s'obre camí. Cinquanta vegades ens hem repetit d'ençà el mes de novembre que la guerra no es decidirà per les armes sinó en el pla internacional. Ara ja no és sols Madrid qui és imprenable: Bilbao sembla ésser-ho també. La paràlisi militar és absoluta i en el terreny internacional no hi ha altre solució possible que l'armistici i la mediació⁹⁴. O la pau a Espanya -i com més aviat millor- o la guerra; l'altra guerra, la gran, la

⁹⁴ Nota històrica: tal i com ja ha estat esmentat a la nota històrica 57, l'exèrcit franquista executà la Campanya del Nord entre els mesos de març i octubre de 1937. El País Basc cau en poder nacional el mes de juny, Santander el mes d'agost i Astúries el mes d'octubre.

del món sencer. Els fets recents del Deutschland i d'Almeria mostren com la pau està a la mercè del més insignificant incident⁹⁵. I com que ningú -ni els alemanys, a desgrat de llur estúpida brutalitat- està disposat a fer la guerra, bé caldrà finir per fer la pau.

El nostre amic de Londres fa poc en un article a *L'Aube*⁹⁶ deia que l'obligació de tots els homes de bona voluntat és esforçar-se a crear una psicologia de pau a Europa, àdhuc abans d'obtenir-la a Espanya mateix. I Mauriac diu a *Sept* que ell no comprèn que per als catòlics no sigui un deure estrictament pronunciar-se per la pau i la mediació⁹⁷. Aquesta posició guanya terreny al món. El Comitè francès per la pau civil i religiosa a Espanya (Maritain, Mgr. Beaupin, Mauriac) aviat llençarà el manifest que us adjunto, que a mi em sembla perfecte. A Londres hi ha un Comitè semblant, amb el nostre amic. I ací joestic treballant per fer-ne un altre i tinc confiança que reeixiré. Entre tots els Comitès s'intenta redactar un projecte de mediació, amb sentit jurídic i polític per llençar al món, si no abans, el dia de l'aniversari de la revolució. Es tracta de

⁹⁵ El 29 de maig de 1937 dos avions republicans bombardejaren el creuer alemany Deutschland, ancorat al port d'Eivissa. Una de les bombes caigué en el refectori dels mariners matant 22 homes i ferint-ne 83 més. El 31 de maig els alemanys prengueren la revenja: cinc vaixells de guerra es presentaren davant d'Almeria i tiraren 200 canonades damunt la ciutat; 35 edificis foren destruïts i 19 persones mortes.

⁹⁶ L'article s'intitula "Un premier armistice", publicat a *L'Aube* el 27 d'abril de 1937. STURZO, Luigi: *Opera omnia*. Bologna: Zanichelli, 1974, 2ª sèrie, vol 6, p. 38.

⁹⁷ François Mauriac, novel·lista eximí i membre de l'Acadèmia Francesa, era membre del Comitè francès per la pau civil i religiosa a Espanya. L'article aparegué a *Sept* el 28 de maig de 1937.

donar-li estatut parlamentari a tot arreu on es pugui (França, Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Suïssa...) Recullo amb entusiasme la vostra idea de publicar un manifest dels catalans. Mendizábal i els seus han llençat llur manifest, que signa també en Roca. Us l'envio també adjunt⁹⁸. No sé quin cas faran d'això els nostres compatriotes. Suposo que no gaire.

Els dretans segueixen fent de franquistes, per bé que a l'orella us venen a dir que tant de bo s'acabés en compromís (així en Massot i en Jover Nonell⁹⁹ entre els que jo sé de cert). I els altres fan de rojos, però em penso que amb el mateix esperit (en Victor Hurtado, en Bosch Gimpera¹⁰⁰, etc., en són exemples). Ni uns ni altres tenen el coratge de dir la veritat. Però els Barcelonins que sofreixen estúpids bombardeigs franquistes, crec que si poguessin foren dels nostres.

No sé res de nou del moviment solidari català, ni he tingut ocasió de poder parlar amb ningú d'ells. Aprofitaré la primera ocasió per lligar-me amb ells. Però l'ocasió no s'ha presentat encara. En Joan B. Roca viu a París.¹⁰¹ Escriviu-li si podeu. Jo ho faré també i bescanviarem després l'impressió que n'obtinguem.

⁹⁸ Es tracta dels mateixos textos citats a les notes 90 i 91.

⁹⁹ El Sr. Lluís Massot i Balaguer era un advocat de prestigi, home d'Acció catalana, que després passà a la Lliga Catalana. El Sr. Lluís Joves i Nonell també havia estat d'Acció Catalana i més endavant passà a la CEDA. (Confederación Española de Derechas Autónomas).

¹⁰⁰ Víctor Hurtado era fill d'Amadeu Hurtado, també era advocat i havia estat l'editor del setmanari *Mirador*. Durant la guerra, va fer de cònsol de la República a Ginebra. Pere Bosch i Gimpera, eminent prehistoriador, era rector de la Universitat de Barcelona, en temps de l'autonomia. Quan Ventura Gassol va haver d'abandonar el govern de la Generalitat, Bosch Gimpera el va succeir a la conselleria de Cultura.

¹⁰¹ A la rue Petites Ecuries, 27 - bureau 315.

Molt oportunament, el nostre amic establia en un altre article a L'Aube¹⁰² la solidaritat de la solució pacifista i la descentralització de l'Estat espanyol. Ell proposa encertadament la fórmula suïssa de països desiguals en llengua, cultura, economia, població, extensió, religió àdhuc, confederats.

Mendizábal és un home molt actiu i gentilíssim. Tota la màquina dels Comitès estrangers per la pau civil i religiosa marxa entorn d'ell. Ens hem escrit molt cordialment. Vaig donar-li salutacions vostres.

Recullo amb alegria la vostra mitja promesa de venir per ací aquest istiu. Preguem força perquè Déu beneeixi totes aquestes empreses. Amb l'amistat més cordial.

Ramon Sugranyes.

Lletra núm. 27

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Benvolgut amic:

No puc contestar tot d'una les lletres perquè me'n arriben massa. Tot sovint emigrats catalans s'assabenten de la meva adreça i m'escriuen. A més, d'altres venen ací, de pas o per

¹⁰² "La cause du peuple basque", publicat a *L'Aube* el 12 de maig de 1937. STURZO, Luigi: *Opera omnia*. Bologna: Zanichelli, 1974, 2ª sèrie, vol 6, p. 45.

fixar-s'hi. Darrerament ha vingut l'advocat Ripoll Furtuño¹⁰³ amb 14 de família. Avui hi ha el P. Abat de Montserrat¹⁰⁴.

Els dos manifestos són interessantíssims, ben fets, i possiblement cridats a tenir gran eficàcia. Sobretot, arriben amb oportunitat perquè la idea d'una mediació sembla convertida ja en una decisió de França, Anglaterra i, sembla també, Nordamèrica. D'altra banda, sembla que els governatius no la defugen del tot. Un caputxí vingut poc ha de Barcelona contava ací que un dels capitosts vermells d'allí li havia dit que per l'octubre s'espera que les quatre potències occidentals acabarien la guerra encarregant a Franco que pacifiqués i governés tot Espanya, amb certes condicions, una d'elles, respectar les vides dels capdansers de València i Barcelona. Si això fos cert -i tot fa semblar que, d'una forma o altra, ho és- caldria treballar de ferm perquè la idea de l'amic de Londres (solidaritat de la pacificació i el federalisme) penetrés en les esferes diplomàtiques. Ningú més autoritzat per fer-ho que el Comitè espanyol i cap argument més eficaç que fa veure que una Catalunya i una Euskadi insatisfetes serien perpètuament una arma a brandar per Rússia per tornar a encendre la lluita i convertir-la en general, segons el seu més que transparent desig. Però també s'hauria de proveir que la Catalunya alliberada no tornés a caure en les mans grolleres, plebees, facineroses, dels funestos homes

¹⁰³ Francesc Ripoll i Fortuño, advocat i editor, amic de Cambó.

¹⁰⁴ L'Abat de Montserrat era llavors el Pare Antoni Maria Marçet, refugiat a Itàlia, com tants altres eclesiàstics salvats per Ventura Gassol.

d'esquerra que han afollat en cinc anys la magnífica labor d'un segle de renaixença.

El gen. Franco, personalment, no fora difícil de convèncer, perquè sé de font autèntica que està molt ben disposat a favor de Catalunya, tant que vol evitar que -en cas d'invasió- hi entrin falangistes ni carlins, i que vol adreçar-se al poble en català, tot i no ésser-ho ell¹⁰⁵. Ara, si això no estava garantit per les potències, provocaria aquella segona guerra civil que els falangistes ja projecten en tot cas des d'ara per fer a Espanya una còpia servil de l'Alemanya neopagana.

Quan les potències es determinin a preparar la mediació (després de la retirada dels estrangers, que crec quasi imminent) serà l'hora de pensar en el manifest dels catalans, segons com pinti la cosa. Les idees bàsiques d'aquest document, entenc que haurien d'ésser dues: 1ª el desordre endèmic de Catalunya de trenta anys ençà és degut a les reaccions provocades dins i fora d'ella per la tortura de no tenir resolt el seu problema bàsic i per la resistència dels elements aferrats a una tradició espanyola -que no compta gaire més de 200 anys!- que identifica patriotisme i fins religió amb l'assimilisme¹⁰⁶; 2ª la continuació d'aquest estat de coses, molt més la recaiguda en les abominacions persecutòries, crearia un perill constant per a la

¹⁰⁵ Desconeixem d'on va treure Cardó aquesta informació tan inversemblant.

¹⁰⁶ Aquesta consideració sobre la tradició assimilista de l'Església espanyola és un dels temes centrals de l'obra posterior de Cardó: *Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes*. Barcelona: Claret, 1977. Vegeu també el capítol VIII d'aquesta mateixa obra publicat a part i titulat: *El gran refús*. Barcelona: Claret, 1994.

pau d'Europa en ple Mediterrani occidental. Us sembla bé? Si creieu haver-hi d'afegir res, digueu-m'ho. Conforme a fer remarcar l'acord amb el manifest dels espanyols. Seria un error imperdonable i fatal sortir ara amb el paorós problema de crear un Estat mediterrani. L'únic que temo és que no trobarem signatures.

La caiguda de Bilbao, que sembla inevitable, enterboleix les coses, perquè augmentaria l'urc dels sorges i els tornarà més repropis davant la proposta de mitjanceria. Jo no crec, no puc creure, que allò hagi anar normalment. O els bascos, cansats de la mala companyia dels incendiariis asturians, no han lluitat de debò, o els altres han repetit la festa ingloriosa de l'Abissínia, on, per guanyar una guerra que tenien perduda, varen engegar uns nous gasos tòxics que mataven quasi instantàniament, tant que els africans eren trobats morts en piles¹⁰⁷.

A més, complica la qüestió, perquè difícilment es pot parlar d'una autonomia basca, que fora una bella salvaguarda de la nostra i vice-versa.

Allò que em dieu de l'intent d'una solidaritat patriòtica sembla que no pren, i francament, me n'alegro. Em temia un guisat més de la tradicional ximpleria política de la nostra gent.

¹⁰⁷ La guerra d'Abissínia la provocaren els italians, amb un pretext banal (l'incident de Ual-Ual en la frontera amb la colònia italiana d'Eritrea) per tal d'apoderar-se d'aquell país, que cobejaven des del segle passat. Durà tot l'hivern del 1935-36 i s'acabà el maig del 36 amb la conquesta total i la proclamació del rei d'Itàlia "emperador d'Etiòpia", per tal d'imitar el títol del rei d'Anglaterra, emperador de l'Índia. La informació sobre els gasos asfixiants circulava *sotto voce* per Itàlia.

sobretot de la gent d'esquerra. No crec que cap altre país hagi arribat a les filigranes d'oradura política on han arribat a casa nostra Esquerra, E.C.¹⁰⁸ i tota la fauna de partidets que cultiva l'aport fàcilment terriblet del separatisme d'expressió verbal, que acaben d'ajudants de la FAI. Tota actitud ramblera és ara perillosíssima.

Jo segueixo bé i rebo noves excel·lents dels meus. Gràcies de tot a Déu.

Pregueu pel qui prega per vós i és vostre invencible amic en Crist.

Carles Cardó

Torino 17 juny 1937

Lletra núm. 28

La Châtaigneraie 18 juliol 1937

Estimat Mossèn Cardó:

El meu retard és molt pitjor que tots aquells dels quals vós us excuseu tan gentilment. Fa un mes que ens vàrem escriure la darrera carta. No vull passar més. Aprofito un moment per respondre-us, justament avui que és l'aniversari de la sublevació franquista. Allà baix deuen fer festa nacional per celebrar l'any primer de la victòria, com en diu la nomenclatura oficial... Quin sarcasme espantós! I per ara sembla que la guerra

¹⁰⁸ Estat Català.

té tot l'aire d'anar durant indefinidament. Ja veurem quins nous tombs farà després d'aplicada la nova solució internacional que estan cuinant a Londres aquests dies. Car nosaltres parlem molt de mediació i creiem amb tota la nostra bona fe que aqueixa és la única solució veritable del conflicte. Però en la gran cuina diplomàtica no sembla que les coses estiguin encara prou assaonades per a que esdevingui una realitat.

Jo, malgrat que he posat totes les meves forces al servei de l'idea pacificadora, no sóc gens optimista. Són potser les dificultats de la meva situació personal que m'enterboleixen la vista. És difícil sostreure's a la pressió de les dificultats pròpies! Florimont és tancat durant les vacances. He hagut d'espavilar-me a cercar un altre aixopluc. L'he trobat en aquesta escola "La Châtaigneraie", prop de Ginebra, a la vora del Lemán. El lloc és esplèndid. El paisatge finíssim, sedant. Però és dur haver de fer tot el dia de vigilant d'una trentena de brivalls de casa bona, estrangers sense interès per aprendre el francès, cercant només gastar diners i passar l'estona. En règim de vacances, es corre molt i es fa molt d'exercici. Em pot ésser bo per la salut... però no tinc ni un moment per a res del que m'interessa essencialment. Això dura tanmateix fins al setembre. Els mals-de-cap vindran llavors. No sé si el meu sojorn de refugiat a Florimont¹⁰⁹ podrà restablir-se... Déu dirà. Jo no perdo la confiança en Ell, que coneix la rectitud amb què he procedit en restar ací. Però la situació és duríssima tanmateix. Em preocupa sobretot la meva promesa, a Sant Sebastià sempre, que

¹⁰⁹ Sobre el col·legi Florimont vegeu nota 39.

en els moments de defallença i de tortura que li dóna l'ambient asfixiant m'acusa sobre tot de no haver fet res per arranjar el meu pervindre a la nova Espanya futura. Turment ben imaginable el seu en mig de la cridòria grollera que fa la premsa franquista, contra els qui no hem volgut adherir al moviment.

La meva estada ací, lluny de ciutat, m'impedeix treballar com jo voldria en l'acció per la pau a Espanya. Aquesta manca d'activitat útil contribueix encara a desolar-me. En Mendizábal a París treballa coratjosament. És un home encisador i un esperit veritablement cristià. Està molt ben disposat per a les coses de Catalunya i també creu que tota solució de mitjanceria és "a priori", solidària d'una solució política federalista. Darrerament, per mitjà dels Francesos, feu presentar a l'Assemblea de l'Unió Internacional pro-Societat de les Nacions a Bratislava¹¹⁰, una proposició que incloïa un pla complet de mediació. La proposició no fou aprovada. Però és un esforç seriós i positiu per arribar a la formulació jurídica de la nostra idea.

Mentrestant la caiguda de Bilbao ha estat, com vós prevèieu, un mal terrible. Els sorges n'han tret un reviscolament extraordinari¹¹¹. Ara es veu a Londres. Són molt més forts que mai, davant els contemporitzadors internacionals, que no volen

¹¹⁰ la Unió Internacional pro-Societat de les Nacions era una organització no-governamental que tenia per objecte de fomentar una opinió pública favorable a la gran organització inter-governamental de Ginebra, la Societat de les Nacions, precedent de l'Organització de les Nacions Unides, creada després de la guerra mundial del 1939-1945.

¹¹¹ Nota històrica: Bilbao caigué en mans nacionals el dia 19 de juny de 1937 després d'una lluita intensa amb els gudaris. Sobre les incidències de la "Campanya del Nord" vegeu les notes 57 i 94.

estar malament amb ells si han d'acabar guanyant. I sembla que els darrers fets d'armes parcials els són també favorables a la banda d'Aragó i àdhuc al front de Madrid. Tot això s'explica: d'una banda, l'organització militar dels blancs és superior a la dels altres, -l'ajuda italo-germànica és sobretot tècnica d'oficials i d'armament; d'altra, la gent, als països governamentals, està cansada de suportar el desgavell anarco-comunista i els incendiaris. I per bé que el descontent al país blanc existeix també, és ofegat per una sàvia disciplina. Afegint-hi per al cas dels bascs, que no han estat socorreguts en el més mínim pel Govern de València, probablement per manca de mitjans. En el fons, tota la comèdia de la no-intervenció¹¹² serveix només per a afavorir els franquistes en aquests moments, car ells comptent amb ajuts decidits i agosarats i en canvi els altres s'han de refiar dels russos, llunyans i dels francesos i anglesos que prou feina tenen a fer equilibris per a evitar la guerra mundial i que en el fons no desitgen gens alienar-se els amos futurs d'Espanya.

Sobre el moviment de Solidaritat catalana, heu's ací el que em diu en Joan B. Roca: La proposició no fou aprovada. Però és un esforç seriós i positiu per arribar a la formulació jurídica de la nostra idea.

¹¹² Les potències democràtiques (Aglaterra i França en primer lloc) dissimulaven llur inacció i la por que tenien davant l'agressivitat de l'Eix Berlin-Roma. Francesos i anglesos eren els únics que no intervenien, baldament fos en favor de la pau. Les tropes italianes i els avions alemanys intervenien abundantment per la banda franquista, mentre els russos ajudaven més calladament el bàndol republicà, amb material de guerra i amb comissaris polítics. Vegeu la nota 80.

Ramon Sugranyes.

Lletra núm. 29

Torino 6 agost 1937

Benvolgut amic Sugranyes:

Realment, el tauler internacional és un poti-poti tan marejador, que no es pot tenir cap confiança en res. Manca la primera qualitat, la bona fe. Manca en tots. Potser encara la que té la camisa més neta és la pèrfida Albión. L'única esperança que resta avui -que potser en rebre vós aquesta lletra ja no existirà- és que realment Anglaterra i Itàlia es posin d'acord, cuinin una solució i la imposin a tothom per evitar una guerra d'extermini del llinatge. Crec que França i Alemanya no foren difícils de convèncer, i llavors Rússia tampoc, quan es veies sola.

Altrament, una cosa així ha de venir, perquè ni la guerra es pot resoldre per les armes, ni es pot allargar molt sense calar foc a tot el món. Sembla que Anglaterra i Itàlia treballen de bona fe per acabar-ho. Chamberlain ha rectificat la política exterior d'Eden¹¹³, a què, altrament, l'ha ajudat l'esquinçada feta per Rússia.

¹¹³ Anthony Eden, ministre anglès d'afers estrangers, era en el fons poc favorable a la política de no-intervenció, que li semblava discriminatòria envers el govern de la República, que ell considerava tothora com legítim, i afavoridora de Franco. Neville Chamberlain, el nou cap del govern, tendia sempre en

I ara, escolteu bé: Sé del cert que Anglaterra i Itàlia, separadament i conjuntament, han estudiat la qüestió catalana amb ganes de resoldre-la¹¹⁴. La raó és claríssima: Una Catalunya insatisfeta és una arma en mans de Rússia per enterbolir el Mediterrani (el punt neuràlgic del planeta) sempre que vulgui, i no hi ha cap dubte que si ara l'obliguen a abandonar les seves il·lusions sobre Espanya, demà -en un demà pròxim- aprofitarà la qüestió catalana, barroerament enverinada i impulsada esquerra enllà pels sorges victoriosos, per tornar a ficar foc a Espanya. Anglaterra i Itàlia veuen que cal prendre-li d'entre mans aquest pretext. Han arribat a deliberar un xic gitanescament sobre quina de les dues s'encarregarà de Catalunya, deixant a l'altre les mans lliures a l'Extrem Orient. Probablement es partiran els avantatges marítims. Bé, doncs: tot això tan color de rosa topa amb una dificultat. Ja l'endevineu: la desconfiança que inspira la Catalunya actual amb l'espectacle de barbàrie estúpida, de crueltat, d'incapacitat d'ordre que dona al món. És inútil de dir-los que els bàrbars, els cruels, etc. no són catalans. ¿A qui fer creure que un poble que té l'ideal de la seva llibertat, amb

canvi a cercar les vies d'arranjament amb l'Eix Berlin-Roma, com ho provà l'any següent en els famosos acords de Munich, que segellaren la fi de la República Txeco-eslovaca.

¹¹⁴ D'on li venia al Dr. Cardó aquesta certitud? Quines fonts d'informació tenia que li permetessin conèixer les tractacions secretes entre Anglaterra i Itàlia? No ho hem pogut esbrinar. De totes maneres, és possible que conegués l'entrevista que el febrer de 1937 Carrasco i Formiguera va mantenir amb l'ambaixador britànic, Henry Chilton, a Hendaia per tal de proposar-li un pla negociat per pactar l'armistici. Sobre l'abast internacional de la guerra civil i el rol diplomàtic dels anglesos i dels italians vegeu l'article del P. Hilari Raguer dins de la recent enciclopèdia de RIQUER, B. (dir.): *Història, Societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, vol. 9, p. 272 i segs.

un Govern i un Parlament procedents del sufragi, sigui incapaç de deslliurar-se si ho vol, d'uns escamots d'estrangers incendiaris i assassins?

Ja veieu el que ens estem perdent. Perquè penseu encara, que en la Catalunya lliure, o confederada balderament amb Castella, que es projecta, entrarien les Balears, per evidents raons de política internacional.

Si vós teníeu manera de persuadir algú de la necessitat de l'alçament patriòtic contra la FAI (com ara sap que perderà i per això està quieta, esperant el dia que podrà guanyar, potser el dia de l'entrada dels sorges que s'aliaran amb ella a mans besades, per seguir utilitzant-la com a instrument de dominació a Catalunya) i contra el seu Cap visible i invisible¹¹⁵, fareu una obra d'insigne caritat de pàtria fent pressió en aquest sentit. No és empresa impossible. És difícil: però per veure que val la pena d'arriscar-se a una obra difícil, basta considerar el dilema: o una Catalunya (amb les Balears i potser València i Múrcia) lliure, desinfectada de FAI i protegida per una potència i per la S. de N.¹¹⁶, o una Catalunya condemnada a desaparèixer

¹¹⁵ Fa referència al President Companys. Ací, com en tantes altres ocasions, el Dr. Cardó manifesta el seu convenciment de que els excessos de la FAI són el pitjor enemic actual de Catalunya i acusa el President d'haver-se'n fet corresponsible. Això constituïa per a ell una veritable obsessió, a desgrat dels fets de maig d'aquell any que reduïren considerablement la influència de la FAI. Aquesta valoració tan negativa de l'actuació del President Companys té les seves arrels en la proclamació d'independència de Catalunya del 6 d'octubre de 1934. Vegeu l'article de Cardó titulat: "Impressions d'un absent", aparegut al diari *La Veu de Catalunya*, el dia 27 d'octubre de 1934. El podeu consultar en l'annex del llibre GIRÓ, J: *El pensament polític de Carles Cardó i Jacques Maritain*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995, p. 477-478.

¹¹⁶ Societat de Nacions.

com a poble sota la dominació sàviament combinada de FAI i Falange. Potser l'Atmetlla us podrà servir, i en Roca Caball, etc.

No tingueu por pel vostre esdevenidor. Giteu tot el vostre neguit en Déu, i Ell pensarà en Vós. La meva visita estival a Suïssa és probable, però encara un xic enigmàtica. Les pastorals del Dr. Torras estan traduïdes però el revisor Italià fa vacances. Si em voleu escriure, fe-ho aviat, perquè dintre no gaire aniré a fer exercicis espirituals.

Maneu al vostre affm. servidor en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 30

Genève 25 setembre 1937

Benvolgut Mn. Cardó:

Finida la meva estada a "La Châteigneraie", vaig fer amb en M. C.¹¹⁷ una ràpida passejada fins a la Cerdanya, a la banda francesa, on vaig poder tenir converses molt interessants amb gent de Barcelona que hi passen l'estiu -entre altres en Bosch

¹¹⁷ Les sigles M. C. fan referència a Manuel Carreras i Martí, gendre del Sr. Patxot i molt bon amic d'en Sugranyes.

Gimpera, actual Conseller de Justícia de la Generalitat. És curiosa l'idea que es fan de la guerra aquesta gent que viuen, com ell, en plena bel·ligerància. Donen el front Nord per definitivament perdut (no obstant fa prop d'un mes que ell m'ho deia i encara Gijon no ha caigut) i creuen que aquestes són les darreres victòries esclatants de l'etapa actual de la guerra. Després, l'estancament dels fronts durant l'hivern i a la primavera vinent -usada pel temps i la inacció l'amistat italo-franquista,- serioses ofensives governamentals, que poden conduir àdhuc a un capgirament de la situació militar. Tenen grans esperances posades en aquest exèrcit català (?) De 150.000 homes, que ha fet les primeres maniobres d'entrenament amb la presa de Belchite. Sembla encara que l'or del Banc d'Espanya és abundós i que les requises fetes n'han aportat en quantitats fabuloses. Amb això compten¹¹⁸.

Quant a la situació interior em diuen que l'anarquisme està gairebé eliminat. L'Aurelio, l'Eroles i els lladres més destacats són a la presó¹¹⁹. (A això jo els responc que no són els destacats sinó els amagats qui fan el perill anarquista). Però la veritable

¹¹⁸ Nota històrica: després de la caiguda del Nord en mans franquistes, el comandament republicà emprengué dos ofensives: la batalla de Brunete, del 2 al 25 de juliol de 1937, i l'atac contra Saragossa, que començà el 24 d'agost i que finalment fracassà. Aquesta carta es fa ressò d'aquesta segona ofensiva esmentant la presa de Belchite, el 6 de setembre de 1937. Gijón va ser ocupada el 21 de setembre, cosa que fa pensar que les informacions de què disposaven en el moment no eren prou acurades.

¹¹⁹ Són els homes de la FAI, empresonats després dels "fets de maig" del 1937, que van donar la victòria als comunistes i significaren l'eliminació de la FAI. El nou govern republicà del Dr. Negrín, llavors instal·lat a València, no comptava cap representant de les forces anarquistes.

causa de preocupació per a tots ells és ara el comunisme. Aquesta farsa -comprensible només en el caos espanyol- del comunisme actuant de força conservadora, contra l'anarquia, s'acaba. Eliminada la FAI, el perill comunista es revela en la seva autèntica tessitura. Una ofensiva metòdica i subterrània es fa contra els bascs, contra els catòlics ingenus tipus Ossorio¹²⁰, contra Azaña i els seus i -és clar- contra la Generalitat, element nacionalista a la fi, és a dir, per a ells, reaccionari.

En mig de tot això, els bascs i els d'Unió Democràtica s'esforcen en protegir els sacerdots i el culte. El culte està ara oficiosament tolerat en privat. En Bosch va insinuar-me el seu desig de negociar, amb el Cardenal Vidal i em va fer sobre això moltes preguntes. Jo no vaig respondre-li més que el que realment sé, que no és gaire, i em vaig oferir a fer d'intermediari. De moment no passarem d'ací i aquesta és l'hora que ningú no m'ha dit res més¹²¹.

Totes aquestes són les notícies que temps ha volia donar-vos i que l'atrafec de tornar-me a instal·lar a Ginebra i de començar a treballar en l'afer de què havíem parlat m'ha anat entretenint

¹²⁰ Angel Ossorio y Gallardo, catòlic convençut i que no s'amagava d'ésser-ho, servia la República i fou nomenat ambaixador a París en constituir-se el govern del Dr. Negrín.

¹²¹ Es tracta del Dr. Pere Bosch Gimpera, ara conseller de la Generalitat, que aquell setembre va fer un viatge per Europa i passà per Ginebra, on es van veure amb en Sugranyes. El govern de la Generalitat cercava llavors d'arribar a un *mudus vivendi* amb l'autoritat eclesiàstica per tal d'obrir alguna església al culte públic. Tanmateix, el vicari general de Barcelona, el Pare Torrent, felipó, que actuava mig clandestinament, hi estava totalment oposat; esperant el retornament de la situació, no admetia mitges solucions. Sobre aquest assumpte del culte vegeu el treball de MANENT, A. i RAVENTOS, J.: *L'Església clandestina durant la guerra civil (1936-1939). Els intents de restablir el culte públic*. Montserrat: PAM, 1984.

d'un dia a l'altre¹²². Errats com van, aquesta gent que creuen ingènuament poder arribar un dia a dominar la situació, tenen una certa bona fe àdhuc quan contenen embusteries. En canvi la folla passió franquista és cada cop més cega i més agressiva. Amb motiu de l'Assemblea de S. de N.¹²³ s'han dedicat a fer el ximple per ací, fins que han obligat el govern pacífic i filo-feixista de Ginebra a posar-los a la frontera... Un dels seus leit-motive de propaganda és ara el reconeixement oficial del Vaticà. Què hi ha d'això? El que vós em contàveu tot dinant a Lausanne no hi coincideix pas¹²⁴. Podeu precisar-me on es troba el fonament d'aqueixes notícies?

Espero aviat saber quines són les vostres darreres impressions de la marxa internacional del conflicte. Avui a Berlin deu jugar-se una part molt important de la partida. Malgrat tot, no sembla que la porta de la conciliació final sigui definitivament tancada. La cosa va per llarg, però.

¹²² A partir d'aquell mes de setembre, en Sugranyes va començar a treballar en un *Centre d'information juridique internationale* que dos catalans, Josep Millàs Raurell, autor dramàtic i funcionari de la Generalitat, i Jaume Surinyac i Oller, fill de l'escriptor Surinyac Senties, acabaven de constituir a Ginebra. La finalitat del Centre era de publicar un *Recueil universel de lois et décrets/International Digest of Laws and Ordinances*, en francès i anglès, projecte extraordinàriament ambiciós del qual van arribar a sortir els tres primers volums, contenint les lleis i els decrets de tot el món però només des dels darrers mesos de 1947 a la fi de març de 1948: vol. I, Ginebra, març de 1938, vol. II, abril de 1938 i vol. III/IV, maig/juny de 1938.

¹²³ Assemblea de la Societat de Nacions.

¹²⁴ Aquell estiu, el Dr. Cardó va fer un ràpid viatge de Torí a Lausanne i, pel que es veu, es van trobar amb en Sugranyes. També devia entrevistar-se amb el Sr. Patxot, que li va oferir d'hostatjar-lo a Suïssa per tal que pogués anar-se'n d'Itàlia, on l'ambient esdevenia cada dia més irrespirable per a un refugiat no-franquista. I efectivament, el Dr. Cardó va anar a residir a Lausanne a partir del mes d'abril de 1938.

Heu pogut llegir el magistral article de Maritain a la N.R.F., número de juliol? Us l'enviaré si no la teniu¹²⁵.

¹²⁵ Es tracta de l'article: *Considérations françaises sur les choses d'Espagne* que Jacques Maritain publicà a la *Nouvelle Revue Française*, número de juliol de 1937. El text íntegre de l'article constitueix el prefaci del llibre d'Alfredo MENDIZÁBAL: *Aux origines d'une tragedie. La politique espagnole de 1923 à 1936*, publicat a Paris, Desclée de Brower & Cie, 1937, (Courrier des îles, n° 9), pp. 7-56. En aquest text fonamental, que porta la data del 1r de juliol de 1937, Maritain es declara absolutament enemic d'una guerra civil com mitjà de resoldre els problemes d'un país, que Mendizábal exposa en el seu llibre: la guerra d'exterminació que ara fan a Espanya no pot conduir sinó a la ruïna total del país i pot provocar un conflicte universal. A més, Maritain s'oposa a considerar cap guerra com "santa" i molt més encara a batejar de "croada" un conflicte d'origen polític i social, en el curs del qual han estat comeses tantes aberracions, en una banda com en l'altra: "és un sacrilegi horrible d'assassinar sacerdots -per molt "feixistes" que fossin són ministres de Crist- per odi a la religió; i és un altre sacrilegi tan horrible d'assassinar els pobres -per molt "marxistes" que fossin són el poble de Crist- en nom de la religió". Diu també amb contundència: "Aquells que s'hi decideixen (a atiar una guerra civil) en nom del principi pagà de la guerra preventiva, i sense haver esgotat tots els altres mitjans de resistència a la injustícia, es priven de l'única excusa que es pot invocar davant la guerra, la de la legítima defensa; i porten per part seva, al menys inicialment i indirectament, el pes dels mals i dels excessos de tot tipus engendrats per la guerra, i que no havien pas volgut. Es tracta d'una monstruosa explosió de desesperança la que havia de veure la llum.

La guerra civil no és pas una solució, si no és per mitjà dels mals suprems. Sense cap dubte aquells que no aspiren a res més que a doblegar pel ferro i pel foc l'ésser humà a l'èxit dels seus designis, si són castigats per ells, hauran sigut tractats com mereixen" MARITAIN, Jacques: *Oeuvres complètes*, vol. VI, Éd. Universitaires Fribourg 1984, p. 1229. (La traducció és meua)

En la versió del prefaci al llibre de Mendizábal, al text de la N.R.F. afegeix un *post-scriptum*, datat de l'agost del 1937, en el qual manté la seva posició a desgrat de la carta col·lectiva del Card. Gomà i els bisbes espanyols (amb l'excepció que fa remarcar del Cardenal Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, i del bisbe Múgica de Vitòria), en la que només es parla dels excessos revolucionaris i del perill que un triomf dels "roigs" representaria per a Espanya: no prendre partit per Franco no vol pas dir prendre'l per Negrín i, en conclusió, no creu que sigui allunyar-se del sentiment de l'Església afirmar que la guerra civil és, en sí, un mitjà dolent i que cal fer tots els possibles per a evitar-la i, un cop que ha esclatat, per a posar-hi fi el més aviat possible, en condicions justes i humanes. Aquest mateix text és reproduït a les *Oeuvres complètes*

De mi puc dir-vos, que darrerament he descobert que els espies franquistes em feien l'objecte d'una atenció especial i em vigilen estretament. Pobres, com perden el temps! Mentrestant, la meva xicota, pobra noia, no pot sortir de l'Espanya marroquina...

Amb l'afecte de sempre, em confio a les vostres pregàries.

Ramon Sugranyes.

Lletra núm. 31

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Amic caríssim:

Potser fa massa temps que no ens hem dit res i tinc certa impaciència per saber com van les vostres coses: si continueu a La Châtaigneraie, si torneu a ésser al Florimont, si l'empresa de què em parlàveu va pròsperament, com jo desitjo, etc¹²⁶.

¿No us sembla que el desori d'Espanya tomba cap a la fi? Tot fa pensar que finalment Anglaterra reïx a reunir les potències occidentals entorn d'una taula, prescindint de la busca-bronquina

de Jacques i Raïssa MARITAIN, vol. VI, Fribourg, pp. 1215-1235. Sobre Maritain i la seva posició a la guerra civil vegeu: DOERING, B.: "Jacques Maritain and the Spanish Civil War" a *Review of Politics*, 44 (1982); RAGUER, H.: "Maritain i la guerra d'Espanya". *Qüestions de vida cristiana*, núm. 67 (1973), pp. 111-125 i també les referències bibliogràfiques de les notes: 34, 53, 91 i 134.

¹²⁶ Visiblement quan escriu aquesta carta, el Dr. Cardó no havia rebut encara l'anterior d'en Sugranyes, del 25 de setembre. L'empresa a què fa referència és descrita a la nota 122.

de la Rússia, per arranjar totes les qüestions pendents: Abissínia, seguretat de la Mediterrània, represa del control a les fronteres i als ports espanyols, retirada de voluntaris i pau per estrangulament de la guerra fet des de fora. És admirable la manera fina i habilíssima com ha aconseguit de substituir el Comitè de Londres (que era ben mort) per Nyon¹²⁷ i conseqüències. A més, esperem que els fastigosos corifeus de la creu ganxuda faran aquests dies un bon servei donant consells de moderació als no gaire menys fastigosos epígons del feix: no pas pel nostre interès, sinó pel que tenen ells a atansar-se a Anglaterra i excloure l'URSS del rotllo.

La situació de Catalunya sembla també molt millorada. La FAI està esclafada definitivament i les negociacions de pau separada tenen ja un caràcter semi-oficial: el mateix Franco ho ha confessat palesament i els diaris marroquins ja en parlen sense embuts¹²⁸. Com que s'ha treballat molt i bé prop del govern d'Itàlia i d'Anglaterra, hi ha certa esperança que no serem

¹²⁷ El Comitè de no-intervenció, ja força desacreditat, es va reunir per darrera vegada el 27 d'agost. Els incidents navals però, es multiplicaven a tot el Mediterrani -per obra de "submarins desconeguts"- i la Gran Bretanya i França decidiren convocar tots els països riberencs del Mediterrani i Alemanya -excloent-ne Espanya- a una conferència sobre la seguretat naval, que es reuní el 10 de setembre a Nyon, prop de Ginebra. Alemanya i Itàlia refusaren de participar-hi i en quatre dies la Conferència decidí d'establir un control dels vaixells, submarins i avions en tot el Mediterrani, a càrrec de les flotes de tots els països riberencs. Al cap de tres setmanes, Itàlia fou admesa als acords de Nyon i més tard Anglaterra va intentar reanimar el Comitè de no-intervenció, però res d'això no impedí els submarins i els avions italians i alemanys de continuar piratejant. Una vegada més, el Dr. Cardó es feia il·lusions...

¹²⁸ Vol dir els diaris de l'Espanya franquista. Els anomena així en altres cartes, de la mateixa manera que parla dels nacionals anomenant-los "musulmans".

aixafats sota la bota de muntar dels sorges ibèrics. Déu ho faci. És clar que tot això són il·lusions a base d'una petita realitat, que poden restar completament desmentides, però necessitem fer-nos-les per anar passant la trista vida de l'exili¹²⁹.

Jo, però, us he de confessar, car amic, àdhuc a risc d'escandalitzar-vos, que veig venir amb terror el moment de restituir-nos a la Pàtria enrunada. Remuntar una Església enmig d'un poble dilacerat per odis i desigs violentíssims de venjança, amb una brivallada a la qual durant un any i mig, almenys, s'haurà ensenyat teòricament i pràctica l'evangeli de l'odi i de l'ateisme, sense temples i amb pocs sacerdots, no és perspectiva que pugui abellir gaire. Ens haurem de multiplicar per deu enmig de resistències humanament invencibles. Confiem en Déu que ens donarà forces i ens aplanarà camins insospitats.

Afegiu-hi, a més, que jo ací em trobo perfectament bé, voltat de simpaties i treballant a gust en coses que abans no podria fer, i després podré encara menys, i us explicareu que a estones l'egoisme em faci desitjar, no la prolongació de la guerra però si l'allargament de la meva permanència en aquest exili millor que aquella Pàtria.

Caldrà que tots els catòlics conscients i fervorosos com vós se sentin un xic sacerdots. Sé ja que molts joves fejocistes¹³⁰

¹²⁹ Vet ací una bona descripció de l'estat d'ànim amb què distorsionaven, mig conscientment, la realitat des de l'exili: escorcollar entre les notícies qualsevol espurna positiva, per petita que fos, i magnificar-la a fi i efecte de donar-se ànims. Calia mantenir l'esperança ferma! És aquest estat d'esperit el que explica, en bona mesura, el to de les reflexions, sobre tot en els afers internacionals.

¹³⁰ Nom col·loquial dels membres de la FJCC, Federació de Joves Cristians de Catalunya. Sobre la influència social d'aquesta

s'esmercen a estudiar el llatí per després ingressar als Seminaris i omplir les nostres glorioses baixes. És un dels senyals més fermes que Déu no ens abandona.

Ara, que el cor sagna i sagnarà sempre de l'ocasió esplèndida i única que, per culpa d'un sol home¹³¹, Catalunya ha perdut. Una Catalunya excepció gloriosa dins Espanya i admiració del món per la conciliació entre la democràcia antifeixista i l'ordre absolut, seria avui el pern obligat perquè Anglaterra i França hi bastissin damunt l'edifici de la pau de la nova Espanya. Però avui, confosa la Pàtria amb la FAI, quina confiança voleu que mereixem? Evidentment, ací hi ha un càstig de Déu, i això ens obliga encara més a purificar-nos i tornar en benedicció aquesta maledicció històrica.

associació de fidels i les relacions amb el Dr. Cardó, vegeu CODINACHS, P.: *La Federació de Joves Cristians de Catalunya (1931-1936)*. Barcelona: Claret, 1990.

¹³¹ Fa referència al President Companys. Com ja hem dit abans (nota 115), la personalització de les responsabilitats del desastre en "un sol home" és una obsessió del Dr. Cardó. Sobre la responsabilitat de Companys i la seva connivència amb els anarquistes vegeu l'article de RAGUER, H.: "La Iglesia y la guerra civil: Cataluña" dins l'obra col·lectiva *La Iglesia católica y la guerra civil española*. Madrid: Fundación Friedrich Ebert/ Instituto Fe y Secularidad, 1990, pp. 289-311. La posició del P. Hilari Raguer és la següent: "Cabe pues discutir la responsabilidad de la Generalitat, pero es en todo caso una culpa por omisión, en el sentido de que tal vez se pudo hacer algo más de lo que se hizo, sobre todo en los primeros momentos, para parar los pies a los que se desmandaban, pero que quede claro que la Generalitat y las fuerzas a sus órdenes no asesinaron a nadie, sino que salvaron a mucha gente. No tenían planes de revolución, ni listas negras, ni instrucciones de premeditada violencia como las de Mola. En las cárceles de la Generalitat no se produjeron *sacas*". p. 308. Sobre la figura del President màrtir vegeu les obres de BENET, J.: *Exili i mort del President Companys*. Barcelona: Empúries, 1990 i *La mort del President Companys*. Barcelona: Ed. 62, 1998.

¿Em voleu fer el favor de tirar al correu l'adjunta postal?
- Esperant noves vostres i amb renovellat afecte d'amistat i
comunió en el Senyor.

Carles Cardó

Torino 27 set. 1937

Lletra núm. 32

Amic Sugranyes:

La vostra lletra es va encreuar amb una de meva que potser no heu rebut, però que podeu trobar. Vaig adreçar-la amb doble direcció: a La Châtaigneraie o al Florimont. Si no us l'han feta arribar, reclameu-la a aquests dos llocs, o a la Central de la Posta de Ginebra. A més del que us hi dic, m'interessa que la rebeu perquè hi incloïa una postal a tirar per la meva mare.

La meva visió del moment internacional d'ara referent al nostre plet, la trobareu allí. La d'en Bosch Gimpera és bastant ingènua, però podria esdevenir una realitat en un dels dos casos següents: si ara immediatament es constituïa a Barcelona un govern nacionalista independentista, o tot al menys federalista, que adrecés al món un manifest exposant el veritable sentit de Catalunya, ni feixista ni comunista, i: 1er cas) les potències occidentals arribessin a un acord per apagar la guerra d'Espanya;

o 2on cas) no es possessin d'acord i França, respallada econòmicament per Anglaterra i EE.UU., ajudés fortament aquell govern. Tant en l'un cas com en l'altre no es podria prescindir del fet català, que fóra inclús un pern oportuníssim per a basar-hi la solució. Però cal absolutament i urgentment la constitució d'aquell Govern i la destitució, camuflada o no, del President traïdor. Com que en Mascarenyes diu que hi ha polítics que hi treballen i, d'altra banda, Catalunya ho desitja, no és cap utopia de pensar-ho. I si el govern de València quedés vinculat a Rússia i el de Burgos al feixisme i la creu gamada, el nostre s'escauria ésser l'ideal de França i Anglaterra i no fóra difícil que l'adoptessin com a base de la solució. ¿Voleu insuflar aquesta idea als elements de Paris? El govern hauria d'estar format per gent de l'Esquerra anti-companyista, d'Acció Catalana i d'Unió Democràtica. Algun element dissident del franquisme de la Lliga hi aniria molt bé, p. ex. Puig i Cadafalch¹³², que recordaria l'antiga gloriosa Mancomunitat.

De l'intent de restablir pacíficament el culte privat a Catalunya -que, en formar-se el govern projectat, hauria d'anar-se ràpidament a elevar-ho a públic- sé que s'ha ofert a en Trias Peitx¹³³ el càrrec de Comissari del Culte de la Generalitat, i que ell vacil·la entre acceptar o no.

¹³² Sobre Puig i Cadafalch vegeu la nota 47.

¹³³ Aquesta informació correspon a les gestions que portava de cap Bosch Gimpera en el viatge que feu per Europa (nota 121), en el curs del qual va passar per Ginebra. J.M. Trias Peitx, un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya, no va exercir aquest càrrec; poc després s'exilià a Paris, on va treballar amb el Comitè per la pau civil i religiosa.

El reconeixement del govern de Burgos per la Santa Seu és una de tantes falòrnies que fan córrer els marroquins. Tot el que hi ha és que la Santa Seu ha acceptat un encarregat d'affers eclesiàstics de l'Espanya blanca, ni més ni menys que Suïssa. Ells ho interpreten a tort com un reconeixement oficial. En contra d'això, us puc dir que l'Osservatore Romano -que veig cada dia- no ha publicat ni ha fet cap comentari de la *Lletra col·lectiva de l'Episcopat espanyol* definint la brega immunda com una guerra santa¹³⁴.

¹³⁴ Es tracta de la ja citada *Carta colectiva del episcopado español*, publicada l'1 de juliol de 1937, escrita pel Cardenal Gomà i signada per tots els bisbes espanyols, excepte el Cardenal Vidal i el bisbe Múgica de Vitoria. En aquesta Lletra hi podem llegir fragments com aquests: "Y si hoy, colectivamente, formulamos nuestro veredicto en la cuestión complejísima de la guerra de España, es, primero, porque, aun cuando la guerra fuese de carácter político o social, ha sido tan grave su repercusión de orden religioso, y ha aparecido tan claro, desde sus comienzos, que una de las partes beligerantes iba a la eliminación de la religión católica en España, que nosotros, Obispos católicos, no podíamos inhibirnos sin dejar abandonados los intereses de nuestro Señor Jesucristo y sin incurrir el tremendo apelativo de "canes muti", con que el Profeta censura a quienes, debiendo hablar, callan ante la injusticia" p.565 "Pero, sobre todo, la revolución fue "anticristiana". No creemos que en la historia del cristianismo y en el espacio de unas semanas se haya dado explosión semejante, en todas las formas de pensamiento, de voluntad y de pasión, del odio contra Jesucristo y su religión sagrada. Tal ha sido el sacrílego estrago que ha sufrido la Iglesia en España, que el delegado de los rojos enviado al Congreso de los "sin-Dios", en Moscú, pudo decir: "España ha superado con mucho la obra de los Soviets, por cuanto la Iglesia en España ha sido completamente aniquilada"". p 578. *Carta colectiva del episcopado español*, dins l'antologia de Gomà *Por Dios y por España*, opus cit. pp. 560-590.

Posteriorment, Cardó explicà el significat d'aquesta Lletra col·lectiva i mostrà les diferències oposades de concepció sobre la guerra i la pau entre els Cardenals Gomà i Vidal al final del capítol VIII de *El gran refús*, Opus cit. p. 67-69. Cardó, en sintonia amb Maritain, ve a dir pràcticament el contrari de l'episcopat espanyol: la guerra civil no és una defensa de la religió, sinó que és el resultat d'un fatal malentès que solidaritza la defensa dels interessos de classe amb la religió catòlica. La part més dura de la seva reflexió és la imputació a

Perquè vegeu on arriba l'impudor mentider dels marroquins, us basta saber que ací i allà han ocultat -jo no el sabia- l'incident de l'expulsió de Suïssa de llurs representants i en canvi bombardegen una invitació a donar del president de la S. de N.¹³⁵ com una acceptació de l'Espanya bereber a la S.¹³⁶ i el desnonament de l'Espanya ursòfila.

Del discurs del buho màxim a Berlín¹³⁷ sembla deduir-se que s'imposa el temperament de pau i transacció. Entre el to d'aquest parlament i el del de Palermo¹³⁸ hi ha un contrast evident. Si resta als Estats centrals un rudimentari sentit de conservació, han d'ajupir-se a les condicions que els proposen els democràtics, perquè la guerra general -altrament inevitable- seria l'esfondrada de les dictadures¹³⁹. Em sembla que això no és

"alguns jerarques" de ser corresponsables de les persecucions religioses. Sobre l'impacte d'aquesta Carta col·lectiva i les seves repercussions internacionals vegeu l'estudi propagandístic redactat per C. BAYLE: *El mundo católico y la carta colectiva del episcopado español*. Burgos: Rayfe, 1938, en el qual apareixen reflectides les reaccions al document i en annex les respostes d'adhesió rebudes de diversos bisbes del món. Bayle diu: "La oposición, pues, más dolorosa nos ha venido de hermanos: del grupo acaudillado por Maritain y Mauriac, de la redacción de Sept y sus revistas hermanas" p. 88-89. Vegeu també l'estudi de CASTON, P.: *Lenguaje e ideología del nacional-catolicismo. Análisis sociolingüístico de la carta colectiva de los obispos españoles a los de todo el mundo con motivo de la guerra de España (1 de julio de 1937)*. Granada: Facultad de Teología de Granada, 1985.

¹³⁵ Societat de Nacions.

¹³⁶ La mateixa.

¹³⁷ Es tracta d'un discurs de Mussolini pronunciat a Berlín.

¹³⁸ Referència al parlament Italià. No fa esment a un discurs concret sinó a la manera de parlar que s'utilitza usualment a la Itàlia feixista.

¹³⁹ Una vegada més cal remarcar d'una banda la lúcida visió del Dr. Cardó que li fa preveure que la guerra general comportarà l'esfondrament de les Dictadures, i de l'altra el seu desig ardent d'una solució de pau i de transacció al conflicte espanyol, que li fa prendre les il·lusions per realitats.

gens dubtós. Tinc entès que els creuganxosos ja fa estona que ho veuen així i insisteixen a donar consells de moderació als buhos¹⁴⁰. D'altra banda, també és cert que aquests tenen més sentit comú que aquells. A dalt són més orgullosos que prudents; a baix són més prudents que orgullosos. I això que en són molt! En fi, crec que la porta de la conciliació final no és tancada, sinó molt més oberta que en altres ocasions en que estàvem més esperançats que ara. Només falta que els esdeveniments transcendentals que no poden trigar a produir-se trobin Catalunya ben situada. Per això, cal fer tots els esforços possibles o impossibles.

Us agrairé molt que em trameteu l'article de Maritain a la N.R.F. Jo no l'he vist¹⁴¹.

Molts records als Patxot i als Carreras¹⁴², que suposo que veieu sovint.

Digueu-me com pinta l'assumpte editorial en què treballeu ara¹⁴³.

Sempre fervent en la devoció singularíssima.

Carles Cardó

Torino 30 setembre 1937

¹⁴⁰ Anomena amb sorna "buhos" als feixistes italians i "creuganxosos" als nazis.

¹⁴¹ Sobre l'article de Maritain, vegeu la nota 125.

¹⁴² Ja esmentat a la nota 117.

¹⁴³ Descrit a la nota 122.

Gèneve 8 octubre 1937

Caríssim Mossèn Cardó:

He rebut degudament les vostres dues darreres lletres, la que es creuà amb la meva i la vostra resposta a aquesta. Les he rebudes, estimat Mn. Cardó, justament durant els dies de sofriment i d'incertesa més intensos que he passat a la meva vida. La meva promesa finalment és ací vinguda de S. Sebastián. Durant mesos he esperat adoleradament aquest dia. Quan a la fi ha arribat, n'he tingut un xoc moral dolorossíssim. Us explico el que em passa com a bon amic que em sou i sacerdot i us en demano, una vegada més, un consell.

Ja us podeu imaginar on rau el conflicte: la meva estimada m'arriba plena de la passió bèl·lica més desbordant, sincerament entusiasmada amb el franquisme, del tot presa pel contagi de l'ambient i del pathos heroic de la guerra. Ella amb el seu esperit generós de noia en veu sobre tot la part poètica, heroica, de la guerra: la lluita, la sang, el sacrifici personal. A Barcelona, hagué de sofrir moltíssim de la barbàrie vermella. Ara, en l'Espanya reaccionària, ha trobat -al seu dir- l'heroisme, la pau, la santedat... Motius? Molts: Els sofriments passats a Barcelona, quan tots els seus eren perseguits de mort; a San Sebastian ha trobat infinits xicots catalans, presos també de la psicosi bèl·lica, realment admirables de coratge i d'heroisme.

El pitjor del cas és que ella no accepta cegament tot el que allà es fa. Ella veu perfectament els defectes, les molèsties,

les ximpleries i les crueltats. Però, adonant-se'n, les accepta com a mals necessaris, com a petits defectes humans d'un moviment admirable i ho sublima tot en el seu entusiasme, perquè per a ella el fons és bo. Cal, sense dubtar-ne un moment, renunciar a la llibertat de pensament, àdhuc al lliure ús de la llengua catalana... i renunciar-hi amb gust, perquè quelcom de més alt ho imposa (que és això més alt? em demano jo amb angoixa: jo no veig en aquest món res més alt que el meu propi esperit i la meva parla!).

Ja veieu quina és la meva tragèdia. Però això, tot i ésser el fons de la tragèdia (el conflicte entre el feixisme i l'individualisme cristià), no n'és pas la fi encara.

Hi ha quelcom de més positiu: l'implacabilitat del vencedor, més forta encara contra els considerats covards i vils desertors, que contra els enemics. I jo en sóc un d'aquests: cridat a quintes, oficial de l'exèrcit, professor a la Universitat... i sense presentar-m'hi. L'excitació d'ella és tanta que, estimant-me, també em troba desertor. No me'n fa culpable, em considera només orb, ofuscat, somniador, utopista; troba que ja és bonic el que jo penso, però que és irrealitzable en l'Espanya actual i que no tinc dret a pensar-ho tranquil·lament a Ginebra quan tants i tants milers fan el sacrifici de la seva mateixa vida per a obtenir el contrari. Penseu el mal que fa sentir tot això de la persona que s'estima més al món.

Què fer? Em demano ple d'angoixa. El que em preocupa és que qualsevol actitud que jo prengui es reflecteix damunt d'ella i

que és ella qui en sofreix més que jo. Per a mi tot sol, no hi hauria problema. N'hem passat prou abundantament vós i jo. Però, pel fet d'haver-me de casar amb ella, hi tinc concrets responsabilitats importats. Jo em demano si tinc dret a córrer el risc de l'exili perpetu -o per uns quants anys almenys- per a salvar l'integritat del meu esperit, mentre ella, sola, suporta tots els capgirells hispànics i els desenganys que se'n seguiran, voltada de terribles problemes familiars.

Però, en canvi, el profit que pugui treure d'una entrada tardana i poc gloriosa a l'exèrcit de Franco, ara i a l'endemà de la guerra, no és massa eventual per a sacrificar-li tota la meua personalitat, renunciant a tot el que he fet i he pensat fins ara i posant-me a fer la comèdia del convençut?

De vegades penso que restar on sóc i deixar-la a ella entornar-se'n sola a San Sebastian, acomiadar-me'n potser per molts i molts anys, és egoisme. Perquè, tanmateix, ací s'hi està molt millor que a les trinxeres. El que jo pugui fer per la pau no val el sacrifici que li imposito a ella. I encara no sé si realment és útil de seguir somniant en la nostra pau imaginària¹⁴⁴.

¹⁴⁴ És aquesta, sens dubte, la carta més emotiva de totes les de la correspondència i la que mostra més clarament el dilema vital al qual es van veure abocats els cristians no-franquistes. A l'aïllament de l'exili, al dolor de la separació de tot allò propi, a la impotència i als dubtes de si la posició presa era la correcta i la més justa, cal afegir-hi ara una ferida al bell mig del cor d'en Sugranyes: les acusacions de follia o, pitjor, de covardia, per part de la seva promesa. És el símbol més eloqüent del trencament interior que representava la seva esperança pacificadora. De fet, el prometatge d'en Ramon no va superar la prova de les diferències de criteri en relació a la guerra civil i es desfeu l'any 40, un cop finida la guerra (vegeu la lletra núm. 60 del 24 de març de 1940). La conseqüència de l'opció per

D'altra banda la cosa no és pas senzilla perquè, si em decidís anar-me'n-hi, em caldria començar per pidolar favors i influències polítiques per tal de poder obtenir només un lloc de perill sense ésser ja des d'ara reclòs en un castell i condemnat, -perquè l'arrepentiment tardà de què faria figura no és mai ben considerat.

Sentint-la a ella, el que em fa esgarrifar més és veure com nosaltres, els exiliats que conservem la serenitat, hem perdut tot contacte amb el país i ens il·lusionem respecte al seu veritable estat d'esperit. "Ningú no acceptaria una pau mitjancera!" -em deia ella admirada que que jo gosés parlar-ne. Estem massa sols nosaltres per a poder pensar en algun sentit. I jo sóc massa jove per a tenir el dret de pensar com vull!

Ja ho veieu, caríssim, en quina terrible incertesa em trobo. Fa temps, cap al mes de març d'enguany, us escrivia ja una mica els meus dubtes, preveient el que m'ha passat ara. Ajudeu-me amb el vostre consell i amb la pregària. Em calen absolutament l'un i l'altra. En els moments de crisi m'ha esdevingut àdhuc de pensar que potser els bisbes hispànics tenen raó -donades les circumstàncies (avui he llegit que els arquebisbes de París i de Westminster han felicitat el Card. Gomà...)- i que som nosaltres els qui estem lluny del bon camí.

Ben vostre, de tot cor.

Ramon Sugranyes.

* * * * *

desenvolupar una acció decidida en favor de la pau van ser la incomprensió i el rebuig de la major part dels seus.

Torino 22 octubre 1937

c. 21 - XI - 37¹⁴⁵

Estimat amic Sugranyes:

Realment, la vostra lletra em va venir a atrapar a París, remesa des d'ací. No la vaig contestar tot d'una perquè vaig deixar molta feina endarrerida, i perquè donava per certa la vostra pròxima reacció, que m'estalviaria molta feina¹⁴⁶. La vostra solució és la justa i donem gràcies a Déu que ella sigui tan comprensiva que respecti la vostra opinió divergent. Vós també -n'estic segur- us heu fet càrreg de la intoxicació d'ambient que ha sofert i tornarà a sofrir ella vivint a l'altra Espanya. Si salveu l'afecte recíproc i incondicional, haureu salvat tot el que és salvable en semblants circumstàncies.

Ara menys que mai no us heu de deixar enterbolir el seny per la temptació d'anar a lluitar per una il·lusòria Espanya imperialista. Ni que triomfessin, aquest somni no seria realitzable, perquè els gèrmens de discòrdia entre ells, les qüestions que l'enverinarien mortalment i llur incapacitat secular d'administrar les victòries el tirarien ben aviat riu avall. Amb l'agravant que, havent-se l'Església compromès a favor

¹⁴⁵ A partir d'ací no posseïm més que les cartes del Dr. Cardó. Es veu que en Sugranyes, més atrafegat del que era abans, ha deixat de copiar (a mà!) de les seves cartes. La indicació "c" i una data, afegida de mà d'en Sugranyes a les cartes de Cardó, indica la data de la seva resposta. El ritme de la correspondència esdevé menys freqüent.

¹⁴⁶ La "reacció" o "solució" de Sugranyes a la qual fa referència Cardó és, evidentment, la de mantenir la seva opció neutral, malgrat la incomprensió de la seva promesa.

dels tirans, el poble se n'acabaria de sentir separat, potser definitivament, i la revolució de demà, finançats a l'estranger per l'interès d'esbotzar el tinglado italo-alemany seria molt més funesta que l'actual. Si la pau i l'ordre veritable i la justícia havien de regnar a Espanya a conseqüència de la victòria dels sorges, potser valdria la pena de deliberar sobre si caldria sacrificar-hi les aspiracions nacionals de Catalunya. Ara no hi ha lloc ni a deliberació: el sacrifici seria inútil, si no contraproduent.

Altrament, la metodologia internacional esdevé cada dia més temptadora per a ells i més serena per a nosaltres. A París, entre les poques coses que vaig recollir, hi havia aquestes: una perfecta unanimitat de dretes i esquerres per impedir una enfeixada del Mediterrani, i una disposició a impedir-la per tots els mitjans, frenada, però, per Anglaterra que vol -i fa santament- esgotar tots els mitjans pacífics. El que em dieu de Mr. Eden és molt important, i no em sorprèn. Crec entrellucar que Anglaterra, quan haurà exhaurit les bones maneres, donarà el cop de puny a la taula: li va la vida. Si estava rearmada, potser ja el donaria ara, per bé que no cal cap guerra europea, ni mundial: basta tenir present que entre ella, França i EE.UU. tenen tot el petroli del món. I amb aquests mitjans d'intimidació volen que es deixin tallar la jugular per un rebenta-pisos internacional?

Hi ha moments que sembla que el feix s'adona del perill i comença a cedir, però una onada d'orgull i de cobejança el torna a enravenar en l'actitud reptadora. Si la decisió final ve en un moment de calma i reflexió, la guerra s'acabarà per transacció

imposada i iniciada per la retirada d'involuntaris; si ve coincidint amb l'onada, s'anirà al conflicte exterior, potser no clarament bel·licós -tots tenen molta por- però sempre certament catastròfic per a feixos i creu ganxudes. Anar ara a lluitar pels qui certament han d'anar de corcoll, seria un cas de veritable demència. Així ho veig jo, qui puc certament equivocar-me, però no en tinc gaire por.

Vaig tenir un goig real de fer coneixença personal amb l'excel·lent Dr. Mendizábal, un dels pocs cristians complerts que resten en tot l'orbe catòlic. Al seu voltant hi ha els simpàtics amics de la U.D. de C¹⁴⁷. Junt amb l'admirable Mn. Tarragó¹⁴⁸ que ha acomplert gestes monumentables. Foren sis dies que s'escolaren rapidíssimament i que miraré de repetir, així que podré.

Per avui no tinc res més a dir-vos sinó que la meva salut continua perfecta, gràcies a Déu, que el clima atmosfèric d'ací (nuvolós i boirós) no és pas millor que el clima espiritual, que treballo febosament per conservar la serenitat d'esperit i la salut, etc.

Saludeu els amics Patxot-Carreras i maneu al vostre incondicional i invencible en Crist i la Moreneta

Carles Cardó

¹⁴⁷ Unió Democràtica de Catalunya.

¹⁴⁸ Josep Maria Tarragó i Ballús, sacerdot i periodista, corresponsal dels diaris *La Croix* i *L'Aube* a Espanya, fou empresonat a Burgos el 1937; alliberat, a Paris denuncià els camps de concentració franquistes i escrigué un llibre en favor dels bascs: *Le drame d'un peuple incompris*, Paris, 1937. Fundà l'agència Pharos d'informació i, durant la guerra mundial, es secularitzà.

Torino 4 desembre 1937

c. 10 - XII- 37

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Amic caríssim: La vostra darrera lletra reflexa exactament la situació actual de Catalunya: sotmesa a les horrors de la fam i de la grapa moscovita, abandonada i traïda vilment per tots els seus homes dirigents, de dreta i d'esquerra. La victòria de Franco imminent, amb exultació molt natural d'una població famolenca. Les potències de l'eix jugant immoralíssimament per tal d'impedir l'armistici i la mitjanceria que cerca Anglaterra, amb un interès bastant coincident amb el nostre. El poble català, lliurat a la desesperació, al desencís tardà d'un nacionalisme traïdor que l'ha venut a Rússia, mirant com pot llençar-se al carrer amb un gest foll que, havent-se-les amb els russos, li pot sortir immensament car.

¿Resta lloc per a cap il·lusió? Per a una de molt lleu. És cert que el govern roig ha fet proposar a França, per mitjà d'Anglaterra, un armistici, i que Anglaterra ha arribat a fer proposicions concretes de pau, amb restauració de la monarquia constitucional i Estatut de Catalunya. Franco fa el valent (potser diríem millor en la seva llengua el matón) i diu que no accepta ni l'una cosa ni l'altra. Però el cert és que el front falangista d'Aragó -el decisiu- fa un mes i mig que està preparat, i no es mou ni es mena, malgrat la imminència de l'hivern i que mentrestant dóna temps als altres per a preparar

la defensa. Això fa sospitar que s'està en un armistici de fet, tot negant-ho per no irritar els marroquins, mentre Anglaterra va teixint la teranyina internacional on empresonar totes les potències bel·licoses. Si vol la pau vera i duradora, ha d'imposar la nostra autonomia, altrament serà un motiu de guerra per dintre pocs anys. Si no la imposa, pot ésser que ho faci per aprofitar demà aquest plet, patrocinant-lo contra el bloc anomenat hipòcritament anticomunista.

Per això és tan trista la defecció de Cambó en aquests moments¹⁴⁹. Tota la feina d'ara és en el front diplomàtic. Sé que hi treballen els amics de París i Don L. S.¹⁵⁰ a Londres, però, llevat d'aquest, tots són personatges sense categoria, preparació, representació ni experiència. La Generalitat sé que no fa res. Es comprèn. Una Catalunya autònoma no malmenada per ells no els interessa.

Podeu creure'm, amic, que si alguna vegada he deplorat de tenir les cames entrebancades per una sotana, és ara. Ja enteneu en quin bon sentit ho dic. Sento com caldria volar a París i a Londres i on calgués, i com no m'és possible¹⁵¹. Els amics de París m'asseguren -candidesa?- que l'afer de la mitjanceria es dibuixa bé i m'inviten insistentment a anar-hi a viure. Hi tinc una solució econòmica suficient, independent i decorosa. A més, el clima espiritual del país enfeixat m'asfixia. No veig l'hora de sortir-ne, més que més tenint en compte que, si m'hi atrapa el

¹⁴⁹ Vegeu les notes: 19, 36, 42 i 74.

¹⁵⁰ Luigi Sturzo.

¹⁵¹ A Cardó li pesa, especialment ara, la seva condició d'eclesiàstic que l'imposa d'abstenir-se de prendre iniciatives de tipus polític o diplomàtic directament.

moment que els musulmans vencedors em declaren proscrit per indesitjable, per *cura renegado, comunista, rojo, separatista*, etc. la vida se m'hi farà impossible moralment i àdhuc materialment.

Veieu la temptació irresistible? Doncs bé, ja hi havia caigut, ja havia pres la resolució d'anar-me-n'hi, quan rebo, de llavis amicals, aquest avís: Si segueixes amagat a Torí, el Card. Gomà, arribada l'hora, et salvarà; si vas a París i et compromets col·laborant amb els mediacionistes, no podrà salvar-te. Així i tot, jo hi aniria, perquè preferiria mil vegades viure a París fent opuscles i llibres en defensa de la veritat i la justícia trepitjades... en nom de Déu que no pas a Catalunya trepitjada per les ferradures dels sorges. Però... jo tinc una mare. I aquesta mare espera amb candeletes la fi de la guerra per tornar-me a abraçar i reunir-se altra volta amb mi. Si arribant aquella hora li diuen que jo no puc tornar a Catalunya a causa de les meves actuacions, es mor sense cap dubte (té 81 anys) i jo porto perpètuament damunt la consciència el remordiment d'haver precipitat la mort de la meva mare amb una imprudència meva.

Veieu el conflicte? Encara no l'he resolt però és quasi segur que el resoldré restant a Torí. Faig una novena demanant a Déu llum per fer el que més convingui a la seva glòria i al bé de les ànimes, prescindint en absolut dels meus gustos i comoditats. Voleu donar-me el vostre parer?

És hora de treball fi i secret de diplomàcia, i el desesperant és que no el fa ningú que dugui una representació autoritzada damunt seu. Ara no podem fer res més, i després de la

provatura franquista, que preveig més tràgica que la primoriverista, jo encara podré fer menys, atuit pels anys i els desenganys i entrebancat pel meu caràcter eclesiàstic.

Per la mort del vostre avi¹⁵², la meva condolença més sincera i la seguretat dels meus sufragis.

És quasi segur que entre Nadal i Cap d'Any us faré una visita.

És ben vostre en Crist i la Pàtria crucificada.

Carles Cardó

¹⁵² L'avi d'en Sugranyes era el Sr. Xavier Franch i Castell, de família de propietaris rurals a Cardona i a Capellades, que tota la seva vida havia estat un dels prohoms dels Sometents de Catalunya. Passades les angoixes dels primers mesos de la guerra, va poder finir els seus dies en pau, a la casa pairal de Capellades.

Torino 20 gener 1938

c. de 13 febrer

Car amic Sugranyes:

Han passat prou coses d'ençà que ens vam veure perquè tornem a dialogar. En primer lloc, l'episodi de Terol¹⁵³, importantíssim, més que per la seva transcendència estratègica, que no puc judicar, per la revelació d'un exèrcit republicà fort; tan fort, que fins fa témer l'altre extrem, el d'una victòria vermella, que seria una catàstrofe, per més que creguin altre cosa els adorables ingenus de la U.D. de Ca¹⁵⁴. Sembla que darrerament, si no ens enganyen, el gen. Aranda¹⁵⁵ ha tingut un èxit al N. de Terol. Aniria molt bé, a condició que després els governamentals en tinguessin un altre, i així se l'anessin partint, a fi que

¹⁵³ Nota històrica: la famosa "batalla de Terol", iniciada el 15 de setembre de 1937 amb una operació ofensiva dels republicans, que els permeté de prendre la ciutat, durà fins al 20 de febrer del 1938 amb vicissituds diverses i s'acabà amb la desfeta de l'exèrcit republicà i del cap comunista Valentín González, dit *El Campesino*. Des del més de gener fins al mes d'abril es produeixen intensos combats a l'Aragó, fins que les tropes franquistes arriben al Mediterrani per la banda de Vinaroç, el 15 d'abril, tallant en dues la zona republicana, d'un costat Catalunya i de l'altre València.

¹⁵⁴ La Unió Democràtica de Catalunya (no pas el partit Unió Democràtica de Catalunya) va ser un intent d'organitzar unitàriament l'acció dels grups catalans a l'exili.

¹⁵⁵ El General Aranda havia dirigit la defensa de la ciutat de Terol que els republicans ocuparen el 7 de gener de 1938. La batalla continuà i pocs dies després Aranda va reprendre l'ofensiva al nord de Terol. És a aquesta represa que fa al·lusió el Dr. Cardó. Finalment, els republicans van haver d'abandonar Terol a finals de febrer. La gran operació entorn de Terol estava destinada a desviar les forces franquistes de l'atac que preparaven contra Madrid.

quan es torni a parlar de mitjanceria tinguin tots les orelles més cotes.

Una cosa consoladora que es dibuixa és que l'esperit cristià autèntic, el dels catòlics francesos del vell Sept¹⁵⁶, ço és Democràcia i justícia social cristiana, va incorporant-se el problema català i el basc. Sembla -malgrat aparences fugisseres que poden enganyar- que Roma veu amb simpatia aquest moviment, que ja podem anomenar franco-belga-català-basc, contra el soroll de ferralla catòlico-musulmana de Germània-Itàlia, Espanya-Portugal-Japó (!).

I com que aquest moviment catòlico-cristià és el que ha de triomfar del comunisme i del feixisme -les dues heretgies d'avui, que no en fan sinó una-, per poc que en sapiguem, llavors sonarà l'hora de Catalunya. Per això podem menysprear la incomprensió i la traïdoria de l'esquerra i de la dreta, desencarrilades del procés social modern. Tots naveguen sense brúixola, a la deriva. Les nostres esquerres, p. ex., no volen saber res d'Anglaterra i només s'adrecen a París (natural enemic de Catalunya des de 1659), tot perquè a Anglaterra governa un partit conservador i a França un *Front populaire*. Les dretes esperen salvar llurs

¹⁵⁶ *Sept. L'hebdomadaire du temps présent* era el setmanari que publicaven els Pares Dominics del convent parisenc de La Tour-Maubourg, inspirat en els principis de democràcia i justícia social, com diu el Dr. Cardó. Des del començament de la guerra civil espanyola, *Sept* adoptà una actitud neutralista i favorable a la pau. Aquest fou probablement un dels motius que impulsaren el Mestre General dels Dominics, Pare Gillet, francès, a prohibir-ne la publicació. Els Pares de La Tour-Maubourg llançaren un nou setmanari que tingué per títol *Temps présent*, recordant el subtítol de l'anterior.

interessos personals en un règim de força i d'estatisme antipersonalista, i s'enganyen lamentablement.

Potser val més així. Potser val més que els morts abans de llur defunció física s'equivoquin, perquè en arribar-los l'hora fatal no arrossequin Catalunya. Potser val més que el signe de Catalunya i de Bascònia flamegi en la bandera de la causa predestinada al triomf, la del Crist autèntic. Fa molt bonic de veure sota aquest signe homes com Don Sturzo (de qui he rebut una amable postal), Maritain, Mauriac, Mendizábal, Canonge Cardjin¹⁵⁷, etc.

Saludeu tots els nostres amics de Ginebra, i no cal dir els Patxot-Carreras, si us escaieu a veure'ls.

I maneu al vostre affm. Amic i servidor en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 37

Amic Sugranyes:

Rebo de Mlle. Bickel¹⁵⁸ una amable lletra acompanyant el n^o de *Nova et Vetera* on hi ha el vostre Maragall francès¹⁵⁹. Molt ben fet, estudi i versions. Si us ho acceptaven, podríeu fer el

¹⁵⁷ El Canonge belga Joseph Cardjin, futur cardenal nomenat per Pau VI, era el fundador i l'inspirador de la JOC (Jeunesse Ouvrière Chrétienne), que fou i és encara el model de diverses organitzacions de joves cristians, concretament a Catalunya de la Federació de Joves Cristians que fundà Mossèn Bonet.

¹⁵⁸ Liselotte Bickel feia feina de secretària al Centre d'informació jurídica internacional, on treballava en Sugranyes (vegeu nota 122). Tres anys més tard, Mlle. Bickel esdevingué la promesa de Ramon Sugranyes i finalment es casaren el juliol del 1944.

¹⁵⁹ Vegeu la nota 72.

mateix amb Verdaguer, Joan Alcover, Carner, Costa i Lobera, etc. Caldria donar la sensació que posseïm una gran literatura.

Em diu que teniu por que les vostres darreres lletres no s'hagin perdut, perquè no n'heu rebut contesta. Les vostres no s'han perdut: han arribat junt amb els periòdics i retalls que les acompanyaven. Les que s'han perdut són les meves. No em sorprèn, ni m'alarmo, perquè ja fa estona que escric les lletres tenint en compte els perills que poden passar.

També em diu que passeu una tongada difícil. ¿És que la vostra empresa¹⁶⁰ no us va bé? ¿És que passeu trifulques de família? Prepararé molt per vós. De moment, escric a En Patxot, que es pren molt d'interès per vós. Per si us pot donar conhort en la vostra pena, us diré que un dia em va dir que estava sempre amatent a la vostra situació i que no us deixarà patir. Com que suposo que vós no heu gosat a escriure-li, ho he fet jo, i no dubteu gens de l'eficàcia¹⁶¹.

Ja veieu que allò és l'ensorrada definitiva. No m'estranya del tot: d'una banda la superioritat mecànica, i d'altra la moral, han de donar per força aquest resultat. Hem de tenir en compte que de la banda dels vençuts lluiten només mercenaris i gent forçada que no senten cap entusiasme, si no senten el de perdre. Tampoc no em preocupa massa: un resultat invers hauria estat -malgrat els optimistes albats dels nostres amics de La

¹⁶⁰ L'empresa a la qual fa referència el text és el Centre d'informació jurídica internacional. Vegeu la nota 122.

¹⁶¹ Efectivament, el Sr. Patxot oferí a en Sugranyes una beca que li permeté de sostenir-se econòmicament i de prosseguir els seus estudis, a París primer i a Fribourg després, quan el Centre d'informació jurídica internacional va cessar les seves activitats, a l'abril de 1939.

Paix Civile¹⁶²- un salt en les tenebres sense cap punt lluminós. En canvi, això d'ara salvarà certs interessos materials i moralment ni socialment no construirà res de durador, i això per dos motius: per la poca traça constructiva dels elements que entraran i perquè avui al món tot és transitori, en espera del gran temperi inevitable que ho ha de trasbalsar tot. No crec que ningú es refii gens de la bona fe dels qui avui s'afanyen a fer tractes i pactes. El paper on seran escrits tindrà més consistència que la lleialtat de la mà que els escriurà.

El que cal, al meu parer, avui és preparar la posició de la Cendrosa¹⁶³ per aquell demà més o menys pròxim. La nostra posició és certament millor que dos anys enrera, i molt millor seria encara sense la ceguesa incomprensible de Francesc Besalú¹⁶⁴.

Jo no sé encara si tornaré allà: em sembla que no, que em diran que, si vull, vagi a Huelva o a Tuy, que al meu lloc hi posaran un inconsútil. En aquest cas, aniré o a París, o a Ginebra. Encara no he fet la tria. De moment, passat Pasqua, potser aniré a prendre unes aigües per al fetge en un Balneari italià. Després, parlarà la Providència.

Preguem molt perquè Déu vulgui fer el miracle d'estalviar els horrors de la devastació a Catalunya. M'estremeixo de pensar el que pot passar a la capital. I tan fàcil que fora a les potències d'evitar-ho! Però al món d'avui no val, no tan sols la

¹⁶² Fa referència al Comitè per la pau civil i religiosa a Espanya.

¹⁶³ Al·lusió a Catalunya.

¹⁶⁴ Al Dr. Cardó li agrada designar amb pseudònims les persones que esmenta, en part per mor de la censura i en bona part com un joc. Ací, Francesc Besalú és Francesc Cambó, utilitzant la seva vila natal, Besalú, com referència.

pietat, però ni la intel·ligència ni l'astúcia. Tot s'ho enduu el cop de puny i la pinxeria.

Pregueu pel vostre invariable en Crist.

Carles Cardó¹⁶⁵

¹⁶⁵ Aquesta carta, sense data, és la darrera que el Dr. Cardó escriu des de Torí. Com que diu "passat Pasqua potser aniré a prendre les aigües", cal suposar que és de les darreries de febrer o primers de març de 1938. A mitjans d'abril, en lloc d'un "balneari italià", va anar a residir definitivament a Lausanne, on vivia el Sr. Patxot i on es veien relativament sovint amb en Sugranyes. Això explica que no tornin a correspondre fins al dia 16 de juliol.

Bloc III:

El final de la guerra civil
i l'exili republicà

Cartes de C. Cardó des de Lausanne:
juliol del 1938 - agost del 1939

Introducció

A l'estiu de 1938 el Dr. Cardó s'havia establert a Lausanne -gràcies a l'ajuda del Sr. Patxot.- mentre en Sugranyes continuava a Ginebra. La poca distància que hi ha entre Lausanne i Ginebra explica que les cartes esdevinguin més espaciades, fins al moment -juny 1939- en què en Sugranyes es traslladà de Suïssa a París.

Aquell estiu la guerra civil prengué el tombant decisiu. Del juliol fins a l'octubre, els republicans llençaren totes les seves forces a la batalla de l'Ebre. Com a la tardor de l'any abans a Terol, els èxits que obtingueren al començament van acabar amb una heroica desfeta, que precipità el final de la guerra a Catalunya.

Una iniciativa de pau per part de Negrín caigué en un mal moment: Chamberlain, amb la seva dèria de trobar un acord amb les potències de l'Eix, arrossegà França i els països democràtics europeus a la trista conferència de Munic -setembre de 1938.- que signà la mort de Txecoslovàquia. Aquest acord contra natura decidí la Unió Soviètica a aproximar-se als Occidentals, per tal de prevenir un atac contra ella i amb aquest fi retirà pràcticament la seva ajuda al bàndol republicà espanyol. El 15 de novembre les brigades internacionals començaren a abandonar Catalunya, en una cerimònia d'adéu a Barcelona.

Ja res no impedia l'ofensiva final dels franquistes contra Catalunya, endegada el dia 23 de desembre -el mateix dia en què el Papa demanava insistentment una treva de Nadal. El dia 26 de gener del 1939 els nacionals entraren a Barcelona i aviat arribaren a la frontera francesa. Per als catalans, la guerra s'havia acabat, amb l'exili de tots els responsables, seguits de gairebé mig milió de persones, soldats i civils, dones i infants, mal acollits per les autoritats franceses.

Ara, la perspectiva que s'oferia als nostres corresponsals era la d'una llarga post-guerra i la convivència amb el món català de l'exili, en el qual intentaran mantenir el caliu de pau i de justícia social cristiana.

Amic Sugranyes:

Si podeu distreure un moment de les vostres tasques, hauríeu d'arribar-vos al Consolat espanyol per veure d'arrencar el meu Certificat de nacionalitat, i si fos possible, el passaport.

Dic això perquè el 1er d'agost se m'acaba el permís de residència a Suïssa (a al Vaud) i sense un d'aquests dos documents, no me'l prorrogaran.

Us ho dic també perquè En Carles Riba¹⁶⁶ m'escrivi des d'Avinyó invitant-me a una conversa, per d'ací a 15 dies, en una ciutat francesa propera a Suïssa. Per més que el meu passaport actual, lliurat pel Cònsol marroquí a Torí, m'ha servit més d'una vegada per anar a França, temo que, si les coses s'enverinen, i tot podria ésser, no resulti un paper mullat.

En Riba em diu que s'ha vist amb En Carbonell¹⁶⁷ i que correrà per França (Marsella, Aix, Montpel·lier, París, Tolosa, Montreal...) unes tres setmanes. La llàstima és que torni a Barcelona -penso jo-, però sembla que és un viatge de vacances. Jo estic decidit o a anar-lo a trobar a Dijon -on vindria ell- o a fer-lo venir a Lausanne, a què ell s'ofereix. En aquest cas, podríeu venir vós i tot.

¹⁶⁶ Carles Riba, l'eminent hel·lenista i poeta, va "incautar-se" de la Fundació Bernat Metge el juliol del 1936, en nom de la Generalitat, per tal de salvar-la del pillatge faïsta. Tanmateix, reconeixia el patronatge d'en Cambó i pensava que, un dia o altre, la Fundació li seria retornada.

¹⁶⁷ Josep Carbonell i Gener, fill de Sitges (1897-1979), era un occitanista competent i sempre fidel a Catalunya.

Suposo que continueu creient en el dilema: mediació o guerra mundial¹⁶⁸. Sembla que Itàlia, que ara -víctima incorregible de l'encís germànic- se'ns torna racista, acaba els quatrini¹⁶⁹, o els ha acabats i tenen pressa per rebre el préstec anglès, saltant per damunt de les condicions establertes; és a dir, rebre d'Anglaterra els diners amb què li farà la guerra. Com que això no és possible, la guerra continuarà fins a l'esgotament, i és molt fàcil -jo ho crec quasi segur- que França reobrirà la frontera, que el tractat Chamberlain-Mussolini naufragarà¹⁷⁰, i fins que Eden¹⁷¹ torni al poder i es verifiqui un canvi atmosfèric molt notable.

I si Itàlia, forçada pel destret, cedeix finalment a retirar els voluntaris, creieu que això significarà l'armistici i la mediació? Jo no ho veig tan segur, potser de tant que ho desitjo.

Contesteu-me, quan pugueu, aquestes coses i maneue el vostre affm. en Crist.

Carles Cardó

Lausanne 16 juliol 1938

¹⁶⁸ Com sempre, el Dr. Cardó té la intuïció clara de que si les potències democràtiques no aconsegueixen establir un acord a Espanya, la guerra mundial serà inevitable. I realment ho va ser. Quant a la possibilitat d'un arranjament diplomàtic, ara es mostra menys optimista que en cartes anteriors: "jo no ho veig tan segur -escriu més avall-, potser de tant que ho desitjo".

¹⁶⁹ Els "dinerons".

¹⁷⁰ Els intents de Chamberlain d'apaivagar les potències de l'Eix mitjançant concessions van arribar fins a la conferència de Munich, el setembre del 1938, on França i Anglaterra va acceptar l'anorreament de Txecoslovàquia i van obrir així el camí que portà a la invasió de Polònia pels alemanys i, en definitiva, a la guerra mundial un any més tard.

¹⁷¹ Sobre Eden vegeu la nota 113.

Gstaad¹⁷² 19 agost 1938

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Ginebra

Caríssim amic:

Vulgueu acceptar uns mots de sincera condolença pel traspàs del vostre estimat pare¹⁷³, que m'ha estat comunicat per En Manuel Carreras¹⁷⁴.

D'ençà que la mort és senyora i majora de la nostra pàtria, potser se m'ha esmussat la sensibilitat davant els seus estralls, però no certament quan aquests em toquen de prop. I molt menys encara la confiança en Déu i el sentit de l'abandonament a la seva Providència. Si el Senyor té cura de tots i cadascun dels moments de la nostra vida, molta més en té del de la nostra mort, sempre triat amb cura pregonament paternal. Sobretot per als seus elegits és el que més convé a llur salvació eterna.

Que aquesta elevació a la regió de la llum eterna, de què frueix ja certament l'enyorat absent, us serveixi de lenitiu al legítim dolor d'aquests moments, en el qual us acompanya en tots

¹⁷² El Dr. Cardó passa una temporada d'estiu convidat al xalet que tenia a Gstaad en Manel Carreras, gendre d'en Patxot.

¹⁷³ El pare d'en Ramon Sugranyes (vegeu la nota 2) va morir d'un atac de cor, pel carrer, a Barcelona, tornant de Capellades on tenia la família, el dia 9 d'agost de 1938. D'ençà de la devastació dels plànols de la Sagrada Família (21 de juliol del 36), l'arquitecte Domènec Sugranyes sofria del cor i havia tingut un altre atac. En el fons, fou una víctima incruenta d'aquella cruentíssima ràbia anti-religiosa de la FAI.

¹⁷⁴ El mateix Manuel Carreras va transmetre la trista notícia a en Ramon Sugranyes, per encàrrec del Sr. Lluís Serrahima, futur sogre de la germana d'en Ramon, Montserrat.

i especialment en els de la Santa Missa el vostre invariable amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 40

Lausanne 5 nov. 38

Benvolgut amic Sugranyes:

Completament d'acord. L'òrgan català d'unió s'ha de crear, perquè no existeix. Si hagués existit, Catalunya no hauria estat abandonada durant 10 mesos a bandes espanyoles de criminals incendiàris i assassins¹⁷⁵, ni hauria calgut el vilipendi que vinguessin els soldats de República espanyola a deslliurar-la'n, preparant el camí al govern de la República trista i anticatalana. Els insensats que el 6 d'octubre van creure haver de fer una guerra preventiva contra un govern espanyol de centre-dreta, només perquè (simple pretext) podria atacar l'Estatut, el 20 de juliol no van creure haver de fer-ne una de defensiva contra els anarquistes murcians que assassinaven i cremaven la Pàtria. Demanar-nos que oblidem aquesta traïció, que ha liquidat 100 anys de Renaixement, és creure'ns massa candorosos, o massa desmemoriats, per no dir massa estúpids.

Si hom vol tirar endavant entorn de la Generalitat traïdora, no poden comptar amb nosaltres. A l'argument evident que vós veieu en els catalans a qui ens hem d'adreçar, afegiu-hi el de

¹⁷⁵ Fa referència als "incontrolats" de la FAI que, com sabem, el Dr. Cardó considerava els veritables causants del desastre interior de Catalunya.

tot el món, especialment els governs, àdhuc els de més esquerra, que restarien esbalaïts davant un poble talment imbècil que, després de la catàstrofe, es reuneix entorn dels traïdors que en gran part l'han provocada i en una altra gran part hi ha ajudat.

Crec que la Unió, si s'ha de fer, i ho crec més necessari que mai davant el tombant que pren la política internacional, ha d'ésser catalana, honrada, anti-revolucionària i cristiana, si no de nom, d'esperit. Sols així podrem inspirar alguna confiança¹⁷⁶. ¿És que no veuen que en l'actitud de Chamberlain respecte a Espanya hi ha influït molt la impressió de barbàrie dels roigs al primer any de la guerra? I ¿qui ens diu que un dia no hagin d'utilitzar àdhuc la Itàlia feixista, davant la certitud del fracàs de l'olla franco-carlo-falangista? El mateix Rubió¹⁷⁷ ho admet, i jo puc afirmar, perquè ho sé de primera mà, que el govern italià no és contrari en principi a la llibertat de Catalunya i que fins l'ha patrocïnada, bé que endebades, davant els sorges. Una unió entorn dels comunistoides -molts ho són, i els que no ho són ho semblen- impediria aquest ajut, que en un moment donat pot ésser decisiu. Austria, Txecoslovàquia i ara Espanya ens ensenyen la confiança que podem posar en les garanties de les potències democràtiques. Fa temps que veig la corba de decadència de França i em resistia a creure-ho d'Anglaterra: ara la veig claríssima. Diu un anglès que hi ha a

¹⁷⁶ Com ja hem vist en altres cartes, la crítica de l'Esquerra és la preocupació persistent del Dr. Cardó.

¹⁷⁷ Nicolau Maria Rubió i Tudurí, arquitecte, escriptor i autor de llibres de caceres a l'Àfrica, personatge polifacètic, havia preparat un manifest en favor de la unió de tots els catalans, però el Dr. Cardó no en compartia els punts de vista.

casa nostra, i que arribà ahir de Londres, que allí tothom deplora l'actitud miop de Chamberlain, àdhuc probablement ell mateix, però que no hi havia altra cosa a fer, perquè Anglaterra no està preparada. I jo comento: ai del poble que, davant un rival, ensenya la seva pobresa! C'en est fait! (Ho podria dir en català: Ha fet atots!¹⁷⁸). No ho creieu així? Serà tan transitòria com es vulgui, i desitgem que ho sigui molt, però és cert que el món ha de passar una tongada d'autoritarisme i feixisme, càstig de l'abús de la llibertat. No tornem a caure per milèssima vegada en el romanticisme idiota de sacrificar Catalunya a uns principis que han fet el seu temps.

L'exemple de la Txecoslovàquia és ben allisonador: ahir baluard de la democràcia, avui, efecte de l'abandonament en què l'han deixada els seus democràtics garants, vira ràpidament cap a la dictadura estil germànic¹⁷⁹. Qui li'n sabria fer càrrecs?

Les potències democràtiques s'equivoquen, però nosaltres ens equivocariem més que elles.

La festa d'ahir va ésser molt bella, dintre l'acerba pena del record de la mare llunyana i afligida, que probablement no veuré més. En Vinyes ens donà una de les seves ventades de piano. Hi fóreu enyorat i devotament commemorat¹⁸⁰.

¹⁷⁸ "Ha fet atots", segons el diccionari Fabra, és com dir que s'ha esgotat, ha donat de sí tot el que podia donar, ha davallat fins a la decrepitud, perdent tota l'energia. És el mateix sentit de l'expressió francesa *c'en est fait*.

¹⁷⁹ Fa al·lusió a la invasió de Txecoslovàquia pels nazis alemanys, conseqüència dels acords de Munich del mes de setembre, quan Chamberlain forçà els francesos a signar l'abandó de la garantia internacional de la independència de la República Txeca. Vegeu la nota 170.

¹⁸⁰ La "festa d'ahir" era el Sant del Dr. Carles Cardó i en Manuel Carreras va organitzar per a ell un recital íntim del

Podeu traslladar, si ho creieu convenient, a En Rubió tot el que us dic.

Molt agraït als vostres vots per la diada d'ahir i sempre promptes a qualsevol servei d'amistat en el Senyor.

Carles Cardó

Tinc fets tres capítols del llibre¹⁶¹, que ara potser canviarà una mica d'objectiu. No us esveréssiu. En parlarem.

pianista Ricard Vinyes, també refugiat a Lausanne.

¹⁶¹ A partir d'ara apareixen en moltes cartes referències als llibres que està escrivint Mossèn Cardó. Inicialment, "el llibre" és l'estudi històric i sociològic dels conflictes que, a la llarga, ocasionaren la guerra civil. Després hi afegí, a la demanda del Cardenal Vidal i Barraquer, el projecte d'un altre llibre destinat a la defensa de la posició d'abstenció d'alguns catòlics durant la guerra -que és naturalment el que més interessava a Mendizábal. Però aquest projecte no arribarà a quallar i una part de les reflexions doctrinals anà a refondre's amb el primer, que esdevindrà la cèlebre obra titulada: *Histoire Spirituelle des Espagnes*. Editada a Paris: Éditions des Portes de France, 1946. L'original català fou publicat més tard amb el títol: *Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes*. Barcelona: Ed. Claret, 1977. A més cal afegir-hi la traducció poètica dels *Salms* de la Bíblia, publicats com vol. VII de la *Sagrada Bíblia*, a Barcelona: Fundació Bíblica Catalana 1948; l'obra de creació poètica en forma de "salms evangèlics", publicada sota el títol: *El càntic nou* a Barcelona: Ariel, 1951; i finalment encara la traducció del *Misal festivo para los domingos y fiestas*, text llatí i castellà, publicat per la casa Benzinger a Einsiedeln (Suïssa) el 1941.

Amic Sugranyes:

Crec que allò està perdut¹⁸². Ja són a Valls, és a dir, ja han passat l'Estret de la Riba i el coll de Lilla. O els republicans lluiten sense fe (les tropes) o són uns negats, perquè ja fa deu o dotze vegades que els enganxen amb moviments envolvents. I ells no aprenen. Només queda un petit fil d'esperança: que França compregui finalment que la guerra d'Espanya no és sinó la primera batalla de la futura guerra europea o mundial. No és, certament, cap problema de càlcul integral. I que es decideixi a ajudar en mesura superior a la d'Itàlia. Però, d'altra banda, això convertirà en camp de batalla el pla de Barcelona, tot ell ciutat. Fa escruixir. Si França no ho veu i obra així, més val que posi paper blanc al balcó¹⁸³.

L'ensenyada de dents d'Itàlia i el fracàs possible de l'home del paraigua¹⁸⁴ confirmen, si calia, aquesta evidència. (Fa rodar el cap i dubtar del propi equilibri mental, que hi hagi encara qui no ho vegi).

¹⁸² Entre juliol i novembre del 1938 es produeix la "Batalla de l'Ebre", la més acarnissada de tota la guerra civil, i és en ella on les tropes franquistes segellen el destí final de la guerra. Entre el desembre del 1938 i el gener de 1939 es lliura la "Batalla de Catalunya", que acabà amb la caiguda de Barcelona el 26 de gener.

¹⁸³ Quan un pis estava per llogar, hi havia a Barcelona el costum de posar un paper blanc al balcó. Ací el que vol dir és que França està perdent el rang de gran potència i que deixa les coses d'Espanya a qui s'hi interessi més.

¹⁸⁴ "L'home del paraigua" és Sir Neville Chamberlain, que sempre duia un paraigua enrotllat en guisa de bastó: ja sabem que al Dr. Cardó li agrada posar pseudònims...

Ara només hi ha un dilema: o impedir la hitlerització d'Espanya, o fer inevitable la guerra mundial, amb gran risc de perdre-la.

Per això, documents com el que m'envieu són perfectament inútils¹⁸⁵. Ni Franco, ni Azaña, ni Negrín tenen poder per acabar la guerra. Tots depenen d'altri. (Tots defensen, tanmateix, la independència d'Espanya...) Ara és perdre temps tot el que no sigui treballar o per a fer retirar Itàlia (impossible), o per a fer intervenir França i Anglaterra (difícil, però no impossible). Els espanyols, en aquest plet, només podem comptar com a xais que duen a l'escorxador a profit d'altri. Conseqüència lògica de l'errada inicial de voler resoldre un problema interior cridant exèrcits estrangers. L'omissió de tota paraula referent a Catalunya, federalisme, etc. és molt natural en un document fet per espanyols i que no prejudgen per res la forma política futura d'Espanya. Altrament, Catalunya en l'Estatut acceptà la denominació de regió i per a Espanya la de nació. El que interessa no són els noms, sinó el contingut que s'hi sap crear. Vull dir que, per això, no trobaria cap inconvenient que firméssiu. Però, repeteixo, són papers mullats.

Maneu al vostre invariable amic.

Carles Cardó

¹⁸⁵ Vegeu les notes 90 i 91.

Lausanne, 16 gener 1939

Caríssim Sugranyes:

Cap dificultat a rebre el Dr. Bellido¹⁸⁶, per més que crec que l'únic que ens toca fer ara és tocar a la funerala. Però desitjaria que viatge i visita tinguessin un caràcter rigorosament incògnit.

Realment, allò és un desfet. La fam i la tirania de la República Espanyola a Barcelona han desmoralitzat la nostra gent. Crec que l'única tàctica, si de la part republicana hi hagués més amor a Catalunya que de la mora, seria plantejar a les potències democràtiques el dilema sec: o m'ajudeu eficaçment a defensar-vos, o ens rendim. Ja us entendreu amb Hitler i Mussolini, quan trauran el nas per damunt dels Pirineus. Per de prompte, el Duce ha dit amb un impudor rebotant: "Les qüestions pendents amb França no les vull tractar fins haver acabat la guerra d'Espanya". O sigui: fins que li tindrè l'argolla al coll. Llavors demanarà tot el que demanaven els diputats a Montecitorio¹⁸⁷ i els estudiants pels carrers. I potser més i tot. I França haurà de cedir o ésser esclafada per tres exèrcits alhora. I jo no vessaré ni una llàgrima.

Segurament l'home del (a)¹⁸⁸ etc. confia guanyar-se Espanya amb diners després de la guerra. És un naif. No coneix la

¹⁸⁶ El Dr. Jesús Bellido i Golferichs, Catedràtic de Fisiologia a la Facultat de Medicina de Barcelona, nomenat Comissari de Cultes pel Govern de la República, llavors refugiat a Barcelona, el novembre de 1938.

¹⁸⁷ Parlament italià.

¹⁸⁸ Ara designa Chamberlain, l'home del paraigua, amb aquesta

supèrbia espanyola que es rabejarà a trepitjar França i Anglaterra.

En fi, Déu sobre tot. No ens resta altra esperança que la Providència.

És clar que estic anguniós per la mare, però confio en la protecció de Déu.

Maneu al vostre invariable.

Carles Cardó

Lletra núm. 43

Lausanne, 13 febrer 1939

Amic Sugranyes:

El desastre de casa nostra pot adobar-se amb el temps. Ara ja és clar que Anglaterra, és a dir Chamberlain, va optar per la victòria del moro¹⁸⁹, comptant que després se'l guanyarà amb l'esquer del diner i jugant també amb les grans ganes que tindrà Franco de desempallegar-se dels italians. El joc és hàbil, però arriscat. L'empremta alemanya és més silenciosa i més pregona que la italiana i costarà molt d'arrençar.

Si Catalunya hagués treballat per ella i no per altri des del començament del temperi, podria esperar un millor tracte. No sé si per imbècils o per malvats, els capcigranys de la

sola indicació: (a), alias.

¹⁸⁹ Nota històrica: durant els mesos de febrer i març de 1939 es produeix la descomposició de la zona republicana, ja molt reduïda, que es limitava a Madrid, València i Cartagena. La rendició de Madrid, l'1 d'abril de 1939, posà fi a la guerra civil amb la victòria del bàndol nacional.

Generalitat no s'han adonat fins a darrera hora que la companyia dels marxistes espanyols els comprometia. Tinc certes informacions que els catalans no han lluitat amb decisió perquè Negrín es negà a atorgar certa llibertat d'actuació militar (p. ex. treure's l'estrella vermella de l'uniforme i ésser comandats en català) als nostres. L'esfondrament rapidíssim no s'explica d'altra manera.

Avui em comunica Rubio i Tudurí que han tancat les dues Delegacions de la Generalitat a París i a Londres. Idiotes! Ara que fan més falta que mai! Decididament, el nostre poble no serveix per a la política, majorment quan el dirigeixen homes picats pel microbi revolucionari, que ja comença a ésser una cosa tronada.

Contesteu-me aviat i, si podeu, veniu a passar una tarda, que parlarem del meu llibre, el to del qual, en el que manca a fer, caldrà canviar. He escrit un capítol llarg (85 fulls) sobre el XIX espanyol esbotzant el tradicionalisme, ara que, aparentment, ha guanyat.

Espero la vostra visita i el passaport.

Maneu el vostre affm. en Crist.

Carles Cardó

Benvolgut amic Sugranyes:

Els nostres germans de París donen la impressió que donen sempre els catalans: cadascun d'ells, molt intel·ligent i molt simpàtic; tots junts, una olla. Són poques les coses en què tots convenen: la condemna de Companys, l'exclusió de tot el que sigui o sembli conspirar, la prudència més primmirada per no fer-se expulsar pel govern francès, en ple idil·li unilateral amb Franco¹⁹⁰.

Pel restant, tants caps tants barrets. Fem llista de persones i d'impressions de cadascuna.

Rubió i Tudurí¹⁹¹. Somnia una lliga de catalans completament separatista, l'entesa de la qual amb els grups espanyols no impliqui cap compromís de renúncia a la més petita llibertat. Aquests compromisos, en tot cas, vindran després, tractant d'igual a igual.

Nicolau d'Olwer¹⁹². Molt pessimista. La nova dictadura durarà molts anys. L'únic que hi ha a fer és una Associació de francesos

¹⁹⁰ El 27 de febrer de 1939, França i Anglaterra reconeixien el règim de Franco; l'endemà Azaña, ja refugiat a París, presentà la seva dimissió com a President de la República. El desori era total en la zona encara republicana: Castella la Nova, Múrcia i València. El 27 de març els franquistes entren a Madrid, d'on havien fugit tots els dirigents republicans. I finalment, el 31 de març, les tropes de Franco ocuparen les darreres ciutats encara en mans dels republicans, Almeria, Múrcia i València.

¹⁹¹ Nicolau Maria Rubió i Tudurí, vegeu nota 177.

¹⁹² Lluís Nicolau d'Olwer, historiador, hel·lenista i polític, fou un dels fundadors d'Acció Catalana. Ministre del primer govern de la República en 1931. Exiliat a París, contribuï a crear la Fundació Ramon Llull, el periòdic *El poble català* i a reprendre la publicació de la *Revista de Catalunya*. Després fou ambaixador de la República a Mèxic, el darrer país que va

amics de Catalunya, al redós de la qual es pot menar una campanya de difusió de la cultura catalana.

Roca i Caball¹⁹³. Optimista com sempre, d'un ros angelical. Treballa per constituir a París la Lliga Espiritual de N. S. de Montserrat, entorn de la qual naixerà l'entitat encarregada del socors als exiliats i l'expansió de la cultura, estil Nicolau d'Olwer. Això sense presses. Si els altres fan altres unions (Comorera en vol fer una que lligui catalanisme amb comunisme i prepari la revolució), ja fracassarà i nosaltres quedarem amos. Albat cent per cent. Foren inútils totes les objeccions.

Llimona¹⁹⁴, fill del pintor. És el més interessant. Està ficat, per fins patriòtics, dintre el tradicionalisme i en coneix tots els secrets. Tots els tradicionalistes estan avui contra Franco i aguanten la ficció de l'adhesió per no comprometre l'èxit de la guerra. Amb ells estan la majoria dels caps militars, les classes conservadores i els cedistes. En contra, el Caudillo i la Falange. Ells feren el 34 el conveni amb Itàlia, a tenor del qual, s'anava a una restauració i a una Espanya neutral internacionalment. La guerra, l'havien de fer elements civils (a base dels navarresos): l'exèrcit es comprometia a no ajudar el govern. Després l'exèrcit es rebel·là i els carlins li

mantenir relacions diplomàtiques amb el govern republicà a l'exili.

¹⁹³ Joan B. Roca i Caball, un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya que ja ha estat citat diverses vegades, va haver d'exiliar-se molt al començament de la guerra civil. A París, treballà des del primer moment amb Alfredo Mendizábal en la creació dels Comitès per la pau civil i religiosa i fou molt bon amic d'en Sugranyes.

¹⁹⁴ Com diu el Dr. Cardó, es tracta del fill del pintor Joan Llimona, ben conegut a Catalunya, germà de l'escultor Josep Llimona.

traspassaren el conveni amb Itàlia. Però el falangisme s'hi embolicà, cresqué i s'ha guanyat el Caudillo. Darrerament, els carlins han pactat amb Anglaterra amb les següents bases: acabar la guerra sense més lluita (Menorca i el pronunciamiento Casado obeeixen a això) i restauració monàrquica sense Alfons, de moment amb una regència de la qual formaria part Xavier de Borbó-Parma; constitució corporativa, de tendència liberal, amb gran respecte a la persona individual; res de totalitarisme; (aguanteu-vos fort), reconeixement de la personalitat de Catalunya i Euskadi amb cooficialitat de la llengua, etc. Acabada la guerra, els carlins exigiran la implantació d'aquest programa anti-falangista, i si Franco s'hi nega, faran la 2ª guerra civil, que confiem que no serà la darrera. En Llimona ja preveu (i jo més que ell) que cediran en la qüestió autonomista, però no hi haurà persecució. Avui sembla que els navarresos estan guanyats al nacionalisme basc, potser l'únic benefici de la guerra.

Gassol¹⁹⁵. No para d'entonar el mea culpa. Vam cometre el crim de desfermar la fera, sense calcular el que faria. Hem fracassat talment, que si un dia s'ha de tornar a actuar a Catalunya, han de fer-ho només els catòlics. Fa bonic, oi? Però creieu que ho compliria?

Lamento que us n'aneu de Suïssa, però ho comprenc i fins crec que a París¹⁹⁶ hi podreu fer molt de bé fent posar seny a

¹⁹⁵ Ventura Gassol, exiliat des de l'octubre del 36, era llavors a França i després de la invasió dels alemanys (juny 1940) anà a viure també a Lausanne. Com diu el Dr. Cardó, Gassol ha meditat molt durant l'exili i reconeix francament les seves responsabilitats polítiques passades.

¹⁹⁶ En tancar-se el Centre d'informació jurídica internacional, en Sugranyes es veia obligat d'anar-se'n de Suïssa. París

gent tan desesmada. No ens veurem abans de marxar? Veniu diumenge, home!

D'acord amb vós en el judici sobre els esdeveniments de Txeco-Slovàquia i sobre l'elecció de Pius XII¹⁹⁷, que em causà una gran alegria, bon xic més que a Berlín, Roma i Burgos. És una vera esperança. Però la rapidesa de l'acció de Hitler m'esvera. És quasi segur que d'ací a un any serà amo del blat de la Ucraïna i del petroli de Romania i llavors, què passarà? Mentrestant, Anglaterra i França fan el ronso i deixen créixer el perill, sense veure que la sageta Renània-Abissínia-Espanya-Austria-Munich-Bratislava¹⁹⁸ porta fatalment o a l'hegemonia europea d'Alemanya o a la guerra mundial, que perdran tots. Potser ara Anglaterra tindrà més interès a esvair la influència italo-germànica de la Península Ibèrica, però caldrà aixafar el cap a la Falange, ço és a Franco, que hi sembla lliurat en cos i ànima. S'hi resoldran? També arriusquen una guerra amb els totalitaris.

Tinc la impressió que l'urc franquista, que tan justament m'escandalitza, és aparent. De fet, la intriga, la divisió, la por i la indecisió consegüent minven la seva acometivitat. Com més batalles guanya, més perd la guerra. Franco serà el primer mòlt pel roleu¹⁹⁹ de la postguerra civil. Si teníem unitat,

semblava llavors el lloc més adequat per a residir-hi i seguir treballant.

¹⁹⁷ El Cardenal Eugenio Pacelli fou elegit Sant Pare el dia 2 de març de 1939 i va escollir el nom de Pius XII.

¹⁹⁸ És la sèrie dels triomfs de l'Eix Berlin-Roma damunt la feblesa de les democràcies: ocupació de la Renània pels alemanys, conquesta d'Abissínia pels italians, guerra d'Espanya guanyada per Franco, i abandó de Txecoslovaquia.

¹⁹⁹ Cilindre d'un molí.

disciplina i seny polític, els catalans i els bascs podríem encara treure basa.

No desesperem del tot. Les hores més negres són les de Déu. Preguem i confiem que Déu no abandonarà la nostra malaurada Pàtria.

Us torno a demanar que vingueu diumenge. I que pregueu pel vostre invariable amic, que també ho fa per vós.

Carles Cardó

No cal, oi? pregar-vos la reserva sobre la conversa amb En Llimona.

Lletra núm. 45

Amic Sugranyes:

Vegeu si us va bé l'adjunt projecte de lletra circular²⁰⁰. N'he preparat una còpia per a en Roca Caball, però quan la tinc acabada i la carta redactada, em trobo sense la seva adreça. El millor, per no perdre temps, serà que la hi envieu vós. Per això us la incloc.

Feu-hi, abans de trametre-la-hi, les esmenes que cregueu convenients. Jo les accepto per endavant. ¿Creieu convenient

²⁰⁰ Dels contactes que el Dr. Cardó havia establerts a París i de les trobades amb en Sugranyes, que sovintejaren en la primavera del 39, sorgí la idea de publicar una revista catalana a França -de la qual parlaran abundantament les cartes següents. El projecte de lletra circular que envia adjunt és com el manifest de la futura revista, que caldrà sotmetre als signataris.

d'escriure a Carbonell i d'enviar-li la circular? Potser serà millor que ho feu vós a l'engròs quan tingueu fetes les còpies.

Conserveu-vos bé i maneü al vostre devotíssim.

Carles Cardó

Lausanne, 11 - IV - 39

Lletra núm. 46

(Projecte de lletra circular per tal d'anunciar la propera publicació de la revista: *La Paraula Catalana*)

Benvolgut compatriçi:

Ja sabeu que de la guerra civil que li fou imposada per Espanya, Catalunya n'ha sortit privada, no sols de les seves institucions autonòmiques, ans encara de totes les seves empreses culturals i de tota publicació en què es pugui expandir i perfeccionar la seva llengua i el seu esperit. I, ço que és pitjor, plena d'ignomínia als ulls de l'estranger, que li carrega els vandalismes que hi cometeren unes turbes forasteres introduïdes i anarquitzades per l'Estat Espanyol i vergonyosament emparades per les autoritats catalanes.

Esteu convençut, com a bon català, que cal fer tots els esforços possibles per posar remei a tots aquests mals. I que

assegurar des de l'estranger la continuïtat de la cultura i de la llengua catalana, tot fent conèixer al món el veritable esperit de Catalunya, pregonament cristià i democràtic i allunyat per igual dels dos extremismes, feixisme i comunisme, que avui malmenen el món, especialment Espanya, és un deure primordial de tots aquells catalans que, sia des d'abans de la guerra, sia a conseqüència de la victòria de la sublevació militar i els seus aliats estrangers, es troben fora dels confins de la Pàtria.

A més, la posició adoptada per l'Espanya anticatalana en política internacional, al costat dels totalitarismes imperialistes que amenacen la pau del món, ofereix a Catalunya una avinentesa per a situar-se dins aquest ordre en una posició que en un dia no llunyà pot reportar-li grans beneficis. Cal que els pobles que representen la supremacia del dret sobre la força i de la fidelitat a la paraula sobre les apetències territorials sàpiguen que dintre la Península Ibèrica hi ha pobles, entre ells Catalunya, que pensen i senten com ells, no sols perquè han estat víctimes d'una agressió igual o pitjor que la d'Àustria, Txecoslovàquia i Albània, sinó sobretot perquè aquesta és la seva mentalitat, formada, mantinguda i defensada durant totes les centúries de la seva història.

Per assolir aquest objectiu, no veiem en el moment actual sinó un mitjà: una revista catalana, escrita en català i en francès, que faci conèixer als catalans el criteri català sobre els problemes espanyols i internacionals, i als estrangers el pensament de Catalunya sobre tots els problemes d'esperit alhora

que el valor de la cultura que havia elaborat en cent anys de renaixença.

Un grup de catalans residents a l'estranger hem tingut la iniciativa de fundar aquesta revista. Es dirà: LA PARAULA CATALANA i sortirà almenys una vegada cada mes en fascicles, a ésser possible, de 100 pàgines²⁰¹. D'escriptors capaços de redactar-la, en tenim a bastament. Ens cal resoldre només l'aspecte econòmic, no difícil, per al qual ja comptem amb algunes ofertes inicials. Es tracta d'assegurar uns 50.000 francs francesos anuals. Per tal d'arribar-hi, demanem a tots els catalans amb possibilitats de fer-ho que ens enviïn llur adhesió pràctica a aquest projecte, acceptant un dels dos abonaments que els proposem:

- Abonament ordinari.....Francs Fr. a l'any
- Abonament de protector.....(l'import de tres d'ordinaris, mínim)

Coneixedors dels vostres sentiments patriòtics i del vostre esperit, sempre prompte al sacrifici per Catalunya, ens permetem d'adreçar-vos aquesta demanda, ben segurs que li fareu la millor acollença, no sols enviant-nos la vostra subscripció personal, ans també cercant-nos-en d'altres entre les vostres coneixences.

²⁰¹ Si recordem la importància que varen tenir, en l'àmbit cristià, revistes com *La Paraula cristiana* (de la qual en manlleua el títol un xic modificat) o *El Bon pastor*, que el Dr. Cardó va animar i sostenir, i si tenim en compte la seva dilatada experiència periodística i el seu prestigi com a assagista, podrem prendre consciència de la serietat i la importància d'un projecte semblant en els inicis de la postguerra.

Bon punt tindrem el nombre de subscripcions suficient, sortirà la nostra publicació, que serà tramesa als principals centres culturals, periòdics i personalitats polítiques d'Europa i Amèrica.

Amb el més pregon agraïment anticipat i amb la prometença de correspondre-hi amb la major diligència, us saluden els vostres germans en la Pàtria llunyana.

N.B.- dirigir les demandes d'abonament a l'adreça

No..... rue..... PARIS ()

Lletra núm. 47.

Amic Sugranyes:

Feta i closa la lletra, m'adono que la darrera frase del paràgraf primer és massa dura per anar en un document així en què es tracta de sumar subscriptors. Si no creieu millor suprimir-la del tot, l'esmenaria així: en lloc de dir: "i vergonyosament emparades per les pseudo-autoritats catalanes, actuant" etc., diria: "i no degudament contingudes per la suprema autoritat catalana". I prou.

Decidiu el que us sembli.

Affm. en Crist.

Carles Cardó

Lausanne 12 - IV - 39

* * * * *

Lausanne, 6 maig 1939

Amic Sugranyes:

Veig que us n'aneu. No cal dir que tot comprenent la summa conveniència d'acceptar la proposta de Don Sturzo, lamento moltíssim la vostra partença²⁰². Serem tots plegats un xic més exiliats i sense pàtria, tant més lamentablement que em sembla que el nostre retorn a Catalunya s'allarga indefinidament. Cert que la militarada falangista fracassarà com totes, però i després ¿què vindrà?

Espero que abans de marxar em portareu, o enviareu, la reducció i versió dels dos capítols que em teniu de la meva obra. Jo espero acabar-la dintre d'un mes. Ja em direu si compteu anar-la traduint a Anglaterra, o si m'he de cercar un altre traductor, millor dir, aprofitar l'oferiment d'En Carbonell de fer-la traduir per un occità.

No crec que us n'aneu sense venir-vos a acomiadar. Diumenge?

La meva salut continua, gr. a Déu, satisfactòria. Sembla que les represàlies cruels són molt intenses a Catalunya, suposo que beneïdes pels bisbes folls. Els quals, però, hi ha indicis que comencen a estar amargats dels resultats paganitzants de la

²⁰² Quan en Sugranyes estava decidit a anar-se'n de Suïssa, Don Sturzo, sempre amatent a les necessitats dels seus amics, va procurar-li feina en una casa editorial de Liverpool. A finals de maig va intentar anar-hi, però la policia fronterera anglesa es va malfiar d'un jove amb passaport republicà, quan la guerra civil ja era acabada i el govern de Franco reconegut, i no el deixà desembarcar. De retorn a París, va anar a viure amb Alfredo Mendizábal i la beca d'en Patxot li va permetre matricular-se a la Sorbonne per a obtenir el diploma de professor de francès.

sacrílega Croada. Ja vindrà, i aviat, el dia del penediment. Déu els perdoni.

Us espera aviat el vostre affm. en Crist i Catalunya.

Carles Cardó

Lletra núm. 49

Lausanne, 12 juny 1939

Sr. Ramon Sugranyes de Franch. París²⁰³

Molt estimat amic:

Gràcies per les quartelles trameses. Tinc ja acabades la revisió dels capítols escrits i només em manca redactar el primer i l'últim, dels quals tinc ja totes les idees i alguns fulls escrits. Prefereixo que m'envieu tot el capítol traduït, junt amb el meu original. Us pregaria un xic de celeritat, perquè l'hora del meu llibre podria passar, si trigava massa. Potser fóra hora de cercar-me un prologuista de nota, francès.

Us adjunto una provatura de pòrtic del primer número de La Paraula Catalana. Atès el que em dieu en la vostra, he cregut millor d'ajornar per a més endavant la fulminació d'En Companys. Ara ens podria fer perdre col·laboradors. Més tard, és possible que vagin afranquint-se'n, i puguem llampar-lo sense fer mal a

²⁰³ Entre la carta anterior i aquesta, en Sugranyes ha fet el viatge fracassat a Anglaterra i s'ha fixat a París. En la segona part d'aquesta, s'endevina el formigueig d'iniciatives que sorgien entre els nombrosos refugiats que havia abocat a França l'exili de gairebé totes les autoritats catalanes al final de la guerra civil. La manca de les cartes d'en Sugranyes fa més difícil de comprendre l'entrellaçament dels esdeveniments.

ningú. Tanmateix, hi ha una al·lusió, que poden fàcilment suprimir, si ho creieu convenient.

Veieu que prometo una història de l'anarquisme català, per a la defensa de Catalunya i condemnaió de l'Estat Espanyol. Caldrà complir la prometença. Jo us hi podré ajudar.

Pensant en el que em dieu d'En Mendizábal, acabo fent una invitació a col·laborar a elements espanyols no catalans i oferint-nos a col·laborar en la preparació de l'Espanya de demà, amb dues condicions naturalíssimes. Això contrariarà En Nicolau Rubió i Tudurí, que vol aïllar l'acció dels catalans fins que sigui un fet el reconeixement del dret de Catalunya a l'autodeterminació. Vegeu si convé retocar-ho o suprimir-ho.

Considerat el que em dieu i la insistència a fundar la Fundació Ramon Llull (Mn. Vilar²⁰⁴ m'ha enviat el prospecte amb una carta de pidol... i he contestat pentinant-lo), crec que el més convenient és ajudar la F.R.L., sempre que es mantingui en els límits de la cultura i la beneficència envers els refugiats, i impulsar la de N'Ametlla²⁰⁵, fosa amb la d'En Mascarenyes i potser amb la crida d'En Casanovas, per a finalitats polítiques. I sobretot, engegar aviat La Paraula Catalana, per tal de fer-los desistir del seu Estel (amb cua, oi?), i que La P. C. sigui el portant-veu de tot això. Seria convenient que us veiéssiu amb En Nicolau d'Olwer, Roca, Ametlla, Romeva i més tard

²⁰⁴ Mossèn Joan Vilar i Costa, sacerdot, resident a París, autor d'una rèplica a la carta col·lectiva de l'episcopat espanyol en favor de Franco del 1r. de juliol de 1937.

²⁰⁵ Claudi Ametlla, antic director de l'agència HAVAS a Barcelona i després de *La Publicitat*.

(quan la revista ja hagi sortit) àdhuc amb l'Sbert²⁰⁶, per tal de lligar tots els caps. En això, comparteixo, com veieu, el criteri de l'Ametlla. Entenc, a més, que com que la Revista serà el més fort i el més vistent de tot, acabarà essent el nucli de condensació de tot.

Com que el temperi internacional, i l'interior d'Espanya (que és molt gros) poden precipitar-se qualsevol dia, cal que es vagi de pressa a formar i coordinar totes aquestes iniciatives, per tal de poder parlamentar autoritzadament amb França, i sobretot amb Anglaterra, per recaptar-ne l'ajut a Catalunya, a canvi del seu a les potències democràtiques, si ve la guerra (jo no ho crec), i en tot cas, com a tascó per a fer saltar l'Espanya germanòfila.

He trigat una mica massa a contestar i a redactar el pòrtic, perquè he passat uns dies un xic dolents de salut. Jo, per a escriure, he d'estar bé. Fins l'article, fet avui, se'n ressent. No en feu cas. Espero fer coses millors.

I el vostre assumpte, com està? És clar que lamento l'ensopegada soferta, però em fa certa il·lusió que resteu a París, perquè podreu portar la Revista millor que ningú. Fora de vós, només veig En Romeva i En Carbonell, però m'hi agradaríeu més vós²⁰⁷.

²⁰⁶ Antoni Maria Sbert i Massanet, "català de Mallorca" -com a ell li agradava anomenar-se-, havia estat el líder de la FUE (Federació Universitària i Escolar de Catalunya i Balears) cap al final de la Dictadura de Primo de Rivera. Després va ésser diputat a Corts de l'Esquerra i conseller de la Generalitat.

²⁰⁷ Després de l'entrebanc fronterer d'en Sugranyes, el Dr. Cardó li vol encarregar la direcció de la projectada revista *La Paraula catalana*.

La família Patxot (tots bons) us saluden, com també la nostre admirable Soeur Directrice.

I no cal dir amb quin renovellat afecte el vostre devot amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 50

Lausanne, 21 juny 1939

Amic Sugranyes:

Espero que la nova redacció del pòrtic us agradarà més. Hi he tingut en compte les vostres observacions, totes molt justes. Quan vaig fer el primer, estava en plena crisi del fetge i per això va sortir un xic biliós. Si heu de fer cap esmena o afegit a l'actual, feu-ho vosaltres mateixos amb tota llibertat i no me'n feu redactar cap més.

Va molt bé el que em dieu de Buenos Aires. Pot servir per a emancipar escriptors de la protecció de l'Esquerra i fer-los venir a la nostra bandera. Crec que cap català no es pot negar a ajudar-nos, ni pot refusar el pla de les quatre organitzacions: la religiosa (Lliga Espiritual), la literària o cultural (F.R.L.²⁰⁸), la política (Ametlla-Mascarenyes) i la revista. Seria un quadro molt complert.

Crec necessari fer en el 1er número una commemoració de Carrasco Formiguera, de Salvador Albert, Carles Rahola, Josep Lleonart (de qui em diuen ara que ha estat sacrificat a l'odi

²⁰⁸ Fundació Ramon Llull.

estepari) i d'altres màrtirs de Catalunya. Convé començar a posar en valor aquests noms²⁰⁹.

També hauríeu de mirar d'obtenir informacions fefaents del que passa allà baix, per tal d'informar-ne el món. Potser caldria, a més, enviar-les a diaris i revistes de tot arreu.

Sembla que allà regna el terror. És molt dolorós, però almenys traquem-ne profit. ¿Sabeu noves concretes?

Afanyeu-vos a finir la versió, que aviat us enviaré més capítols²¹⁰. Per la revisió i còpia, ja ho arreglarem baratet. He pensat que, per anar més de pressa, podríem fer traduir alguns capítols al noi Portas²¹¹. Què us sembla? Si no hagués passat la darrera crisi hepàtica, ja estaria quasi tot llest. Ara, trigaré uns 10 o 15 dies. En tinc moltes ganes.

Saludeu l'amic Roca i digueu-li que li agrairé molt que influeixi amb tot interès prop del Cònsol de Colòmbia (o Ambaixador, millor) perquè el meu cosí Joan Vidal Jové, amb la família, siguin acceptats en aquella República.

No defenso tant com vós l'empantanegament de les gestions angleses. Em feu més servei a París, tant per a la Revista com per al llibre. Espero rebre aviat el capítol d'història traduït.

²⁰⁹ Manuel Carrasco i Formiguera, diputat d'Unió Democràtica de Catalunya, fervent cristià, va ésser afusellat a Burgos, a desgrat d'una intensa campanya internacional per a salvar-li la vida. Els altres, afusellats sense més ni més a Catalunya, després de l'entrada de les tropes franquistes. Sobre Carrasco vegeu els diversos treballs del P. Hilari Ragué, en especial: *Divendres de passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*. Montserrat: PAM, 1982.

²¹⁰ Fa referència al llibre que Cardó està redactant en català i que li tradueix al francès en Ramon Sugranyes. Vegeu la nota 181.

²¹¹ Pedro Portas era fill del qui fou secretari del consolat espanyol de Ginebra (republicà) durant tota la guerra, un bon amic d'en Ramon Sugranyes.

Jo estic millor i treballo tant com bonament puc.

Records a tots els amics i disposeu del vostre invariable i devotíssim en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 51

Lausanne 10 juliol 1939

Sr. Ramon Sugranyes de Franch. París

Estimat amic:

Rebo les maquettes per a la Revista un dia o dos després de la lletra. No cal dir que m'agrada més la de 2400 fr. com a paper i com a format. Però com que ens cal fer economies, triaria l'altre. Si fos format igual, canviaria de qualitat quan es pogués. Si les possibilitats econòmiques permeten la despesa, adopteu tot seguit el bo.

Ara, un assumpte greu. Cal absolutament canviar el títol de la revista. Jo en diria La Veritat Catalana. No queda gens lleig. Raó: ja corre pel món, d'Europa a Amèrica i vice-versa, la veu que és *La Paraula cristiana* camuflada, que jo en sóc el capdavanter i se m'acusa de voler fer una rèplica estrident, sorollosa, etc. als meus superiors eclesiàstics. Vós compreneu el mal que això em podria fer, àdhuc restant a Suïssa. Em podrien fer suspendre les llicències de celebrar, i llavors hauria de sortir de la Maison de Repos, on sabeu que sóc feliç. Cal que feu aquest sacrifici, malgrat la propaganda començada a fer, i el de

no esmentar mai per res el meu nom ni revelar l'autor de la meva col·laboració. Per a mi, seria senzillament mortal.

Desmentiu tranquil·lament (no enèrgicament, car això podria traïr la insinceritat) tota intervenció i col·laboració meva.

He pogut trobar, per tenir-los a la meva disposició, els dos volums Pinya de Rosa de Ruyra. No hi ha Les coses benignes, però hi ha Jacobé, una altra peça cabdal de la prosa catalana. Si voleu, us l'enviaré.

Com us vaig dir ahir, En Martorell (que va resultar parent vostre: cosí del vostre pare, a. C. s.) em va oferir promptament i gentilment 1000 francs francesos i em va dir que us els duria a vós mateix a rue Bonaparte. Procureu ésser-hi. Serà dintre aquesta setmana.

Digueu-me aviat com esteu de diners i de subscripcions i quines impressions teniu d'Amèrica.

El mateix avís que he rebut referent a la Revista em fa vacil·lar en el propòsit de venir a París per l'agost. Seria interpretat com una col·laboració en la preparació de la Revista, més que més veient-me amb vosaltres. L'espionatge és espès i actiu. Si no fos més que l'expulsió de l'Espanya marroquina, em deixaria molt tranquil. Però la complicació eclesiàstica amb les conseqüències fatals que tindria m'espaordeix. He d'anar amb peus de plom. M'hauré d'accontentar d'anar a Gstaad. Ara estic molt sol perquè els Patxot-Carreras hi són. La salut, bé, gràcies a Déu.

Miraré de treure del llibre tota al·lusió a la guerra, perquè quedi només com un estudi inatacable des del punt de vista

de la disciplina eclesiàstica²¹². Vulgueu ajudar-m'hi. Sobre els capítols darrerament enviats, estic tranquil, perquè després vaig recordar-me que la lletra que em contesteu anava dintre el mateix plec.

Recordo als amics i maneu al vostre invariable.

Carles Cardó

Lletra núm. 52

Lausanne, 2 agost 1939

Sr. Ramon Sugranyes de Franch

Estimat amic:

No estigueu amb ànsia. El vostre certificat va arribar sense retard. Els certificats, en països no enfeixats, arriben sempre: per això no us en vaig acusar rebut immediatament. Quant a les despeses, confio que tot us serà rescabalat.

Certament el capítol històric és encara massa llarg. Ja l'abreujaré jo mateix. No el revisa En Portas, sinó un amic capellà francès que resideix per llarg temps a la Maison de Repos.

No us preocupeu de respectar el meu estil. No és cap obra estilitzada, ni cap treball literari, on l'estil sigui un element important. Basta expressar en francès el que jo dic. L'estil, si

²¹² L'obra *Les dues tradicions*, en la versió publicada actualment, segueix estrictament aquest criteri; es tracta d'un estudi sobre les causes de la guerra civil que s'atura, precisament, tot just abans de l'esclat de la mateixa.

tanmateix n'hi ha d'haver, poseu-l'hi vós. Així potser us serà la tasca més planera.

Preveia les dificultats econòmiques de la revista. Tant, que crec que, a l'últim, davant la seva urgent necessitat, caldrà engegar-la sense el capital inicial. Tot al més, per a un sol número, cobrant de seguida les subscripcions. No vol dir que no es vagin fent les gestions per a trobar ajuts extraordinaris. I justament ara us he de dar la mala nova que no cal esperar res de Marsella. A En Mallol, que era molt ric, li ho han confiscat tot, fins els vaixells que posseïa (era consignatari a Tarragona) i gràcies de poder viure del seu treball. D'En Salses, no en tingueu dubtes. Tot d'una que podrà, us ajudarà. Però cregueu-me, engegueu de seguida... i cultiveu l'Amèrica. En Martorell ja deu haver vingut a la nova adreça, com em va prometre.

No insisteixo més en el canvi de nom. Podent dir -com he dit- que jo l'he demanat, ja em basta.

Estic desolat de no poder-vos trametre, encara, Pinya de Rosa. Una persona (la Maria Creus) que ha marxat cap a Moreria em prometé que m'enviaria tots els llibres catalans que tenia la Sra. Miquel -entre els quals hi havia aquest- i malgrat de fa dies que ha marxat, encara no els he rebuts. No cal dir que no s'estarà ni una hora a casa.

La circular de la Unió Catalanista fa pena. Prescindint de la seva incorrecció gramatical i literària (i és molt prescindir en aquests moments en què cal donar la impressió d'un poble culte atropellat). La imprecisió de limitar-se a demanar als catalans que s'uneixin dóna mostra d'una impotència fatal. En teoria, tots

hi estem conformes. És la fórmula el que manca. I crec que la mateixa posició d'independència partidista de la Unió la indicava per a fer l'acoblament entorn d'ella.

L'actitud dels generalitaris és abominable. Parlar de partits a hores d'ara i de proporcionalismes a base d'unes eleccions fetes en un moment passional i amb una llei injusta, que no permetrà la proporcionalitat entre els representants i els representats, significa simplement que ni l'esfondrada de la Pàtria no els ha ensenyat a amar-la. Voler-se'n aprofitar per a fiançar llur predomini personal és continuar la traïció que, al meu parer, no va començar al juliol del 36, sinó a l'abril del 31. Per això cal accelerar la sortida de la revista, àdhuc sense diners, i potser afavorir la tendència Casanovas²¹³. No és que aquest senyor em sigui gens simpàtic, però va ben orientat, i sobretot, cal aferrar-se al tauló de salvació més ferm, sense mirar gaire si és de cedre o de cartró. L'essencial és fer la unió escopint els traïdors.

Confio molt que els diners de la revista ja vindran quan hagi començat a sortir. Sé per experiència que una obra existent, majorment si és reeixida, mou molt més que un projecte. Endavant sense por.

Avui fa tres anys que vaig sortir de Barcelona i trenta-u que vaig cantar missa. Dues dates, oi? Confio poder-ne estar encara molts a Lausanne, entremig dels àngels de caritat d'aquesta Maison, però també confio que tornarem a la Pàtria

²¹³ Joan Casanovas i Maristany, ja esmentat a les notes 20, 26 i 27, acabdillava un sector de l'Esquerra més nacionalista i poc afecte a en Companys.

alliberada. Aquells moros ho fan tan bé com poden per a ensorrar-se i el Cametes²¹⁴ -el Moro major- també, dificultant la restauració monàrquica, que seria l'única forma possible d'arranjar aquell dissortat país. Malgrat les desmentides oficials, la tibantor entre carques i anarco-falangistes va en augment i no pot acabar sinó en un daltabaix que posarà novament en discussió tots els problemes espanyols, el català i el basc en primer terme. Cal preparar-se des d'ara per a aquell dia.

Us trameto dos capítols en plec certificat a part. El I -nou de trinca- conté un mapa que potser caldria fer estilitzar per un dibuixant de traça. No n'hi ha cap de català per aquí? En manca només un, el darrer, que ja està fet, però vull revisar-lo a fons, perquè és summament delicat. El rebreu dins una setmana, à peu près.

Saludeu En Roca i altres amics i maneu al qui us ho és cordialment en Crist.

Carles Cardó

²¹⁴ "El cametes" era el mal nom del rei Alfons XIII, que les tenia ben llargues.

Lausanne, 28 agost 1939²¹⁵

Sr. Ramon Sugranyes de Franch. París

Caríssim amic:

Rebo la vostra lletra a la meva tornada d'un ràpid viatge pel Migdia de França, on volia passar una mesada de repòs, però d'on m'ha fet tornar a corre-cuita la temença d'un esclat imminent de guerra. El món està en mans d'un foll furiós. Esperem encara i preguem.

Avui us puc donar una bona nova. Amb un cop de teles audaciós he pogut agafar uns 2000 francs francesos per a la revista. És el que us manca per al 1er número, oi? Tireu endavant, doncs, que us els enviaré així que me'ls demanareu. No els trameto ara perquè tinc por que la catàstrofe que quasi tot fa témer paralitzarà l'empresa. No hi ha res d'En Martorell (que empaitaré de sec a sec) ni d'En Patxot o En Carreras. Aquestes aportacions podran assegurar el 2on número i després, cobrar les subscripcions.

El meu parer d'enfortir l'organització Casanovas no té cap valor, perquè fou concebut i donat fora del coneixement de la realitat. Si creieu que amb la Paraula podeu fer la unió entorn vostre, mil vegades millor.

²¹⁵ Al cap de tres dies d'haver estat escrita aquesta carta, esclatà la Segona Guerra Mundial.

Les baralles entre els republicans, els generalitaris i els nostres funestos i desesmats intel·lectuals, malgrat el fàstic que fan, són molt satisfactòries, perquè afavoriran la unió catalana entorn d'un nucli cristià democràtic. Tot consisteix en què nosaltres tinguem seny i fermesa, cosa de què no pot dubtar-se. Sobretot, als primers números, no atacar ningú, ni afondir divisions, és a dir, donar la sensació exactament contrària a la que donen ells. Després ja vindrà (crec que aviat) l'hora de definir-se clarament.

He tingut una ocasió inesperada de consultar amb l'eminent Cap de la Metropoli²¹⁶ del vostre projecte de missatge²¹⁷. Hem convingut que no calia fer-ho. En primer lloc, aquests documents no tenen mai eficàcia. Menys en tindran ara que la Cittyà²¹⁸ es desfà en falagueries al Moro. D'altra banda, els gravíssims problemes del moment deixen el nostre en dimensions imperceptibles. Certament, per un plet més no voldran exposar-se a refredar unes bones relacions que, a tort o a dret, creuen més precioses que mai²¹⁹. Tot aconsella d'esperar millor ocasió i de mirar si podeu trobar un patró d'altura, p. ex. Verdier²²⁰. És ben difícil, però les circumstàncies ho podrien tornar possible

²¹⁶ El Cardenal Vidal i Barraquer.

²¹⁷ No ens ha estat possible de trobar el text d'aquest missatge.

²¹⁸ Per dir el Vaticà (Cittyà del Vaticano).

²¹⁹ Sense reconèixer oficialment l'Espanya de Franco, la Santa Seu havia enviat un representant com a "chargé d'affaires" a Burgos, monsenyor Ildebrando Antoniutti; però no va normalitzar plenament les relacions fins al mes de juny de 1938, quan va nomenar un Nunci, monsenyor Gaetano Ciccognani i va acceptar un ambaixador, el marquès de Magaz.

²²⁰ El Cardenal Jean Verdier, arquebisbe de de París, ja esmentat a la nota 76.

sobretot si aconseguíem fer la unió de catalans entorn d'un nucli cristià i d'una revista digna i solvent en tots sentits. Les coses poden tombar de tal manera que l'hora propícia ens arribi.

Totes les noves d'allà baix confirmen el gran desori que no pot acabar sinó desastrosament per als falsos croats. Cal treballar perquè els seus hereus no tornin a ésser els rojos. L'Eminent²²¹ està magníficament disposat.

Saludeu tots els amics, inclús Don Sturzo, sense oblidar molt especialment els caríssims Roca, Serrahima, Ruiz Hebrand, Romeva, etc.

¿No us sembla que la prevista encaixada de la creu gamada amb la falç i el martell²²² pot precipitar la crisi espanyola?

Maneu al vostre affm. en Crist que espera amb delit noves vostres.

Carles Cardó

* * * * *

²²¹ Altra cop el Cardenal Vidal.

²²² El pacte Ribbentrop-Molotov, entre l'Alemanya nazi i la Rússia soviètica, no precipità per a res la crisi espanyola, però va obrir als alemanys la porta de la invasió de Polònia, origen immediat de la guerra mundial.

Bloc IV:

La Segona Guerra Mundial

Cartes de C. Cardó des de Lausanne:

setembre del 1939 - març 1941

i des de Fribourg:

maig de 1941 - maig de 1942

Introducció

L'esclat de la segona guerra europea d'aquest segle -al començament encara no era mundial- no va comportar, de moment, cap canvi en la vida dels nostres corresponsals. El Dr. Cardó continua a Lausanne i en Sugranyes a París. Per als francesos el primer hivern de guerra -la "drôle de guerre"- tampoc no significà cap gran pertorbació: els alemanys estaven deturats davant la famosa "ligne Maginot" de fortificacions i la vida a París seguia amb totes les aparences de normalitat.

El Dr. Cardó en la pau suïssa, treballava de valent en els seus llibres -de què parlen les cartes- i en Sugranyes, a París, anava com si res cada dia a classe a la Sorbonne, es veia molt amb els catalans refugiats i s'interessava pel moviment federalista europeu, que hom esperava per després de la guerra. Aquesta tranquil·litat relativa s'acabà sobtadament la primavera del 1940 quan els alemanys llençaren el gran atac que els permeté d'envair en pocs dies Luxemburg, Bèlgica i Holanda i menaçaren directament París. En Sugranyes acabava de passar els exàmens per a obtenir el títol de professor de francès i, la vigília de l'entrada dels alemanys a la capital francesa, junt amb el professor Mendizábal, amb qui convivia, s'afegiren als milers i milers de persones que fugien cap al sud. En tren, a partir d'Orleans, arribaren a Bordeus, on es reuniren amb el grup d'amics que ja hi eren -Roca i Caball, Serrahima, Ruiz Manent i d'altres. Però no van voler esperar que hi arribessin

també els alemanys i continuaren en tren fins a Tolosa del Llenguadoc. D'allí Mendizábal proseguí fins a Marsella i Niça, mentre en Sugranyes preferí anar-se a refugiar en una petita ciutat, Auix de Gasconya (Auche en la versió afrancesada que apareix en la correspondència), on romangué fins a l'octubre de 1941.

Els esdeveniments de la gran guerra -com abans els de la nostra- es reflecteixen fortament en les variacions dels estats d'ànim dels nostres corresponents. Els èxits inicials de les potències de l'Eix -invasió alemanya de Polònia, de Dinamarca i Noruega, invasió de Croàcia i d'Albània, atac dels russos a Finlàndia- omplen de pessimisme l'esperit tan sensible de Mossèn Cardó (cartes 58 i 59). Però no els confonen les idees ni els fan perdre de vista la restauració futura de Catalunya, encoratjats sempre per la tranquil·la serenitat del nostre Cardenal primat, Vidal i Barraquer.

Avançat l'any 1941 les coses tendeixen a aclarir-se. La folla entrada en guerra d'Alemanya contra la Unió Soviètica, el conflicte de la creu gammada contra la falç i el martell -els dos símbols del totalitarisme anti-humà- és el "lluc d'esperança" (carta 71) que permet de preveure un final feliç a la guerra. A la tardor de 1941, l'entrada en guerra dels Estats Units no deixa ja dubte sobre quin serà el resultat final.

I el mes d'octubre de 1941, en Sugranyes, sempre a l'empara del senyor Patxot, pogué retornar a Suïssa, a Fribourg, on l'esperava un esdevenidor professional definitiu a la Universitat, on va poder contreure matrimoni el 1944 i fundar

una família. El Dr. Cardó ja hi era des del mes de maig del mateix any. I les cartes que havien nodrit la seva amistat des del llunyà mes d'octubre del 1936 deixaren el pas a les llargues converses d'una visita setmanal i, més tard, quan en Sugranyes ja tenia casa i fills, el Dr. Cardó anava a dinar amb ells cada dimarts -com ho explica en Sugranyes a les seves memòries (pàg. 236).

Lausanne, 18 setembre 1939

Molt estimat Sugranyes:

Com ja em temia, l'enorme daltabaix causat per la conjunció infernal de la creu gamada amb la falç i el martell ens obliga a ajornar el nostre projecte, quan ja estava a punt de realització. ¿Us sembla que torni els diners a la persona que me'ls donà, demanant-li, però, que me'ls torni a donar quan es pugui tirar endavant?

Per ara, podeu suspendre la traducció del meu llibre, que evidentment no és hora de publicar. Però m'hauríeu de fer un favor: fer-ne treure còpies a màquina (quatre o cinc) i posar-les en diferents llocs, a cases d'amics, perquè almenys se'n pogués conservar alguna. Si me'n podríeu fer arribar una a mi, mil vegades millor, perquè llavors ho refaria tot d'acord amb els esdeveniments, i el publicaria tot just acabada la guerra. Em sembla que n'hi ha per anys.

No cal dir que estic conforme amb tots els comentaris que feu sobre l'hecatombe causada per aqueix home, potser el més malvat de la història, en qui es reuneixen Judas, Caifàs i Atila²²³. No tinc cap dubte de l'esclafada final dels totalitarismes satànics, però crec que sortirà molt cara. Quant als enfeixats i llurs escolans d'Occident²²⁴, potser fóra millor

²²³ Es tracta indubtablement de Hitler.

²²⁴ Els "nacionals" victoriosos d'Espanya.

que també fossin esclafats. Llur perduració podria ésser la confirmació del perill.

Trobo molt encertada (i l'eminent tarragoní també) la vostra actuació pro neutralitat espanyola. Crec com vós que depèn del manteniment de la italiana. Però les noves que vénen d'allà per un conducte autèntic (La Vanguardia) demostren el desori espantós d'aquell desventurat país i la demència absoluta dels seus actuals dirigents, que peguen a tort i a dret amb veritable odi a un poble que no té pa. Es preparen la caiguda més desastrosa. El cert és que, si la Providència no ho adoba, els seus hereus seran els antics rojos, que faran exactament el mateix que ells al revés. I no acabarem mai. Fa fàstic d'ésser d'un país tan insensat.

Records de tots els amics de Lausanne.

Saludeu també els nostres de París i doneu-me'n noves.

Invariablement, amb la més cordial devoció en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

Lletra núm. 55

Lausanne, 6 octubre 1939

Sr. Ramon Sugranyes de Franch. París

Amic caríssim:

Per l'excel·lent amic Roca vaig assabentar-me de la vostra greu ensopegada, que em deixa adolorit²²⁵. Deploro no arribar a temps per fer-vos companyia espiritual en el dolor, ans solament

²²⁵ Una vella hèrnia, ara estrangulada, obligà en Sugranyes a sofrir una operació d'urgència -en l'antic hospital del centre de París, l'"Hôtel-Dieu".

en la joia d'haver esbiaixat el perill, perquè el dolor passat, quan no ha estat culpable, és motiu d'alegria.

Cal tenir sempre els ulls fets en la solució futura del problema cada dia més agreujat de casa nostra. Allí es fa tot el que es pot perquè torni la rojor assassina i incendiària i crec que cal preparar les coses de lluny perquè la substitució de la fúria perseguidora actual no sigui una altra fúria perseguidora inversa. No pot interessar a ningú, sinó als perseguidors de torn, que passi així, i fins la França i l'Anglaterra, evidentment victorioses en un termini potser més breu del que sembla, hauran de vigilar que no resti enlloc cap totalitarisme, vist el perill que enclouen tots, tant els de dreta com els d'esquerra.

Tornaré els diners destinats a la Revista, però amb la prometença, ja rebuda, de tornar-los a donar si un dia es reemprèn el projecte.

Quant al meu pobre llibre, crec que per ara s'ha de deixar en panne. No hi fa res que, de mica en mica, a estones perdudes, l'aneu traduint i copiant. Potser un dia servirà.

Ara estic atrafegat revisant i anotant la versió dels Salms que s'ha reeixit a fer venir sencera de Santes Creus. M'ocuparà mig any, després del qual emprendre un altre treball que m'ha estat encomanat per una eminent personalitat metropolitana: una defensa teològica de la nostra posició... i la seva. Això, caldria que no s'escampés.

Per cert que vaig restar sorprès de trobar l'al·ludida personalitat en una actitud fermíssima i quasi diria més radical

que la meua. Molt amargat, això sí, per les defeccions dels qui l'afalagaven i explotaven quan manava ell²²⁶.

No tingueu cap quimera sobre el vostre esdevenidor. Cada dia estic més convençut que Déu ens reserva per actuacions futures de post-guerra. Jo mateix, tinc la salut tan millorada, que ho atribueixo quasi a miracle.

El mateix que heu trobat vós en diaris de Madrid, ho he trobat jo en diaris de Barcelona i de Granada. És consolador. Revelen impudorosament la vera finalitat de la rebel·lió i la hipocresia repugnant amb què van menar-la. Tot caurà damunt d'ells.

Saludeu cordialíssimament l'excel·lent Mendizábal.

Igualment us saluden els amics Patxot i Carreras, que sembla que no ha rebut la lletra que al·ludiu en la vostra.

En unió d'esperança i de pregàries, sempre affm. en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

²²⁶ Es tracta, evidentment del Cardenal Vidal i Barraquer. La demanda que li ha fet induí el Dr. Cardó a posar-se a treballar en un altre llibre destinat a la defensa i justificació teològica dels catòlics espanyols que restaren al marge del gran conflicte. En parla més endavant en les cartes 59, 61 i 68. Malhauradament aquest llibre no arribà a ésser compost. Tot el que el Dr. Cardó anava preparant durant aquests mesos acabà refós a l'obra Histoire spirituelle des Espagnes, ja citada repetidament. Vegeu la nota 181.

Lausanne, 30 novembre 1939

Amic Sugranyes:

Contesto la vostra del 4 del corrent amb l'apesarament que, segurament com a vós, m'ha produït l'aparició nefasta d'El Poble Català²²⁷. (Vaig reconèixer la vostra lletra en la faixa d'un n° 3 on se'm combatia, amb gran satisfacció meva). Me l'envien regularment sense, és clar, haver-lo demanat. S'acabarà quan demanaran l'import de la subscripció. Són una mica vergonyantment companyistes, i com que disposen dels pocs quartets que hi ha, quasi tothom es veu forçat a seguir-los.

¿Què penseu fer ara? No crec que compteu emprendre la publicació de La Paraula Catalana. Hi ha molts inconvenients, entre ells, que la gent ja està compromesa amb El Poble Català i l'anunciada Revista de Catalunya, i no poden pagar dues subscripcions, i el mal efecte que faria ensenyar públicament la divisió dels catalans. A més, no cal comptar amb l'ajut dels 2000 francs que jo us vaig oferir, i que vaig tornar al donador, que ara no està en tan bona posició com llavors. Ja deveu saber que l'Ametlla està indignadíssim i que mon cosí Vidal Jové ha fet a En Roca Caball la proposta, acceptada per aquest, de fer un cens dels catalans de "solta i consciència", per veure què es podrà

²²⁷ *El Poble català* és la represa d'un òrgan tradicional del catalanisme d'esquerra. Darrera l'edició de París, hi ha uns quants homes del partit d'Esquerra Republicana i algun més, com Nicolau d'Olwer. Ja coneixem la dura enemistat del Dr. Cardó envers l'Esquerra com a partit i és el que li fa veure el perill en l'aparició d'aquesta iniciativa.

fer després. És bonic, però jo sóc pessimista. Qui pega primer, pega dos cops, i ells s'ho enduran tot. Aquesta gent tornarà a malmetre l'hora de Catalunya.

Sou molt optimista sobre la solució definitiva del nostre plet. Millor. Jo no ho sóc tant. Els enfeixats i els enfletxats venen una immobilització forçada amb la promesa de respectar-los la sobrevivència, i com que això coincideix amb l'interès dels qui es barallen, crec que guanyaran el plet. És evident que la carcassa marroquina no parará fort gaire temps, però la seva successió és molt fàcil que se l'endugui una altra República roja, seguint la llei pendular d'Espanya. Aquest és l'aspecte més trist de l'aparició de El Poble Català.

Jo estic cada dia més desenganyat de tot i només demano a Déu que em deixi acabar els dies en aquesta deliciosa Maison de Repos.

L'Encíclica és magnífica²²⁸. Ja deveu saber que a Moreria²²⁹ l'han sotmesa a censura prèvia i n'han retallat tot el referent al totalitarisme d'Estat, amb què confessen implícitament que llur sistema polític no és catòlic. No sé si sabeu, a més, (suposo que sí) que al Card. Gomà li han tatxat tota una pastoral sobre "la lliçó de la guerra i els deures de la pau"²³⁰. ¿Valia la

²²⁸ És l'encíclica *Summi Pontificatus*, del 20 d'octubre de 1939, la primera del papa Pius XII, entorn del culte al Crist-Rei. L'encíclica és tota ella contra la guerra i en favor de la pau, amb un homenatge a la primera víctima de la guerra, la "nació estimada de Polònia", i contra la concepció totalitària que atribuïa a l'Estat una autoritat il·limitada.

²²⁹ L'Espanya franquista.

²³⁰ *Lecciones de la guerra y deberes de la paz*, publicada el 8 d'agost de 1939. En l'antologia de Gomà, ja citada, *Por Dios y por España*, pp. 224-302.

pena de fer una Croada devastadora del país per fer cap a una Església privada de la funció del magisteri? Em diu un vingut de Barcelona que el nou bisbe és detestat per tothom i que la classe social més repugnant i odiada per la seva actuació és... la meva. Tot plegat prepara la nova erupció revolucionària que no deixarà una església en peu ni un sacerdot amb vida.

I aleshores hi haurem de tornar l'eminent tarragoní²³¹ i jo... a fer-nos escorxar! Aquesta és la meva perspectiva. Sols un miracle de Déu (que es pot demanar sempre, a condició de no comptar-hi mai) ho pot fer anar altrament.

No us fieu massa dels projectes prematurs de post-guerra. Crec tant com desitjo -i ho desitjo moltíssim- en la victòria de les democràcies, però del que passarà després, ningú en pot fer cap calendari. I en tot cas, la federació serà d'Estats sense embrollar-se en qüestions interiors. El nostre plet -desenganyeu-vos- l'hem de resoldre nosaltres, i hem demostrat no solament que no el sabem resoldre, ans ni tan sols collim l'ocasió quan ens el donen resolt.

El patriarca²³² torna a ésser a Itàlia i probablement trigarem molt a reveure'ns. Per cert que darrerament a Moreria han fet córrer que havia renunciat i des de Roma ho han desmentit. Està molt ben situat, però és vell i afeblit de forces.

Em digué En Carreras que vindríeu per Nadal. Si és així -no cal dir com ho desitjo- feu-me el favor de dur el Ruyra i tots

²³¹ El Cardenal Vidal i Barraquer,
²³² Altra cop el Cardenal Vidal.

els originals o fragments traduïts del meu llibre empantanegat. En Portas, que fa 4 mesos que té el restant per traduir, no ha respirat més.

Saludeu afectuosament l'excel·lent amic Mendizábal i digueu-li que ara l'entrada a França d'un estranger és extremadament difícil. Altrament, amb molt de gust vindria a veure-us.

Tots els amics us saluden i molt especialment el vostre invariable en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 57

Lausanne, 28 - XII - 39

A vós estimat amic i a l'amic Mendizábal, auguris de pau en el Crist nou nat, que ens dugui la justícia i el respecte a l'Església, avui endogalada i empastifada pels seus pseudo-representants i a la pobra Catalunya, més endogalada que mai. Avui (Finlàndia!)²³³ sóc un xic menys pessimista que abans, però no em puc prometre cap esmena dels homes.

Carles Cardó

²³³ Nota històrica: el 30 de novembre la URSS va envair Finlàndia. La campanya va durar fins el març de 1940.

Lausanne, 19 febrer 1940

Amic Sugranyes:

Contesto la vostra amb un mes de retard. La culpa la tenen els *Salms*, que definitivament he acabat de revisar i anotar. Una feina aclaparadora. Ara En Manel els pica a màquina.

Continuo essent pessimista. No tinc gaire confiança en les prèdiques actuals de llibertat, federalisme, etc. Em fan el mateix so que les corresponents de la guerra passada. I què en va sortir? Ja ho sabeu. L'endemà d'una victòria, i més tan costosa com serà aquesta, els homes són incapaços del sentit de moderació que imposaria el seny més elemental. Els veureu caure en els mateixos errors, que prepararan un altre desori.

També em fa por, i molta, la conxorxa de feixos, fletxes, mitres, banquers i marxants de canons. Déu castiga el món (tots els móns, ja m'enteneu) encegant-lo. La ceguetat general és esfereïdora. Que no veieu el que fan ara Suècia, Noruega, etc.? I en aquest etc. poseu-hi tots els paraigües que vulgueu²³⁴. La bena que va permetre que la catàstrofe de casa nostra arribés a totes les consumacions encara no ha caigut dels ulls. Es deixa fer d'una manera idiota, per evitar l'inevitable, millor dit per fer-ho més inevitable i d'una manera més tràgica²³⁵. Ja no tinc la

²³⁴ És interessant de constatar la decepció que la política de feblesa d'Anglaterra, personificada en l'"home del paraigua", ha causat al Dr. Cardó, que confiava tant en ella. El desengany li fa veure tota la situació internacional -i espanyola!- i àdhuc el seu esdevenidor personal amb un profund pessimisme.

²³⁵ El Dr. Cardó es plany amargament de l'errada estratègica de

certesa que tenia abans del que tant desitgem. I llavors, potser els qui viuran, si algú viu, dintre dos-cents anys, podran començar a pensar de començar a assajar-se a reesdevenir homes.

La col·lusió de la creu gammada amb la falç i el martell no ha bastat per esvaire la germanofilia del capellanam (no mereix altre nom) de les terres enfiletxades. Fa escriure de veure com els seus diaris celebren els *soi-disant* èxits germànics. Germanofília de notícies, de titulars, sempre; alguna vegada fins de comentaris. ¿Ho veu i en pren nota qui ha de fer-ho? Ho dubto. Un dels càstigs més grans que Déu pot inflingir a la humanitat és deixar-la governar per facinerosos i per cecs; l'espectacle del burgès català de 1936 ençà s'ha universalitzat i alguns, per curull de sarcasme, hi veuen la defensa actual del catolicisme! Hi ha moments que un voldria, no diré morir, però sí ésser mort.

El nostre problema és molt solidari d'aquest, dieu. Ho seria, si s'hi veiés clar. Ara, estic segur que la gran feïnada de replasmar el món farà oblidar els problemes de dimensions materials petites, però que són els de dimensions espirituals més grans. El chantatge de la neutralitat forçada farà el seu efecte i deixarà continuar tiranitzant, sense veure que un sol fruit infectat basta per a podrir de nou tot Europa.

Les meves informacions sobre l'estat d'esperit de la nostra gent coincideixen amb les vostres. És natural. Quan tot s'ha

les potències democràtiques i de la seva incapacitat per aturar a temps les ansies expansionistes nazis. Al desengany pel trist paper que han jugat a la guerra civil espanyola si suma ara el convenciment que les conseqüències d'aquesta posició abstencionista afectaran, inevitablement, al futur de la civilització occidental i de la seva concepció humanista.

perdut fora la pell, conservar-la és l'únic problema que preocupa i tots els altres desapareixen. És una cosa abonidora sentir repetir a cada moment allò de "després de l'infern horrorós del temps dels rojos, això és el Paradís." Com si hi hagués dret a condemnar un poble al raquitisme material i espiritual perquè se l'ha deslliurat d'un perill de mort... provocat criminalment pel mateix pretès salvador. I com si fos lícit d'aprovar aquest refinament de maldat, mil vegades més pervers que l'altre.

No em sembla, doncs, poc clar ni desencertat el vostre criteri sobre l'actuació a seguir. No podem fer més, quan podem fer-ho, que influir personalment entre nosaltres i entre els elements exiliats dintre la Pàtria quan hi podem tenir algun contacte. Tota altra actuació seria, no sols desavinent, sinó impossible. Si fos faedor de convèncer els capitostos del P.C.²³⁶ i la R. de C.²³⁷ i eixamplar la F.R.L.²³⁸ de manera que hi cabés tothom folgadamente, seria la solució ideal, però ho crec més impossible que de convèncer un beato espanyol de l'errada enorme que s'ha comès en aquell país, de la qual es desvetllaran un dia tràgicament, perquè tinc per quasi cert que el dia que altri s'ensorrarà, tornaran els rojos i seran rebuts amb grans aclamacions. També compararan llavors amb ara. I nosaltres sempre a l'ostracisme, destí perpetu de la veritat i els seus devots a tota la terra, però majorment en les terres ullpreses per la bestiesa extremista.

²³⁶ La revista *El Poble català*.

²³⁷ La *Revista de Catalunya*.

²³⁸ La Fundació Ramon Llull.

Em corresponc amb els bordelesos, que trobo plens del millor esperit²³⁹.

Perdoneu-me tant de pessimisme, procureu esvair-me'l i rebeu els millors afectes del vostre invariable amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 59

Muy querido amigo Sr. Mendizábal²⁴⁰:

Correspondo muy gustoso a su amable saludo. Como verá por las líneas precedentes, soy muy pesimista. La historia vieja y las experiencias nuevas me abonan. Si V. tiene motivos serios para corregir este pesimismo, hará una obra de caridad decidiéndose a catequizarme. No enfundo la pluma, que con Dios y los libros es mi mejor amiga. Si pudiera verle, le expondría el plan de un libro que he concebido sobre el tema: Defensa de los españoles católicos que se mantuvieron al margen del gran fratricidio colectivo. Para eso, necesitaría luces y documentos que sólo V. posee, pero que ahora es difícil enviar. También me

²³⁹ En esclatar la guerra amb Alemanya, en Roca Caball i tota la seva família van traslladar-se de París a Bordeus, per tal d'ésser més lluny de les hostilitats. A Bordeus van trobar-se amb els amics Maurici Serrahima, Ferran Ruiz-Hebrart i altres, que ja feia temps que hi sojornaven.

²⁴⁰ Ramon Sugranyes i Alfredo Mendizábal, en aquells mesos, vivien junts a París, en l'apartament de la rue Michel-Ange, 21, que havia deixat la vídua de Carrasco i Formiguera en retornar ella a Barcelona amb els seus fills.

servirán los capítulos de mi obra escrita que tiene Sugranyes para traducir. Vean si dan con la manera de mandármelos.

No me olvide ante el Señor, como no le olvida su fiel amigo y admirador.

Carles Cardó

Lletra núm. 60

Lausanne, 20 març 1940

Estimat amic Sugranyes:

Una desil·lusió, que també deveu haver tingut vós: els paraigües continuen no tenint intel·ligència, i per més que es mullin, tenen el vici d'obrir-se badocament cada vegada que plou²⁴¹. No en parlem més? Dit i fet! Només afegiré que és aclaparadorament trist que certes certeses hagin d'esvair-se.

Continueu amb el tema del federalisme. Molt bonic; massa per a creure-hi. Ja ho veureu com tot es tornarà aigua-poll i que, tot al més, serà un federalisme de caràcter exclusivament econòmic, que potser endogalarà més la persona humana. Quan tindreu els meus anys, sereu un xic més escèptic en els programes dels homes. No vol dir que no hi hàgiu de treballar. Almenys que no es perdi per això. Feu, doncs, si podeu, el grup ibèric (no en sortireu), el grup espanyol (no tan difícil) el grup català (més

²⁴¹ Altra vegada el símbol del paraigua per a designar Chamberlain i la política anglesa. Vegeu nota 234.

fàcil); feu el manifest Aguirre²⁴², idea molt lluminosa i endevinada, però sempre preparats per al desengany. I és que encara no s'ha vist mai que un poble que és un agregat de ximplés sigui salvat pels altres. I això és Espanya, i és Catalunya. No ens fem més il·lusions. Un poble que en cinc o sis anys de demagògia d'espardenya suada liquida un segle de renaixement esplendorós, doneu-lo al gat. Aquest és el fruit de les reflexions, experiències i amarguíssimes decepcions de deu anys, perquè d'ençà de la caiguda de Primo, Catalunya ha anat sempre de bòlit, d'insensatesa en insensatesa, justament quan arribava el seu temps. És molt cru, és massa cru, però és així i no sé dissimular-ho. Tota la meva ambició es redueix ara a desitjar que em deixi passar tranquil·lament a Préla-Fontaines els pocs anys que em queden de vida, sense deixar-me ensarronar mai més pels qui fan servir la Religió, la Pàtria, etc. de fuets per flagel·lar llurs enemics, o els que ells es creen. Per això us suplico cada vegada una injecció d'optimisme, i veig que no hi reeixiu.

Fóra molt bonic el que em dieu dels nostres inefables esquerrans. Quan serà un fet ho creuré, i encara tement que serà una comèdia i que per sota tindran els caps dels cordills. Els conec de molts anys i sé que són el *chef d'oeuvre* de l'Omnipotència en perversitat i estupidesa.

²⁴² Les meves recerques no m'han permès de trobar aquest manifest. Suposo que es tracta d'un document de post-guerra del lendakari basc José Antonio Aguirre que indicaria les pautes polítiques a seguir des de l'exili.

Si anava bé -tant de bo- feu-m'ho saber tot seguit, que em donareu una gran alegria. Podria ésser que la suspensió de llur cadavèric setmanari²⁴³ els fes reflexionar, si en fossin capaços.

Us felicito cordialment per la vostra ferma actitud davant les propostes familiars. Jo em trobo en el mateix cas que vós: tinc la meua mare asilada a casa d'uns parents, amb 84 anys a sobre, enyorant-me com us podeu imaginar. Però el deure està per damunt de tot, i el nostre és evidentíssimament el de parar fort i aguantar el tipus, per si un dia podem ésser útils. També goso felicitar-vos per la solució de l'afer de la vostra promesa, que ens tenia preocupats. Indubtablement hi ha dues coses que imposaven aquesta solució: la diferència d'idees i l'exigència d'ella, el sol fet de la qual la impossibilita per a formar una llar amb vós²⁴⁴. Comprenc que és dolorós, però en aquests temps de grans tribulacions universals, no ve d'una.

La vostra lletra interessà molt a En Patxot, En Carreras i la Ció. Ja us escriuran. I ara, concediu-me un xic d'espai per a l'amic Mendizábal.

Invariable en la devoció singularíssima.

Carles Cardó

²⁴³ *El Poble català.*

²⁴⁴ Com ja ha estat dit a la nota 144 en Ramon Sugranyes va desfer el seu prometatge, per mor de les posicions tan distants que van prendre ambdós sobre la guerra i les seves conseqüències.

Lletra núm. 61

Muy querido amigo Sr. Mendizábal:

Tengo más perfilado el plan del nuevo libro²⁴⁵, que será una refundición del ya escrito, que probablemente quedará perpetuamente inédito.

Estará en castellano y su título será: *Cartas a los españoles*. Contendrá lo siguiente: una vindicación de la actitud de los católicos españoles que nos mantuvimos al margen de la inmunda refriega; ahora, vistos los resultados, esta vindicación es más hacedera que antes; una aplicación a nuestro tiempo de las enseñanzas de Balmes después de la primera guerra civil (1840-1848); es la condenación más razonada y explícita del recurso a la violencia. Tengo copiados todos los textos. Y por último una serie de orientaciones deducidas de lo anterior sobre la única conducta que puede salvar a España. ¿Le parece bien? Con eso tendrá V. bastante para discernir qué documentos me serían útiles. Me interesan sobre todo los referentes a la inmoralidad aneja a la guerra civil y las que la malicia partidista añadió y al fracaso del nuevo régimen, sobre todo en materia moral y religiosa, ya que éste era el argumento Aquiles de los teólogos de antecámara.

El libro podría ser terminado pronto, pero no creo prudente echarlo a la calle hasta después de la caída del tinglado actual.

²⁴⁵ Es tracta del nou llibre que li encomanà el cardenal Vidal (vegeu la nota 226). El tema del treball proposat interessava evidentment moltíssim el prof. Mendizábal.

No soy tan optimista como V. Creo que durará tanto como la guerra y que sólo el reajuste de Europa después de ella hará saltar todas las ficciones. Eso si, como es de desear y de suponer, triunfan los aliados, pues en otro caso (ni siquiera imaginable) no cabria otro recurso que darse de baja del género humano.

Me place lo de los Profesores²⁴⁶, pero aquello es tan cerril, que aumentará su furor.

Con mucho gusto iría a París unas semanas, pero en tiempo de guerra las fronteras son infranqueables.

Salude a todos los amigos y mande al que lo es suyo de todo corazón.

Carles Cardó

Lletra núm. 62

Lausanne, 15 maig 1940

Caríssim Sugranyes:

Perdoneu que avui us escrigui breu. Tinc feina i pressa! La salut em fa pagar el tribut de cada primavera -aquest anys molt rebaixat, gr. a Déu- que em priva de fer el que voldria.

Cap estranyesa per la solució de la ridícula crisi generalitaria²⁴⁷. Gran expiació fou per a Catalunya que en els

²⁴⁶ Mendizábal tingué la idea de crear una Associació dels professors universitaris espanyols en exili.

²⁴⁷ Nota històrica: es tracta dels problemes successoris després de l'afusellament del President Companys el febrer de 1940. Ocupà interinament la Presidència de la Generalitat a l'exili Josep Irla i Bosch, que era el President del Parlament. Fou President de 1940 fins 1954, quan els parlamentaris catalans supervivents elegiren, a Mèxic, Josep Tarradellas.

anys decisius fos menada per uns homes que, enmig del terrabastall de la tragèdia més paorosa de la història, no són capaços d'altres sentiments que el més sòrdid egoisme. Sort que Catalunya, quan vingui l'hora, els escopirà.

Sobre la declaració projectada, En Manel i jo pensem el següent: el que caldria fóra fer un grup tancat de 30 o 40 persones que compartíssim aquests ideals: cristianisme, democràcia, respecte als drets de la persona humana individual i col·lectiva i catalanisme amb la federació (Espanya, unió d'Estats federats) com a mínim. I llavors fer un Butlletí quinzenal d'orientació catalana, mig clandestí, en ciclostil, per enviar a tots els catalans expatriats i, si fos possible, fer-ne entrar a Catalunya. Al 1er número publicaria el Manifest. S'acceptarien adhesions, però el nucli central seria clos i només molt excepcionalment s'hi acceptarien nous membres. Sóc contrari al confessionalisme, sempre pertorbador en política. Bastaria l'indispensable: fer-hi entrar una frase com: els postulats del Cristianisme referents al respecte a les obres de Déu, primera de les quals la persona humana. No tanqueu la porta a elements heterodoxos però de sentiments cristians, sovint més cristians que els de molts fervents del catolicisme musulmà, avui dominant a Espanya. Crec que això hauria de fer-se de pressa. Els trenta noms els escriureu en un minut. No eixampleu, no obriu la porta a la cridòria. No es tracta de fer un partit, sinó un nucli orientador, que demà podria ésser el germen d'un partit, car la gent que convenceríem fóra innombrable.

Continuo essent pessimista sobre les prèdiques de federalisme europeu. Ja veureu com tot serà aigua-poll. Els nostres problemes, els hem de resoldre nosaltres. Feu les Correspondances: està bé, però pressento que no passaran de lluïments literaris.

Sobre les regions més externes, m'esforço a conservar la fe, però trontollo. Molt s'ha fet desembarcant el Botiguer atracat²⁴⁸, l'home de la gran bondat funestíssima, causant d'enormes malastres, però els darrers esdeveniments obliguen a fer l'esforç d'esperar contra tota esperança.

M'ha fet enveja la descripció de la Missa de Montserrat a Bordeus i de la homilia del jesuïta excepcional. Si fos possible, faria una tournée pel Midi per visitar patricis. Però tot està tancat i em figuro que encara hi posaran més forrellats.

Rebeu els millors afectes del vostre affm. amic en Crist.

Carles Cardó

²⁴⁸ Una altra manera de designar Chamberlain, que ara ha estat substituït per Sir Winston Churchill. Com veurem més endavant, el Dr. Cardó no perd encara totes les esperances que té posades en la política anglesa...

Lausanne, 23 agost 1940

Ctda. 25 - IX

Estimat amic:

El vostre record, el de l'amic Mendizábal i el d'altres amics no m'ha deixat quasi ni un moment d'ençà de la gran esfondrada²⁴⁹, ben semblant en tot a la nostra. Estic content de saber-vos escapat de la ratonera i fent vida tranquil·la. Què pagaria per poder-vos venir a veure!²⁵⁰

La idea de la vostra emigració a l'Amèrica m'omple de tristor. ¿No heu rebut una invitació d'En Patxot, refermada després per En Carreras, de venir a Lausanne, on estaríeu si fa no fa com jo? La raó de continuar a Lausanne els estudis que fèieu a Ginebra semblaria suficient, per bé que ací ha entrat un

²⁴⁹ Nota històrica: l'abril de 1940 es produí la invasió de Dinamarca seguida de la de Noruega; el 10 de maig l'ofensiva es dirigí vers l'Europa occidental: Holanda i Bèlgica són ocupades entre maig i juny i immediatament cauria França. Després de la desfeta de la línia Maginot i de l'ocupació de París, el 14 de juny, el govern francès signa un armistici amb Alemanya el dia 22 del mateix mes. França quedava dividida en dues zones, una sota el control directe dels alemanys i l'altra retòricament anomenada "lliure", però de fet sotmesa igualment a Berlin, amb un govern col·laboracionista amb els invasors establert per Pétain a Vichy.

²⁵⁰ El dia abans de l'entrada dels alemanys a París, en Sugranyes -que acabava de passar amb èxit els exàmens de professor de francès-, i el Prof. Mendizábal fugiren cap a Bordeus i pocs dies més tard prosseguiren cap a Tolosa, on restà Mendizábal, mentre en Sugranyes anà a viure a Auix de Gasconya, una petita ciutat episcopal on residí fins a l'octubre de 1941, com refugiat, mantingut sempre pel Sr. Patxot. Llavors va tenir la sort de poder tornar a Suïssa i d'establir-se definitivament a Fribourg.

rigor molt gran i molt comprensible quant a admetre nous estrangers. No deixeu de provar-ho!

L'esfondrada em va sorprendre, però potser no tant com a vós. Evidentment ganxos, fletxes i feixos són els instruments de la justícia divina, però com a tals precisament tenen una missió limitada, que durarà poc. Ara que aquest poc, dins les dimensions de la història, pot durar més que les nostres efímeres vides. Tanta desventura no ha assolit de sorollar la meva fe. Crec que el plet es complicarà molt més i que a la fi els instruments de tortura seran esmicolats. Els símptomes actuals són bons.

En aquest cas, el revers passat no seria pas inútil. Parlant-vos francament, la família²⁵¹ que estatja l'amic Don Luigi m'és més simpàtica i m'inspira més confiança per a la nostra que la que estatja el Prof. D. Alfredo²⁵². Crec que una condició prèvia indispensable per a la restauració de la nostra família és l'afebliment -i no petit- d'aquesta darrera, en la qual s'afondeix una escissió que podria ésser-li fatal.

Tot plegat crec que va per llarg. Passarem moltes privacions, hi haurà grans terrabastallades, però a la fi triomfarà el que desitgem nosaltres. Per això crec que fóra necessari que a la casa on habita Don Luigi hi hagués algun representant que informés bé i preparés de lluny la solució que tant hem somniat i per la qual tant hem treballat. Suposo que ja s'hi ha pensat.

²⁵¹ Els anglesos.

²⁵² Els francesos. Es refereix a Alfredo Mendizábal.

La meua salut, sense ésser íntegra, no és pas dolenta. La setmana entrant aniré a recloure'm uns dies a La Valsainte (en companyia del nostre Primat)²⁵³ i després a Gstaad, a respirar. I a reprendre el treball altra vegada. M'adoloreixen les noves que em doneu dels amics. Saludeu-los tots, sobretot el Prof. Mendizábal, i rebeu els més cordials afectes del vostre invariable amic en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

Lletra núm. 64

Lausanne, 9 octubre 1940

Ctda. 15 - XI

Estimat amic:

També jo m'havia fet la il·lusió de viure junt amb vós. Quina felicitat! I quin desencís, de veure que, com jo em temia, és gairebé impossible! En Patxot, l'excel·lent patrici, em diu que continua fent gestions i no desespera del tot de reeixir. Però si veniu, no em trobareu ja, malauradament, en aquesta casa. De resultes d'una crisi esclatada entre les monges i el rector de la Parròquia, en la qual crec que elles tenen quasi tota la raó,

²⁵³ La Cartoixa de La Valsainte, a les muntanyes de la Gruyère, al cantó de Fribourg, és on al Cardenal Vidal i Barraquer li agradava passar l'estiu. Quan en el curs del seu darrer sojorn va morir a Fribourg, el 13 de setembre del 1943, els seus restes hi romangueren en una tomba provisional, durant 25 anys, fins al seu trasllat a l'enterrament definitiu a la seu tarragonina, el juny de 1978.

ve una altra Congregació a encarregar-se'n. I com que jo, demanat el meu parer, vaig defensar les monges, no em resta més remei que canviar de pensió. Ho enyoraré molt. Des del 1er de Novembre, doncs, és quasi segur que seré a la Pensió Le Darzel, Avenue Vinet, 29, on també hi haurà lloc per a vós.

La conducta admirable de la família que estatja don Luigi i la dels seus cosins de l'altra banda del toll²⁵⁴ em donen molta esperança que això encara pot acabar bé. Si podeu, hauríeu d'enviar quatre mots als amics que hi tenim, fent-los avinent la necessitat d'interessar aquella família²⁵⁵ per la nostra²⁵⁶. No ho crec impossible. El que no comprendré mai és la conducta de la pensió on s'estatge l'amic Don Alfredo²⁵⁷ (que em va escriure una postal molt amable i interessant).

M'arriben noves desagradables de la sort dels amics Serrahima, etc. Acabo de saber que En Sagarra ha rentré. I vós m'insinueu una cosa semblant. Resistiu tant com pogueu. Allò continua essent un desori i un camp de malifetes d'incontrolats.

Ha passat tres mesos entre nosaltres el nostre patriarca i primat²⁵⁸. Està més ferm que mai, amb una visió de les coses que em sorprèn per la seva justesa. Ja deveu saber que li han barrat el camí del retorn. Està molt descoratjat i fins he notat que, en un any que no l'havia vist, ha perdut bastant de la seva agilitat

²⁵⁴ "La família que estatja Don Luigi" són sempre els anglesos i "els cosins de l'altra banda del toll" són els nord-americans.

²⁵⁵ Els anglesos.

²⁵⁶ Els catalans.

²⁵⁷ França. No és d'estranyar la prudència amb què el Dr. Cardó parla dels anglesos, dels francesos i dels nord-americans: totes les cartes estaven sotmeses a la censura governativa a França llavors.

²⁵⁸ Altra cop el Cardenal Vidal que mai apareix pel seu nom.

mental. No és estrany. Té 72 anys i sofreix molt moralment. Va donar als amics Carreras la gran satisfacció de batejar el nounat Jordi a casa d'ells. És l'únic bateig que ha fet d'ençà de la seva elevació. Fou una festa commovedora. En Manel i la Ció, com els avis, irradiaven de joia. Ara torna a ésser a Itàlia. És un altre auguri favorable per a aquest nadó eixerit, que tot just arribat amb unes presses trasbalsadores, fa anar en doina les més altes potestats i provoca recepcions glorioses. Déu el dugui a aquell lloc que altres tan indignament han ocupat. Preguem uns per altres i per la gran causa que tant ens ha fet i ens fa patir. Amb el més gran afecte us abraça el vostre invariable amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 65

Lausanne, 25 nov. 40

Molt estimat amic Sugranyes:

La vostra darrera lletra em troba en uns moments de gran aflicció, iguals als que vau passar vós temps enrera. La meua pobra mareta, cansada de patir esperant-me, se n'ha anat al cel. Al dolor natural d'un cop tan terrible s'afegeix el desconsol immens de no haver-li pogut donar el plaer de reveure'm i d'haver de renunciar a veure-la mai més. Des del dia que en vaig prendre comiat -1er agost 36- ja em vaig fer perfecte càrrec que no la veuria mai més. Una lleu esperança nascuda durant la immunda

baralla incivil, s'esvai ben aviat. Més totalment i eficaçment que jo, perdoni Déu als qui en tinguin la culpa.

No cal demanar-vos que pregueu per ella, però recordeu-vos també de mi, que molt ho necessito en aquests moments. Jo em recordo de vós especialment i personalment cada dia a l'hora més íntima i solemne.

Sobre el vostre retorn ací, tan desitjat, o gairebé, per mi com per vós, no cal perdre tota esperança. Darrerament l'amic Carreras ha iniciat una nova gestió a la terra dels sorges (on tot es compra) que és molt possible que reïxi. Ara la vostra companyia m'aniria més bé que mai. No desconfiem en la Providència paternal que hi ha damunt nosaltres.

El treball que em demana de fer el nostre Primat està per començar, i no sé quan podré emprendre'l²⁵⁹. I cregueu que el faria amb gust. Però ara m'ha sortit una feina lucrativa que no puc menysprear: la traducció espanyola d'un Missal llatí-alemany d'una casa suïssa²⁶⁰. Això m'abassega tot el temps per ara, però confio que per any nou, donada la primera empenta, podré reservar algun temps per a tasques més agradables.

També volia continuar aquells Salms evangèlics²⁶¹ que ja coneixeu i que us semblen, amb raó, massa llargs. Ara els faria

²⁵⁹ Vegeu les notes 181 i 226.

²⁶⁰ *Misal festivo para los domingos y fiestas*, con las Misas principales de los propios de España y América. Notas explicativas y un apéndice del canto sagrado, latín-español, por el Canónigo Don Carlos Cardó, Eisielden (Suiza): Benzinger y Cia 1941, 866 + 79 págs. Referència bibliogràfica, Pere Cisa.

²⁶¹ Aquests "Salms evangèlics" són els poemes que el Dr. Cardó compongué tot al llarg del seu exili i que foren recollits en el volum *El Càntic nou. Poemes religiosos*; publicat a Barcelona, per Ariel 1951, 116 pàgs., amb prefaci important del mateix Dr. Cardó, pp. 11-25.

en estil més condensat. La finalitat principal d'aquest treball seria fer un obsequi a En Patxot que tant fa per mi i a qui encara no he donat altres mostres d'agraïment que les verbals.

¿Què és més urgent, al vostre entendre, això o el llibre que tant espera l'amic Mendizábal? Fer les tres feines alhora, no pot ésser, i la traducció em durarà tot l'any 41.

Ja es pot donar per segur que la família Carreras anirà a viure a Friburg i per quasi segur que seguirà En Patxot. En aquest cas, jo no restaré sol ací. Ja tenen prevista la casa on hauré d'anar a viure. Em doldrà certament de deixar Lausanne, però Friburg és sens dubte un ambient més apropiat per a mi. En cas de poder-se arranjar el vostre afer, vós també hi vindríeu. Fóra una vera delícia: quasi refariem la pàtria perduda, o, si tant no, quasi tot allò de bo que en resta. No m'estranyen les claudicacions. En temps com els actuals, exigir heroïsmes és demanar massa. D'altra banda, no us puc ocultar que algunes, com la de l'ex-poeta nacional²⁶², no em contrista gens. És un dels gran culpables de l'ensorrada del nostre poble: la seva influència desmoralitzant entre la joventut, sobretot literària, va ésser enorme i anirà bé que un element tan funest resti desqualificat el dia -del qual no dubto- que ens serà donat per la Providència de refer la gran víctima no planyuda.

Perquè jo no he perdut ni un bri d'esperança. Les coses fan ja el tomb. Els darrers esdeveniments preludien la fi inevitable que tot això ha de tenir i que potser vindrà més aviat del que

²⁶² Fa referència a Josep M. de Sagarra, que ja ha esmentat abans.

ens pensem. D'altra banda, allà baix el desori ja és pitjor que en temps dels abominables vermells. La reacció patriòtica que tots esperàvem ja ha començat, i amb un ritme de crescendo meravellós. En tinc noves directes molt encoratjadores. ¡Llàstima que vós no sigueu al país de Don Luigi²⁶³! Si us podíeu posar en relació amb els que hi són -Bosch Gimpera, per exemple- podríeu fer una gran obra, perquè allò es descomposa ràpidament. Si arribaven a fer el salt mortal, fóra cosa segura. Fins l'ensorrada de la casa d'on va guillar darrerament²⁶⁴ ens serà favorable.

Amb una nova demanda de sufragis per la meva cara desapareguda prenc comiat per avui, amb l'espera de reveure-us, el vostre affm. amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 66

Auche, 30 novembre 1940

Molt estimat Dr. Cardó:

La vostra lletra del 25 acaba de donar-me la trista nova de la mort de la vostra bona mare (a. C. s.). De tot cor participo en el vostre dolor, que -com vós dieu- conec prou bé per una recent experiència. El que és més dur en la mort dels éssers

²⁶³ Anglaterra.

²⁶⁴ Vol dir París, d'on Sugranyes havia "guillat" el juny darrer. Deliberadament, el Dr. Cardó vol fer-se il·lusions quant a la rapidesa amb què allò es descomposa.

estimats, en aquestes lamentables circumstàncies en què ens trobem, és l'allunyament, és el pensament de que els cars traspassats se'n han anat d'aquest món sense el consol de veure i abraçar llurs fills. I això, que era dur mentre durava encara la barreja incivil, quan morí el meu pare, comprenc que ha d'ésser-ho ara molt més, en aquesta interminable post-guerra que ens manté allunyats per raons que els nostres familiars no comprenen sempre prou bé. Jo veig per exemple la meva mare, trasbalsada de veure que altres, com en Serrahima i en Ruiz H.²⁶⁵, més "compromesos" que jo, han anat tornant i que jo resto a l'exili. La pobra deu pensar amb terror que la mort se la pugui emportar sense reveure'm.

En la comunió de tots aquests tristos pensaments, creieu que la vostra aflicció és també la meva, en bona part. Però no oblidó que en la cristiana resignació a la voluntat divina hi ha també el millor conhort que en tals circumstàncies podem trobar. Pregaré, estimat amic, en la humil mesura en què jo puc fer-ho, per a ella, que no deu ésser gaire lluny del tron del Senyor, gloriosament il·luminada i intercedint per vós, i pregaré també per vós en la seguretat de què en la pau de l'Esperit i en l'esforç del treball trobareu la necessària consolació.

Em doneu una veritable alegria, a desgrat de tanta tristor com ens volta, amb les precisions que em comuniquieu respecte de les gestions que ha iniciat darrerament l'amic Carreras. No vull fer-me il·lusions excessives, però sigui el que sigui el resultat de les gestions en curs, el sol pensament de que tenim tan bons

²⁶⁵ Ruiz Hebrard.

amics que per pura estimació s'ocupen de nosaltres és un reconfort i un encoratjament poderós. I si a més pogués reunir-me a Fribourg amb vós...

Jo tampoc no perdo l'esperança de que les coses es vagin tombant més favorablement per a nosaltres. Els presagis del moment actual són sense cap dubte millors que els de fa un quant temps. Impossibile comunicar amb Don Luigi. Caldria que algú des de les Amèriques o des de Portugal fes d'intermediari i aquesta combinació no té res de senzilla. Em satisfan sobretot les notícies que em doneu d'una reacció patriòtica en crescendo. Fins ara ningú no me'n havia parlat. Segons com anessin les coses, potser fóra un deure patriòtic tornar a casa per a treballar. Però per ara i tant no en crec arribada l'hora. No us sembla? Doneu-me tantes notícies precises com us sigui possible.

És llàstima que no pugueu simultanejar els Salms i el llibre que interessa a en Mendizábal. Totes dues obres són importants i comprenc que dubteu. A part d'això, us felicito per la traducció lucrativa i no desplaent, suposo, encara que traduir a l'espanyol deu ésser fatigant.

Demà compto veure a Toulouse l'amic Mendizábal. Ens l'envien confinat a un poble! Desventatges d'haver volgut restar en una capital i de no haver-se "auto-confinat" -com jo- en una petita ciutat!

Cordialment unit en el record dels éssers estimats i anticipant com sempre en els mateixos dolors i en les esperances, vostre amic devotíssim.

Ramon Sugranyes

* * * * *

Lausanne, 28 desembre 1940

Molt estimat amic:

Milers de gràcies pels vostres amables mots de condolença. Quan se sap que no és simple compliment, aquesta companyia espiritual dóna un consol positiu. Altrament, Déu ha tingut la pietat de fer-nos de tal manera que aquestes ferides del cor -tot i restant el dol- es pellen com les del cos: si no, la vida, amuntegant-s'hi les plagues, esdevindria aviat insuportable.

Fa un mes em vaig tirar de boig, aprofitant una clariana de bona salut, a treure'm de sobre l'enutjosa versió entre les dues llengües menys estimades. La Casa editorial, mostrava una diligència impacient, quasi estrepitosa. Però en arribar el moment en que, segons contracte signat, m'havien d'enviar mil francs, s'han tancat en un mutisme impenetrable. Com que no és manca de diners (és una casa molt forta), ni sóc prou modest per creure que no trobin bé el treball, sospito que ha actuat la catalanofòbia i que no gosen a dir-me que plegui. Els he escrit dient-los que, sospitant que el meu treball no és aprovat, plego. Fa vuit dies d'això, i ni piu.

Això vol dir que, si això resta així, emprendre els altres treballs, segurament el llibre encarregat pel Primat, i si per cas, a estones perdudes, els Salms, que em fan molta il·lusió.

Fa poc passà per ací En Millet²⁶⁶, President dels feiocistes, i portà impressions molt pessimistes de la marxa d'aquell desventurat país, i fins em desmentí que a casa nostra hi hagués cap reacció patriòtica. No cal oblidar que ell viu a la capital de les estepes materials i espirituals. En canvi, em donà noves molt encoratjadores, com que ells (els f.j.c.) havien adquirit tota la impremta de l'antic Matí, que estava en relació amb tots els quadres de la federació, que subsisteixen clandestinament intactes i amb el mateix esperit, malgrat la persecució acarnissada que sofreixen de part de totes les potestats.

Jo cada dia em convenço més que ja no és sols per evitar persecucions i molèsties que no haig d'anar allà, sinó per no haver de servir unes potestats del meu braç que evidentment són apòcrifes, perquè fan tot el contrari del que haurien de fer. Obren contra el bé comú espiritual, com a programa; màxima entre les causes que tornen il·legítim un poder. En consciència, no puc col·laborar-hi²⁶⁷.

D'altra banda, les coses van bé. Com que comença a dibuixar-se el tomb definitiu dels esdeveniments i que així que aquest tomb es pronunciarà fortament -potser a la primavera-

²⁶⁶ Fèlix Millet i Maristany, President de la Fedració de Joventuts Cristianes.

²⁶⁷ És molt dura la crítica que Cardó fa a la jerarquia aliada amb el franquisme. El nacional-catolicisme eclesiàstic, que anomena "toledanisme" en l'obra *El gran refús*, citada ja repetides vegades, és el blanc de la seva denúncia més punyent. Vegem-ne un petit fragment: "L'escàndol d'uns jerarques sense esperit és el més destructor, i no és possible que en tingessin uns jerarques que volien bastir l'Església no pas sobre la sang del sacrifici propi per amor, sinó sobre la sang del sacrifici d'altri per cobdícia, uns jerarques que posaven al Reialme de Déu condicions prèvies polítiques." p.53.

l'esfondrament serà ràpid²⁶⁸. El que cal és que aleshores hi hagi qui pugui, vulgui i sàpiga aprofitar-ho per a portar el veritable cristianisme a casa nostra, d'on fa almenys mig segle que està exiliat.

El llibre es farà, perquè el crec necessari, i això, encara que continuï fent la versió, perquè, donada la primera empenta, podré fer alhora les dues tasques. Només és llàstima que no puguem viure junts, perquè entre tots sortiria més ponderat, més documentat i més... ofensiu.

Encara no tenim cap impressió de les gestions d'En Millet. És cert que les coses de là-bas i els correus van molt lentament. La nostra anada a Friburg per la primavera ja és segur, perquè En Patxot s'ha convençut. Jo n'estic content, perquè allí hi ha una Universitat, unes biblioteques i unes amistats actuals i possibles que no són ací. ¡Quina no fóra que vós també hi vinguéssiu!

Repeteixo el meu agraïment i reitero l'expressió de la meva amistat invariable en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

²⁶⁸ Com per la guerra "incivil", el final tant desitjat provoca il·lusions quant a la durada del conflicte: van caldre quatre anys més per arribar a la fi de la Segona Guerra Mundial.

Lausanne, 5 febrer 1941

Amic Sugranyes:

Quasi estic per dir-vos que us envejo el privilegi, que jo no he merescut, d'haver tingut part en la més dura de les set benaventurances, més que més no havent tingut conseqüències majors²⁶⁹. Avui crec que és el millor que es pot fer per ajudar a la salvació d'aquest món desgavellat, que encara no ha comprès que la vida no és un passeig, sinó un camí. Però el més trist, el que jo no m'hauria pogut esperar mai, és que dintre d'aquest món inintel·ligent de massa espavilat, hi hagi tants dignataris constantinians. Vós n'heu trobat un altre²⁷⁰ i jo fa temps que sospito amb certa vehemència que el d'ací²⁷¹, que tots veneràvem tant, posseeix algunes accions d'aquesta anònima explotadora del bé per a no fer gran cosa més que mal. És una gran tribulació de veure com són nombrosos els qui confonen els camins simplíssims de l'Evangelí amb els tortuosos de la diplomàcia, després que aquesta confusió ha fet esclatar el món, mancat d'aquella

²⁶⁹ Amb ocasió d'una visita del Mariscal Pétain, llavors cap del govern francès, tots els refugiats espanyols que eren a Auix i unes quantes persones més -suspectes de no ésser fidels al règim de Vichy- van ésser "concentrats" durant els dies que el Mariscal va sojornar en aquella regió. Però sense cap conseqüència dolenta per a ells.

²⁷⁰ L'arquebisbe d'*Auche* (Auix), que no va voler fer res per ajudar alguns refugiats que ho necessitaven.

²⁷¹ Marius Besson Bisbe de Fribourg.

resistència moral que sols l'Evangelí al peu de la lletra pot donar-li.

Sobre l'assumpte de l'editorial, heu tingut un goig sense alegria... i jo quasi també. Finalment s'han posat a to. Ja m'han enviat mil francs. Jo treballo a cent per hora per desempallegar-me'n aviat, però ja m'anuncien una altra feina per a després d'aquesta. Els he contestat que ha d'ésser a condició de no donar-me presses, perquè tinc altres treballs a fer, tan importants, almenys, com els seus. Això ha paralitzat temporalment els meus projectes literaris, que tinc forçosament desats al calaix. Darrerament he resolt d'ajornar-los fins al meu trasllat a Friburg (de l'Abril al Juliol) on trobaré Biblioteques i consellers que ací no existeixen. Però ara em surt un altre entrebanc. Sabeu que no m'és lícit de contrariar En Patxot. Doncs bé: cada vegada que li he exposat el pla, tot i dir-li que és quasi un encàrrec del primat, se'm posa tot atribolat perquè "tinc la mania del castellà". Crec que el llibre s'ha d'escriure en aquesta llengua, perquè va adreçat als castellans, però no goso ferir un home a qui dec tant. ¿Quina solució hi veieu, donat que el llibre és necessari? Fer-lo en català i donar-lo a traduir? Traduir-lo jo mateix? Solució coixa, perquè cauria en el castellà igualment. I perquè, a base del que tinc fet, aquest sortiria fet i pastat en tres o quatre mesos! Digueu-me, si us plau, el vostre parer²⁷².

²⁷² Una vegada més fa referència al llibre en defensa (teològica) dels espanyols que no volgueren prendre part en la guerra civil. En definitiva, aquest llibre per important que fos, no passà mai d'un projecte i el Dr. Cardó es concentrà en la redacció i la traducció francesa del que esdevingué la *Histoire*

M'agradaria de saber en Mendizábal ja a Amèrica, perquè em fa patir de saber que pateix. És un home tan excel·lent! Si podeu, feu-li avinent la meva profunda simpatia, i els meus escrúpols sobre el llibre, si ho creieu convenient.

No sabem res de les gestions d'En Millet, que deuen ésser llargues i difícils. També treballa per aconseguir passaport a un nebot meu enginyer i nostre en tots sentits cent per cent que ens informaria fidelment de l'estat d'aquell món.

Altrament, sembla que allò canvia de pressa. Comença l'era de les rectificacions. La resistència al gamo-enfeixament, la simpatia pel país de Don Luigi (que necessiten per menjar) i fins darrerament s'assegura que és ja madur el projecte de restauració d'en Joan, Alfons havent ja finalment decidit d'abdicar. Si això fos cert, crec que el canvi seria pregon i que jo difícilment podria evitar el deure de tornar-hi.

Ja veieu com els esdeveniments van pel camí del nostre gust cada dia més decididament. No dubteu que continuarà així. Pot durar més o menys, però la solució no pot ésser més que una. D'altra banda, m'he assabentat amb satisfacció que els amics Batista Roca, Pi i Sunyer, etc. fan la feina que nosaltres desitjàvem²⁷³. Tot anirà bé, esperem-ho, però embasardeix de pensar en la feina que se'ns girarà després, atès l'espaventable capgirament moral que ha sofert aquell país secularment desventurat. Però, en fi, per això hi som.

spirituelle des Espagnes. Vegeu la nota 181.
²⁷³ A Anglaterra, contactes diplomàtics amb el *Foreign Office*.

No he tingut encara ocasió de conèixer Mlle. Bickel. Fou ella qui m'escriví les bones festes espontàniament i, en contestar-li jo, li deia, més per cortesia que per ver desig, que aprofitaria el primer dels meus ara molt clars viatges a Ginebra per fer la seva coneixença. No us puc dir quan serà, ni prometre que serà aviat.

Ja sabeu que estic sempre disposat a servir-vos el vostre invariable amic que molt us estima en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

Lletra núm. 69

Lausanne, 21 març 1941

Estimat amic Sugranyes:

Em fa molta pena de veure que la vostra vida està enfonsada en la grisor. Ho comprenc tot, però cal reaccionar, si no volem perdre els béns millors de la vida. Per a això, us caldria, a més de la intensificació -sempre possible- de la vida interior, emprendre-us algun treball d'envergadura, un estudi històric, literari, etc., encara que després -cosa improbable- l'haguéssiu d'esquinçar. Cal combatre el tedi, que és el clima espiritual de

totes les renunciïes. Seguiu els consells de l'Abbé Journet²⁷⁴, i coincidireu en una cosa més amb la vostra Bickel²⁷⁵.

La qual tingué la gentilesa, com ja deveu saber, de venir-me a veure, per fer la meua coneixença. Vam tenir una conversa de dues hores, en la qual temo que, parlant de religió, vaig dir-li algunes coses sobre el protestantisme que la van contrariar un xic. Què voleu? No sóc especialista en la matèria de convertir protestants. Vaig recomanar-li que s'adrecés a l'Abbé Journet, al qual vaig escriure anunciant-li la nova client. No n'he sabut res més. Realment em va fer la impressió d'una ànima profunda, i no estranyo que us hagi interessat. Déu vulgui beneir-ho tot.

Estic enfeinat fent dos va-i-tot: el d'enllestir l'enutjosa traducció (ja li tinc el peu al coll) i el d'acabar d'aprendre l'anglès, tasca que vull despatxar en dos o tres mesos. Oi que sóc pretensions? Després, ja a Friburg, prepararé la documentació per a escriure el nou llibre, que serà el vell -inèdit- remanejat, acomodat al moment actual i adreçat a tots els espanyols. És llàstima que hagi de perdre temps escrivint-lo en català i després traduint-lo, perquè el castellà no l'escric pas molt més malament que el català, però no tinc el dret de

²⁷⁴ L'abbé Charles Journet, teòleg eminent de l'Església, gran amic de Maritain, que Pau VI va fer cardenal durant el Concili Vaticà II, era professor al Seminari diocesà de Fribourg. En els primers temps del seu exili (octubre de 1936), en Sugranyes trobà en ell una acollença paterna i una perfecta comprensió del seu refús de fer la guerra civil.

²⁷⁵ La "vostra" Bickel mostra que el Dr. Cardó s'ha adonat del lligam amorós que s'ha creat entre ella (vegeu nota 158) i en Sugranyes i ha descobert en ella (com diu més avall) una "ànima profunda". Liselotte Bickel seguí durant uns mesos una instrucció religiosa de l'Abbé Journet i fou batejada per ell, poc després de la tornada d'en Sugranyes a Suïssa, a l'octubre del 1941.

contrariar En Patxot. Li donaré un to, si em surt, de pietat religiosa. Teologia i vida espiritual en formaran el fons. Seria imperdonable que jo sortís amb un llibre de caràcter exclusivament polític, ni que fos de política trascendental i internacional. ¿No us sembla?

Tinc molts apunts presos i espero que hi passaré estones delicioses. El sotmetré a la censura del nostre primat cartoixà²⁷⁶, que ja ha llegit el llibre inèdit, sobre el qual em digué que "era necessari de publicar-lo".

M'és molt plaent la nova del viatge d'En Mendizábal. Estarà més en segur i més tranquil. El tinc per un dels homes de l'Espanya de demà. També m'agrada que hagi passat el toll²⁷⁷ Don Luigi, pel qual passava ànsia. També ell pot ésser un dels homes -potser l'home "tout court"- del seu indret natal. Tant de bo, perquè fóra un bon amic del nostre ideal, i segurament influiria.

Sobre el descabdellament del desori general, sóc absolutament optimista. Veig amb evidència objectiva, absoluta, el desenllaç desitjat. No ho sóc tant quant a casa nostra, que serà sempre olla. Realment s'hi remena molt el projecte restaurador i algú de ben proper al restaurand m'ha assegurat que és cosa pròxima. Jo no crec que es verifiqui mentre duri el desori, perquè els enemics del projecte tenen trumfos decisius en mans per a fer-ho avortar.

²⁷⁶ El Cardenal Vidal i Barraquer, "el primat cartoixà" perquè resideix a les cartoixes, li havia suggerit d'escriure el nou llibre, que no arribarà a compondre. L'altre, l'"inèdit" a que fa al·lusió, és el que ha anat treballant durant tot l'exili i del que parlen nombroses cartes.

²⁷⁷ El "toll" és l'oceà Atlàntic, que Don Luigi Sturzo travessà a començaments de l'any 1941 per a refugiar-se als Estats-Units.

No sé res de l'assumpte de la vostra ideada vinguda ací. ¿Me'n podeu donar cap clarícia? Ja sabeu com la desitjo. Seríeu un company incomparable per acabar-me de fer passar la poca amargor que té ara ja per a mi l'exili. I treballaríem molt col·laborant mútuament en les nostres empreses. En Patxot encara no desconfia del tot.

En fi, la meva salut, enmig d'alts i baixos menys pronunciats que abans, és bona. La prova és que em permet de treballar.

Guardeu-vos del tedi i maneu al vostre amic que us enyora molt i molt.

Carles Cardó

* * * * *

Lletra núm. 70

Friburg, 8 de maig de 1941

Villa Garcia - Pérolles

Estimat amic:

Ja em teniu a la Vich suïssa²⁷⁸. La pensió és tan bona com la de Prélaz i, en certs aspectes, millor. Però m'hi trobo tan sol, sense els amics que tenia a Lausanne! Potser ho fa que encara no he entrat en relació amb els altres pensionistes, per culpa de la

²⁷⁸ Tal com preveia en cartes anteriors, el Dr. Cardó s'ha traslladat de Lausanne a Fribourg, seguint la família Patxot-Carreras. En diu la "Vich suïssa" perquè és una petita ciutat episcopal, amb clerecia abundosa, sobre tot entorn de la Universitat -única de confessió catòlica a Suïssa.

meva tímidesa. Em proposo seguir algun curs de Filosofia, o d'Història, o potser de Teologia, a la Universitat. Però amb la tasca que em va encomanar el primat i l'aprenentatge de l'anglès (que no ha anat tan bé com jo esperava a causa de la feina que m'aboquen pel broc gros d'Einsiedeln²⁷⁹), crec que ja tindrè prou tasca per a un any.

La vigília de la meva sortida de Lausanne va venir a veure'm la Liselotte²⁸⁰, més gojosa que mai de seguir el mestratge de l'Abbé Journet. Es pot dir que en esperit ja és catòlica, i que la seva conversió oficial és només qüestió de temps, millor dit de poc temps.

Comprenc la vostra angoixa, que és també, si bé no tan intensa, la meva. El temps és gris i totes les il·lusions immediates s'esfumen. El pla de la Providència és ben misteriós, i és impossible d'endevinar-ne els viaranys. Ens trobem, certament, davant alguna cosa de més gran que un conflicte entre pobles. Ens ha tocat de viure en una època en què tota la terra ingemiscit et parturit, com diu Sant Pau, en treball d'infantament d'una era nova, que ningú no pot endevinar com serà i que nosaltres no és fàcil que vegem ni en la seva albada. Sense perdre la confiança en el resultat que desitgem -hi ha encara molt de camp per córrer-, l'únic que podem fer és pregar i fer

²⁷⁹ La casa editorial Benzinger, d'Einsiedeln, és la que li encarregà la traducció del Missal (vegeu nota 260).

²⁸⁰ Noteu el canvi d'estil del Dr. Cardó, que ara ja tracta Mlle. Bickel pel seu nom de pila, versió familiar d'Elisabeth Charlotte.

resistència perquè els dies de la tribulació s'abreugin i l'ordre nou -el que Déu es proposa- sigui íntegrament cristià²⁸¹.

Potser la Liselotte us parlarà de la seva divergència de criteri amb vós respecte a la significació moral de la rentrée, en la qual joestic d'acord amb ella. Crec que el sol fet de tornar no implica cap reconeixement ni claudicació; més encara: crec que seria convenient que hi entressin tants esperits rectes i forts com fos possible, per tal d'encoratjar, orientar i preparar sota terra les collites de l'esdevenidor i que, restant fora, es fa el joc dels altres, que fins obliguen els amnistiats -reconeguts innocents- a viure a 250 quilòms. lluny del seu país. Em direu: "medice, cura teipsum". És ben fàcil de replicar que si jo podia fer aquesta tasca, tornaria amb gust, però donada la meva situació vistent, a la Seu, i els milers d'ulls que em sotjarien i d'espies que delatarien els passos més innocents, el meu sacrifici fóra inútil; ací, en canvi, puc treballar lliurement fent la mateixa tasca amb un altre estil. Això no vol dir de cap manera que us aconselli el retorn: teniu altres raons personals, com la vostra situació militar, que us ho veden i, a més, ara que segons totes les probabilitats aquell país està a punt de tocar tràgicament les conseqüències de la gran imprudència comesa, seria temerari de ficar-se enmig del vesper.

²⁸¹ La sintonia entre aquesta idea de Cardó i el pensament de Maritain és prou evident: la segona guerra mundial representa la manifestació d'un final d'època, transmutació global de l'estat de cultura eixit del Renaixement, i l'inici d'un nou món que Cardó somnia, paral·lelament a Maritain, "íntegrament cristià". Vegeu MARITAIN, Jacques: *Humanisme integral*. Barcelona: Ed. 62, 1966. (Versió catalana)

Es tractava només de l'apreciació moral de l'acte de rentrer com a tal.

Si podeu fer arribar les meves salutacions a D. Alfredo i a Don Luigi, us ho agrairé, i més encara, si em féieu saber llur adreça.

Coratge, i no temeu, que tot acabarà bé.

Els Rafel i Manel i famílies estan tots bé²⁸². La meva salut millora a mesura que van venint les males noves.

Maneu al vostre invariable amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 71

Friburg, 27 juny 1941

Villa Garcia, Pérolles

Molt estimat Sugranyes:

He trigat a respondre a la vostra lluminosa lletra del 22 de maig, perquè he volgut fer un va-i-tot per treure'm de sobre la feina d'Einsiedeln. Ara ja estic desempallegat i una gran aclarida s'ha fet en la meva vida. Reprend la correspondència amb els amics i les feines més agradables que aquella, que estaven en vacances.

La vostra lletra em féu molta alegria, perquè us veia coratjós i ple d'optimisme cristià. Certament, avui ja no podem trobar aquesta joia sinó en l'evasió a la regió de la llum

²⁸² Es tracta de la família d'en Patxot.

eterna. Tot el d'ací baix és fosc. Jo, tanmateix, no acabo de donar-me. Encara conservo un lluc d'esperança que el geni del mal tirarà un dia ell mateix a l'acera la pell de taronja que el farà relliscar mortalment. Fins que ho veuré no creuré que Déu li vulgui lliurar el món definitivament, o per llarg temps. Potser el darrer tomb de les coses -la lluita entre els dos corns del diable, Beelcebub contra ell mateix- portarà aquest aclariment²⁸³. Potser serà un nou desengany, però això voldria dir que l'ocasió encara no és arribada.

Amb Liselotte ens hem vist dues vegades, una a Lausanne i una a Ginebra amb En Millet. Cada dia ens sembla més digna de vós. Caldrà que la feu venir a fer la coneixença del Sr. Patxot, que està una mica escamat, per la seva condició d'origen. (No sé si faig una indiscreció). Crec que coneixent-la se li esvairan els dubtes.

Avui rebo lletra de l'amic Alfredo des de Niça. Passa un veritable calvari. Li neguen el visat per embarcar-se, tot i essent professor de Nova-York. Qui hauria pogut pensar que el dimoni de la violència trobés col·laboració allí on crèiem que tenia la màxima oposició! El pobre està molt descoratjat i fins pessimista. Es comprèn. Li escriuré de seguida encoratjant-lo.

Ací s'ha rebut una lletra molt (potser excessivament) optimista del Dr. Trueta²⁸⁴, que es troba a l'indret on vós

²⁸³ El Dr. Cardó comenta així l'entrada en guerra d'Alemanya contra la Rússia soviètica, que a la llarga decidí la derrota final de Hitler.

²⁸⁴ El Dr. Josep Trueta, eminent traumatòleg, que el Patronat de la Universitat havia nomenat professor a la Facultat de medicina de Barcelona, exercia el seu art guarint ferits de guerra a Anglaterra, amb un gran èxit.

intentàreu d'anar per trobar-hi Don Luigi²⁸⁵. Ve a dir en termes velats que té guanyada aquella família a favor del nostre plet i que la germanor entre els elements de la diàspora (sobretot a Amèrica) és completa. Jo no em vull abandonar a l'optimisme. El que si és cert és que a can Fletxes²⁸⁶ tot va molt, però molt, malament. El descrèdit és ja al darrer límit possible. Tothom s'adona de l'esterilitat de la tragèdia. La nostra posició és ja reconeguda universalment com a justa. Es preveu un canvi, però ningú no sap quin. Jo temo molt que no sigui una altra tragèdia.

Dintre quinze dies veuré el primat, que allà tothom enyora. Si viu uns quants anys, encara fóra possible que fes un gran paper. El graciós és que ara serveix als tiberins²⁸⁷ d'argument per resistir a les folles pretensions de la Fletxa esmussada. Amb ell perfilarem el llibre que estic a punt de començar i que no serà altre que una mise en point del que ja tinc escrit i que coneixeu en part.

Segueixo un curs de Filosofia en aquesta Universitat. En secret us diré que, quant a exposició de la doctrina tomista, és inferior als de Roma i fins als bons de casa nostra. L'únic que té d'interessant és que es fa càrrec de les teories moderníssimes. Això fa deplorar més que el Primat fracassés en l'intent de fer una Universitat a casa nostra, que aviat hauria

²⁸⁵ Anglaterra.

²⁸⁶ L'Espanya franquista, amb el símbol de "el yugo y las flechas".

²⁸⁷ Els "tiberins" vol dir ara el Vaticà, que sempre mantingué el cardenal Vidal (ací designat com "el primat") en el seu càrrec d'arquebisbe de Tarragona i resistí a totes les temptatives del govern franquista per a destituir-lo.

estat -no en dubteu- a major altura que la d'ací. Però la catòlico-musulmana-picaresca ho va entrebancar per enveja.

En fi, la meva salut és tan bona com la desitjo per a vós, i si tant no, no se'n manca gaire. Els amics P. i C.²⁸⁸ i famílies us saluden. I jo m'encomano a les vostres oracions, a canvi de les meves, i em repeteixo invariable i devotíssim amic en Crist.

Carles Cardó

* * * * *

Lletra núm. 72

Friburg, 4 setembre 1941

Villa des Fougères, rue Fries, 4

Estimat amic:

La triga d'ara no és del tot injustificada. He passat un mes de vacances, que quasi es podria dir de viatges. La Valsainte (Cartoixa) - Engelberg (Benedictins) i Leysin (tuberculosos - res d'ironia!), n'han estat les etapes.

La vostra darrera respira un pessimisme aconhortat amb evasions al sobrenatural. Molt bé, però em penso que ara veieu l'avenir amb un xic més de confiança, per tal com l'excel·lent Manel em diu que confia molt de resoldre el vostre problema i fer-vos venir ací. ¿Cal que us digui quin gran plaer fóra per a mi? Sobretot si podíem viure a la mateixa casa, però En Manel

²⁸⁸ Patxot i Carreres.

s'entesta a fer-vos anar en una altra, on no crec que estigueu tan bé com estariu ací. Té por que ens impediriem mútuament de treballar. No coneix les frisances de l'home que té una feina llarga i apassionant entre mans.

El viatge de què us parlava, l'he fet quasi tot en companyia del Primat. Com més el conec, més l'admiro. Quan se sabrà tot el que ha fet, quedarà una figura històrica de gran relleu²⁸⁹. Cal pregar molt perquè pugui tornar a la Catalunya recobrada que jo preveig amb certesa per l'endemà del terrabastall actual, l'eixida del qual és cada dia més clara. La vostra imatge de l'ogre i l'ós es va complint literalment, i més es complirà. I fins confio que no serà tan llarg com molts temen.

D'ací a un mes confio poder començar el llibre demanat per l'al·ludida eminència. Com que ja tinc molta feina feta (l'inèdit), la redacció serà relativament ràpida. Compto enllestir-lo per a l'estiu de l'any vinent.

Treballa de ferm, paral·lelament, amb l'anglès, que a la nova pensió (preneu-ne nota) tindrà ocasió de practicar, com també l'alemany.

Vaig enviar a Liselotte la vostra versió del meu resum d'Història de Catalunya, i estranyo no haver-ne tingut avís de rebuda. Maneu-li que me l'envii. M'és molt plaent de saber que treu algun profit de les escasses converses que hem tingut. Jo

²⁸⁹ Sobre el relleu històric del Cardenal vegeu la recent obra de TARRAGONA, J.M.: *Vidal i Barraquer. De la república al franquisme*. Barcelona: Columna, 1998; la ja clàssica de MUNTANYOLA, R.: *Vidal i Barraquer. Cardenal de la pau*. Montserrat: PAM, 1976 i l'*Arxiu Vidal i Barraquer*, publicat per BATLLORI, M. i ARBEOLA, V.M. a PAM.

temia més aviat d'haver-la froissée alguna vegada. Sort que és molt comprensiva. Sembla que va per bon camí i que aviat la veurem catòlica.

L'amic Gerhard²⁹⁰ insisteix que les impressions del país on és el Dr. Trueta²⁹¹ no poden ésser millors. Jo continuo en la meua inguarible malfiança. Estic massa escarmentat.

Escriviu-me aviat, ara que ho podreu fer en un to més optimista, i maneu al vostre affm amic en Crist.

Carles Cardó

Lletra núm. 73

Leysin-Feyday, 6 maig 1942²⁹²

Maison Sainte-Agnès

Estimat Ramon:

El sojorn muntanyenc em prova molt. El metge d'ací assegura que em guariré del tot, que tornaré als 30 anys. Massa bonic per a creure-ho. Però el cert és que per ara es va complint, i això

²⁹⁰ Carles Gerhard i Ottenwælder, comissari de la Generalitat a Montserrat durant la guerra i la incautació. Va escriure unes memòries titulades: *Comissari de la Generalitat a Montserrat 1936-1939*. Montserrat: PAM, 1982. Vegeu també MASSOT, J.: *La guerra civil a Montserrat*. Montserrat: PAM, 1984, p. 53-95.

²⁹¹ Anglaterra.

²⁹² La darrera carta era del 4 de setembre de 1941. En els nou mesos transcorreguts, en Sugranyes va poder anar a Suïssa, el 17 d'octubre del 41, es va prometre oficialment amb Liselotte Bickel i ella va rebre el baptisme de l'Abbé Journet i la comunió de mans del Dr. Cardó. D'ací endavant, en Sugranyes viurà a Fribourg, on prepara el doctorat i resideix al "Foyer St. Justin", una mena de col·legi major per a estudiants, mentre Liselotte Bickel segueix a Ginebra. La present carta i totes les que seguiren pertanyen ja només a les temporades que el Dr. Cardó passava fora de Fribourg. No tenen més que un interès anecdòtic i renunciem a publicar-les.

és tant més remarcable, que no he complert el meu programa de repòs absolut. Tot el contrari: he fet un poema llarg (130 versos: peca, doncs, del mateix defecte que els que ja coneixeu) sobre el tema bizzarre: Defensa de Barrabàs. Ja el coneixereu. No n'estic pas descontent. Pitjor podria sortir. Aquest petit èxit m'ha decidit a continuar fent Salms d'aquests fins al nombre de 33 (en tinc 5 de fets) per publicar-lo, quan sigui possible, amb el títol: "Salteri Evangèlic". Tindran, si surten, una unitat que en farà un sol poema. M'ha encoratjat a seguir aquesta tasca la circumstància falaguera d'haver trobat ací dalt un autèntic gran poeta (Armand Godoy) nat a Cuba, però que escriu meravellosament en francès, el qual se m'ha ofert a traduir-los i publicar-ne ja uns quants tot seguit en qualsevol de les innumbrables revistes que li accepten a mans besades la col·laboració. ¿No trobeu que és temptador?

Molt interessant la lletra d'en Mendizábal, que us torno. Espero amb delit el que m'anuncia. És molt satisfactori que per últim pugui deixar aquesta Europa tempestejada. Però seria possible que no fos per tant de temps com ell potser es figura. Ja veieu que allò d'allà baix comença a esmicolar-se. No m'estranyaria que -algun fracàs teutònic ajudant-hi- s'ensorrés abans de la fi de la guerra. Per això cal que m'afanyi -i ara que he retrobat, almenys provisòriament, la salut ho farà decididament- a fer els dos llibres que tinc en projecte: la defensa del Cardenal (que compto titular: Les dues tradicions) i el Salteri²⁹³. Necessito un bon any, si la salut no em falla.

²⁹³ Visiblement, a partir d'aquestes dates, el Dr. Cardó ha

Feu present el meu agraïment a la Liselotte pels seus amables mots i no oblideu *coram Domino* el vostre poeta rediviu, però sobretot amic invariable.

Carles Cardó

* * * * *

renunciat a compondre com un llibre a part el que li havia encomanat el Cardenal: continua treballant en l'estudi sobre els problemes d'Espanya que van provocar la guerra civil, que ara esdevindrà "la defensa del Cardenal", amb el títol *Les dues tradicions*. Hi afegeix en segon lloc el Salteri, l'obra poètica que publicà sota el títol *El càntic nou*. Vegeu la ota 181.